

СЛОВНИК
З АГРАРНОГО ПРАВА
600 понять і термінів

За редакцією
професора В.П. Жушмана

Харків
«Право»
2010

ББК 67.9(4УКР)307+92

С 48

*Рекомендовано до видання редакційно-видавничою радою
Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого
(протокол № 2 від 04.03.2010 р.)*

У к л а д а ч і: В.П. Жушман,
О.О. Погрібний,
В.Ю. Уркевич

Словник з аграрного права / Уклад.: В.П. Жушман,
О.О. Погрібний, В.Ю. Уркевич / За ред. В.П. Жушмана. – Х.:
Нац. юрид. акад. України, 2010. – 160 с.

У словнику представлені фундаментальні поняття і терміни науки аграрного права і однойменної навчальної дисципліни. Оскільки аграрне право — комплексна галузь права і законодавства, до словника увійшли поняття і терміни суміжних галузей права.

Для юристів, економістів, викладачів, аспірантів, студентів вищих навчальних закладів.

ББК 67.9(4УКР)307+92

© Національна юридична академія України, 2010
© «Право», 2010

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

- АПК – агропромисловий комплекс
- АСТ – акціонерне сільськогосподарське товариство
- АТ – акціонерне товариство
- ГКУ – Господарський кодекс України
- ДСП – державне сільськогосподарське підприємство
- КЗпПУ – Кодекс законів про працю України
- КСП – колективне сільськогосподарське підприємство
- с/г – сільськогосподарський
- ЦКУ – Цивільний кодекс України

А

Абсолютні аграрні правовідносини – правовідносини, в яких чітко визначена правомочна особа (наприклад, власник майна), а усі інші особи є зобов'язаними щодо неї. Обов'язком кожного є утримання від будь-яких дій, які перешкоджають правомочній особі здійснювати своє право. До числа **Аб. а. п.** належать, наприклад, правовідносини щодо здійснення права власності на земельну ділянку, на врожай та інше майно, яке належить відповідній особі. Тільки одна із сторін абсолютного правовідношення – власник або суб'єкт іншого речового права – чітко визначена; зобов'язана сторона не має такої ознаки.

Абстрактний правочин – правочин, що зберігає юридичну силу й тоді, коли правової мети, на досягнення якої спрямовані права та обов'язки суб'єктів правочину, не існує або вона є необов'язковою (наприклад, чек, вексель, банківська гарантія).

Аваль у розрахунках за участю аграрних товаровиробників – а) вексельне поручительство (до нього застосовуються норми цивільного законодавства, а також спеціальні норми, які регулюють вексельний обіг); б) договір, відповідно до якого аваліст (вексельний поручитель) приймає на себе обов'язок перед вексельним кредитором виплатити в повному обсязі чи в частині вексельну суму. Зобов'язання аваліста не може бути більшим чи обтяжливішим, ніж зобов'язання вексельного боржника. Аваліст, який сплатив вексель, має право вимагати відшкодування платежу з тієї особи, за яку він дав аваль, а також з осіб, відповідальних перед ним. Аваль дається на векселі (простому чи переказному), на додатковому чи окремому аркуші. Він обумовлюється словами “вважати за аваль” або ж іншою рівнозначною формулою (наприклад, “як поручитель”) і підписується авалістом.

Авансовий внесок в розрахунках за участю аграрних товаровиробників – певна грошова сума, яку за погодженням з державним виконавцем вносить стягувач (аграрний товаровиробник) на депозитний рахунок виконавчої служби для забезпечення

виконавчого провадження щодо покриття його витрат або їх частини. Після завершення здійснення відповідного стягнення та завершення виконавчих дій **А. в.** повертається стягувачу, якщо інше не передбачено законодавством.

Авансовий звіт в аграрних відносинах – письмовий звіт особи, яка одержала аванс, про його використання (наприклад, одержання та використання авансу на відрядження, одержання авансової суми на господарські витрати тощо). **А. з.** складається в письмовій формі. У ньому вказуються одержані підзвітні суми та їх витрати, залишки невикористаних коштів або суми перевитрат. До **А. з.** додаються відповідні документи, що підтверджують обґрунтованість витрат коштів, переданих у підзвіт.

Аванс у платежах за участю аграрних товаровиробників (фр. *avancer* – виплата наперед) – як правило, грошова сума, яка передається однією стороною – боржником (аграрним товаровиробником) другій – кредитору в рахунок майбутніх платежів за договором. Як і завдаток, аванс є доказом укладення договору, але він відрізняється від завдатку, оскільки не виконує функції забезпечення виконання зобов'язання. Тому будь-який попередній платіж визнається авансом, якщо в письмовій угоді сторін договору відсутня пряма вказівка на те, що цей платіж є завдатком. При належному виконанні договірної зобов'язання аванс зараховується в суму остаточного платежу. Якщо по наданому авансу в майбутньому відпадуть підстави платежу за договором, він підлягає поверненню. Повертається аванс і у випадках відмови будь-якої зі сторін від виконання договору.

Авізо при розрахунках в аграрному секторі (італ. *avviso* – повідомлення, попередження) – письмове, поштове чи телеграфне повідомлення, яке застосовується в банківській діяльності, про зміни в розрахунках між суб'єктами розрахункових правовідносин. Через авізо банки повідомляють своїх клієнтів про відповідні дебетові і кредитові записи, про залишки коштів на рахунку, виставлення платіжних документів (наприклад, чеків тощо).

Автентичне тлумачення норм аграрного законодавства – роз’яснення змісту й сенсу нормативного акта, якщо він суперечливо застосовується або викликає неясності на практиці тим органом, який видав цей акт; є одним із видів офіційного тлумачення.

Автор сорту (селекціонер) – людина, яка безпосередньо створила (виявила та/або вивела і/або поліпшила) сорт. Вона набирає особистого немайнового права авторства від дати державної реєстрації сорту рослин.

Агент (лат. *agens* – діючий) – особа, що діє за дорученням будь-кого. **А.** податковий у практиці оподаткування акцизом вважається суб’єктом підприємницької діяльності і створений у формі підприємства з іноземною інвестицією, право якого на звільнення від оподаткування окремими податками, зборами (обов’язковими платежами) було підтверджено рішенням суду (господарського суду) і який уповноважений здійснювати нарахування та стягнення акцизу з платників цього виду податків, а також вносити суму акцизу, стягнуті з його платників до бюджету. **А.** страховий (*insurance agent*) – фізична або юридична особа, яка діє від імені страховика і в межах наданих йому повноважень (складання договору страхування, одержання страхової премії, проведення робіт, пов’язаних з виплатою страхового відшкодування). **А.** страховий діє в інтересах страховика і одержує винагороду у вигляді комісійних на основі письмової агентської угоди зі страховиком.

Агент з ідентифікації і реєстрації тварин – працівник державного підприємства “Агентство з ідентифікації і реєстрації тварин” або юридична чи фізична особа, яка діє від його імені на підставі агентської угоди. Відносини щодо ідентифікації і реєстрації тварин врегульовано приписами Закону України “Про ідентифікацію та реєстрацію тварин” від 4 черв. 2009 р., № 1445-VI: ідентифікація та реєстрація тварин здійснюється з метою одержання оперативної та надійної інформації про поголів’я тварин

щодо статі, віку, породи та їх місцезнаходження для поліпшення управління і прогнозування ринків продукції тваринництва та контролю за епізоотичною ситуацією в Україні. Ідентифікації та реєстрації підлягають с/г тварини – велика рогата худоба, коні, свині, вівці, кози. Реєструються зазначені тварини шляхом внесення до Єдиного державного реєстру тварин даних про ідентифіковану тварину, її власника, господарство, переміщення, забій, утилізацію, загибель, падіж, а їх власникам видаються ідентифікаційні документи на тварину.

Агентська винагорода – оплата агроторговому дому та агенту за виконання правочину. **А. в.** визначається як частка у відсотках від нетто суми, що надходить у розпорядження принципала.

Агентські посередники – діють як представники своїх клієнтів. Насправді агентські посередники не займаються торгівлею, а надають послуги – знання ринку та ноу-хау. **А. п.** поділяються на дві групи – комісіонерів та брокерів.

Аграрна біржа (лат. *bursa* – гаманець) – суб'єкт аграрного права, що утворюється для реалізації с/г продукції (в основному зернових), формування ціни на с/г продукцію, створення сприятливих умов для розвитку с/г виробництва, забезпечення аграрних товаровиробників матеріально-технічними ресурсами. Це установа (організація), де регулярно функціонує оптовий ринок і здійснюється купівля-продаж товарів, у тому числі с/г (товарна біржа), цінних паперів, акцій, облігацій (фондова біржа), іноземної валюти (валютна біржа), інформації (інформаційна біржа), науково-технічних розробок (біржа інтелектуальних ресурсів) на основі співвідношення і пропозиції. Міністерством сільськогосподарства та продовольства, Міністерством економіки, Міністерством фінансів України 3 квіт. 1996 р. були затверджені Типові правила біржової торгівлі с/г продукцією, які передбачають правила її купівлі-продажу на **А. б.** Згідно з цими правилами на **А. б.** можуть укладатися спотові, ф'ючерсні, форвардні та інші контракти.

Аграрна політика – розробка владними структурами країни і практичне здійснення сукупності правових, організаційних, наукових, соціальних, кадрових та інших заходів, спрямованих на забезпечення розвитку аграрної сфери економіки, який би повністю відповідав продовольчим потребам країни. Основними напрямками **А. п.** є: створення багатокладної економіки, заснованої на різних формах власності; завершення аграрної і земельної реформ; визначення найбільш ефективних форм організації сільського господарства; державне регулювання на галузевому і міжгалузевому рівнях; державна підтримка аграрних товаровиробників; тісне поєднання переробних галузей із сільським господарством; розв’язання соціальних проблем і соціальний захист населення; створення ефективного економічного механізму ринкової економіки (особливо щодо цін і ціноутворення, податкової і кредитної політики, що створює сприятливий клімат для капіталовкладень); соціальний захист малозабезпечених верств населення.

Аграрна реформа – комплекс економічних, правових, організаційних, наукових, соціальних та інших заходів, спрямованих на забезпечення такого розвитку аграрної економіки, який би сприяв побудові ринкових відносин в аграрному секторі, відповідав потребам країни в продовольстві та с/г сировині, забезпечував її продовольчу безпеку. Це радикальні зміни відносин власності на майно та землю, а тому головним завданням **А. р.** є закінчення паювання землі та майна й утворення суб’єктів господарювання на основі приватної власності на землю. До завдань **А. р.** також належать: визнання й правове закріплення пріоритетності сільського господарства в системі інших галузей народного господарства, удосконалення заходів державної підтримки с/г товаровиробників, забезпечення гарантування дотримання суб’єктивних прав селян як суб’єктів аграрних відносин, розвиток фермерства та с/г кооперації, особистих селянських господарств, приватних аграрних підприємств, с/г товариств, орендних відносин, закінчення земельної реформи, обмеження моно-

полізму у с/г галузі, удосконалення й оновлення аграрного і земельного законодавства.

Аграрне підприємство – суб'єкт аграрних правовідносин, що має статус юридичної особи та самостійно володіє і розпоряджається відособленим майном, у майновому комплексі якого основним засобом виробництва є природне тіло – земля, що використовується ним для виробництва с/г продукції, а також переробки сировини рослинного і тваринного походження, виконання інших робіт і надання послуг для задоволення потреб побутового і соціально-культурного характеру як безпосередньо своїх працівників, так і працівників сфери обслуговування. **А. п.** притаманні такі найважливіші риси та принципи діяльності: а) основним предметом їх діяльності є виробництво с/г продукції; усі інші види с/г діяльності (в тому числі переробка і реалізація продукції) мають допоміжний характер; б) основним засобом виробництва є, передусім, земля та інші природні ресурси; в) виробництво с/г продукції (крім тваринництва) має сезонний характер.

Аграрне право – інтегрована, комплексна галузь права, що регулює суспільні відносини, які складаються в процесі виробництва с/г продукції, її переробки, зберігання, транспортування та реалізації. Предмет **А. п.** складає єдиний органічний комплекс земельних, майнових, трудових, господарських, управлінських та інших відносин, що виникають при здійсненні с/г діяльності. **А. п.** як галузь юридичної науки являє систему наукових знань про аграрне право, наукові теорії, уявлення, ідеї і концепції щодо його предмета, метода, принципів та змісту. Якщо завдання галузі **А. п.** полягає в комплексному регулюванні аграрних відносин, то завдання даної науки зводиться до дослідження закономірностей та ефективності названого регулювання. Вона покликана науковими методами сприяти розвитку аграрного законодавства, формуванню **А. п.** як однієї з самостійних галузей права. **А. п.** як юридична навчальна дисципліна – це система наукових знань про аграрне право як галузь права, обов'язкових

для вивчення у навчальних закладах, у першу чергу юридичних. Нормативною базою **А. п.** є аграрне законодавство, основу якого складають: Конституція України від 28 черв. 1996 р. № 254 к/96 – ВР; Земельний кодекс України від 25 жовт. 2001 р., № 2768-III; Закони України: “Про сільськогосподарську кооперацію” від 17 лип. 1997 р., № 469/97 – ВР, “Про фермерське господарство” від 19 черв. 2003 р., № 973-IV, “Про особисте селянське господарство” від 15 трав. 2003 р., № 742-IV та ін.

Аграрний договір – взаємний правочин, заснований на погодженні двох чи більше осіб, однією з яких є аграрний товаровиробник, про виробництво, переробку чи реалізацію с/г продукції або ж продукції, необхідної для с/г виробництва (потреб с/г галузі). Головним і суттєвим моментом в його укладенні є співпадіння волі сторін з приводу змісту певного юридичного відношення. Воля сторін повинна бути не тільки взаємною, а й узгодженою, вона повинна стати для них єдиною. **А. д.** є основним правовим засобом регулювання відносин у сферах реалізації с/г продукції, матеріально-технічного постачання, матеріально-технічного обслуговування, агрохімічного обслуговування, використання науково-технічної продукції, кредитування тощо. С/г виробництво характеризується розгалуженістю договірних зв’язків та їх різноманітністю, що зумовлюється різними видами суб’єктів аграрних відносин (однією із сторін цих відносин є аграрний товаровиробник), специфікою предмета (ним є с/г продукція або ж продукція, призначена для її виробництва та ін.) договірних зобов’язань. Ця специфіка водночас є фактором, що об’єднує договірні відносини в цілісну систему в економіці України. Система **А. д.** може бути визначена як єдність наступних груп договорів: 1) з матеріально-технічного, фінансового, електроенергетичного та фінансово-кредитного забезпечення суб’єктів АПК; 2) з надання суб’єктам аграрного виробництва різноманітних послуг щодо виробничо-технічного, меліоративного, гідромеліоративного, агрохімічного, транспортного забезпечення їх діяльності; 3) з реалізації товаровиробниками с/г продукції; 4) з наукового забезпечення АПК (договори по запрова-

дженню наукових розробок щодо вирощування нових сортів рослин, розведення нових видів та порід худоби, застосування нових технологій виробництва і т. ін.). Правову базу укладення аграрних договорів складають Закони України: “Про сільськогосподарську кооперацію” від 17 лип. 1997 р., № 469/97 – ВР, “Про фермерське господарство” від 19 черв. 2003 р., № 973-IV, “Про кооперацію” від 10 лип. 2003 р., № 1087-IV, “Про державну підтримку сільського господарства України” від 24 черв. 2004 р., № 1877-IV та ін.

Аграрний ринок – сукупність правовідносин, пов’язаних з укладенням та виконанням цивільно-правових договорів щодо с/г продукції. Розрізняють організований (біржовий) та неорганізований **А. р.**

Аграрний фонд – державна спеціалізована установа, уповноважена Кабінетом Міністрів України проводити цінову політику в агропромисловій галузі економіки України. **А. ф.** є бюджетною організацією, має свій кошторис, рахунки та здійснює неприбуткову діяльність у межах, визначених Законом України “Про державну підтримку сільського господарства України” від 24 черв. 2004 р., № 1877-IV. **А. ф.** підпорядковується, є підзвітним та підконтрольним центральному органу виконавчої влади з питань формування та забезпечення реалізації державної аграрної політики (Мінагрополітики України). **А. ф.** не є органом державного управління і не може видавати нормативно-правові акти. Положення про **А. ф.** затверджується Кабінетом Міністрів України за поданням Мінагрополітики України. **А. ф.** здійснює товарні або фінансові інтервенції на організованому аграрному ринку України, використовуючи найкращу кон’юнктуру біржового ринку, що склалася протягом періоду державного цінового регулювання. **А. ф.** також продає або купує на аграрній біржі об’єкти державного цінового регулювання з (або до) державного інтервенційного фонду, а також продає об’єкти державного цінового регулювання, які були конфісковані або підлягають продажу відповідно до закону. **А. ф.** не може здійснювати спекулятивні операції, придбавати або продавати

товарні деривативи (крім форвардів), а також придбавати або продавати об'єкти державного цінового регулювання поза організованим аграрним ринком. **А. ф.** самостійно приймає рішення про здійснення фінансових чи товарних інвестицій, виходячи з вказаних вище положень, а також у разі необхідності виступає стороною біржових угод.

Аграрні підприємства кооперативного типу (с/г виробничі кооперативи, спілки селян) – с/г підприємства, які об'єднують трудову діяльність і передбачають в ній участь кожного члена. Усі члени **А. п. к. т.** мають право бути залученими до управління діяльністю підприємства (за принципом “один член кооперативу – один голос”). Цим **А. п. к. т.** відрізняються від підприємств корпоративного типу.

Аграрні підприємства корпоративного типу (акціонерні товариства, асоціації, концерни, товариства з обмеженою відповідальністю, командитні товариства та ін.) – с/г підприємства, які об'єднують капітал, а не трудову участь. Фізичні та юридичні особи, які беруть участь у цих підприємствах, обов'язково повинні зробити внесок в їх складений капітал. Внесками можуть бути не тільки гроші, а й будинки, обладнання, цінні папери, право на користування природними ресурсами, право на інтелектуальну власність тощо.

Аграрні правовідносини – врегульований нормами права (аграрного та інших галузей) комплекс суспільних відносин, які виникають між с/г товаровиробниками – суб'єктами аграрного господарювання, з одного боку, та іншими видами господарюючих суб'єктів, членами с/г підприємств, їх найманими працівниками, органами державної влади, органами місцевого самоврядування – з іншого, з приводу окремих об'єктів (майна, земель, праці тощо) на підставі певних юридичних фактів, змістом яких є взаємообумовлені права та обов'язки їх учасників у сфері с/г та пов'язаної з нею діяльності.

Аграрні спільні підприємства – форма співробітництва вітчизняних підприємств АПК з іноземними фірмами і компаніями. **А. с. п.** засновуються у визнаних законодавством України організаційно-правових формах шляхом кооперації вітчизняних підприємств з іноземними партнерами. Основна мета **А. с. п.** – залучення іноземних інвестицій для впровадження у виробництво передових технологій. Українські учасники **А. с. п.** надають у користування земельні ділянки, приміщення, певне обладнання та трудові ресурси. Іноземні партнери передають, як правило, технічні засоби, насіння с/г культур, хімічні засоби захисту рослин і тварин, устаткування, патенти, ліцензії, а також забезпечують навчання працівників спільного підприємства і надають консультативну допомогу в процесі виконання технологічних операцій.

Агробізнес – форма підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки країни. До цього поняття включаються: підприємницька діяльність з виготовлення засобів виробництва для сільського господарства (техніка, добрива, корми тощо); власне с/г виробництво (виращування рослин і розведення тварин); зберігання, переробка і реалізація як сирові, так і переробленої продукції. До **А/б.** належать усі види діяльності з обслуговування сільського господарства (агросервіс, ринкова інфраструктура тощо).

Агроекологічне обґрунтування – документ установленого зразка, що видається науково-дослідною установою відповідно до визначених критеріїв та нормативів показників придатності угідь, які належать до земель с/г призначення і за своїм агроекологічним станом відповідають вимогам, які ставляться до спеціальних сировинних зон.

Агроконсорціум – кооперація кількох підприємств різних галузей народного господарства, організацій та банків, які залишаються самостійними, для спільного здійснення програми чи проекту з виробництва, переробки, зберігання та реалізації с/г продукції. Вони можуть бути регіональними, міжгалузевими і навіть міжнародними. **А/к.** має повну самостійність для здійс-

нення ефективної виробничої діяльності.

Агроландшафт – ландшафт, основу якого становлять с/г угіддя та лісові насадження, зокрема, лісосмуги та інші захисні насадження.

Агролісотехнічна меліорація – заходи щодо поліпшення ґрунтів шляхом використання ґрунтозахисних, стокорегулюючих та інших корисних властивостей захисних лісонасаджень. При цьому можуть створюватися такі багатофункціональні лісомеліоративні системи: а) площинні (протиерозійні) захисні лісонасадження, що забезпечують захист земель від ерозії; б) водних об'єктів від виснаження та замулення шляхом заліснення ярів, балок, крутосхилів, пісків та інших деградованих ґрунтів, а також прибережних, захисних смуг і водоохоронних зон річок та інших водойм; в) лінійні полезазахисні лісонасадження, що забезпечують захист від вітрової і водної ерозії та поліпшення ґрунтово-кліматичних умов с/г угідь шляхом створення полезазахисних і стокорегулюючих лісосмуг.

Агроном по насінництву – організатор і керівник робіт по насінництву с/г культур. Призначається і звільняється правлінням за поданням головного агронома підприємства. У своїй діяльності підконтрольний і підзвітний головному агроному. Організовує роботу відповідно до свого головного завдання – своєчасно забезпечувати с/г підприємство насінням та садивним матеріалом за рахунок власного виробництва, а при необхідності шляхом купівлі, обміну, займу. Усі вказівки щодо насінництва надходять тільки від **А. п. н.** Його основні обов'язки: розробляти річний і перспективний плани насінництва, складати технологічні карти і робочі плани виробництва насіння с/г культур; розробляти плани сортозміни і сортооновлення, організовувати і контролювати їх виконання; організовувати і здійснювати апробацію сортових посівів; організовувати і контролювати збирання, сортування і зберігання посівного матеріалу; вести шнурову книгу насіння та іншу документацію по насінництву; запроваджувати у

виробництво перспективні сорти с/г культур і передову технологію вирощування тощо. **А. п. н.** має право: за узгодженням з головним агрономом вносити зміни в прийняту технологію насінництва; бракувати неякісно виконані роботи з вимогою її переробки; контролювати зберігання насіння; давати необхідні вказівки бригадирам тракторних бригад щодо технології робіт і використання техніки в насінництві.

Агропродовольчий ринок – спеціально оснащене та відведене місце, що використовується для надання послуг зі створення належних умов для продажу с/г продукції.

Агропромислове об'єднання – аграрна господарська організація, утворена у складі двох або більше с/г, агропромислових, переробних, торговельних підприємств з метою координації їх виробничої, наукової та іншої діяльності в аграрній сфері для вирішення спільних виробничих, економічних та соціальних завдань. **А/п. о.** утворюється с/г та іншими підприємствами, організаціями (юридичними особами), що належать до державної, комунальної, приватної (у тому числі колективної) власності на добровільних засадах чи за рішенням органів, які відповідно до законодавства або статутів мають право утворювати об'єднання підприємств.

Агропромисловий комбінат – інтегрований виробничо-господарський комплекс, до складу якого входить виробництво с/г продукції, її переробка і реалізація через власну фірмову торгівлю. Такі комбінати розміщуються поблизу великих міст, промислових центрів, рекреаційних і туристичних зон з метою забезпечення їх високоякісними продовольчими товарами. Підприємства, що входять до складу **А/п. к.**, мають свою господарську самостійність, можуть бути різних форм власності. Відносини між підприємствами у складі комбінатів будуються на договірній основі. Окремі підприємства і організації можуть входити до складу кількох комбінатів.

Агропромисловий комплекс України – міжгалузеве утворення, що включає сільське господарство та інші галузі народного господарства. Структурно в складі АПКУ виділяють три основні сфери: 1) виробництво й постачання засобів виробництва для АПКУ; 2) сільське, рибне, лісове господарство; 3) заготівля, зберігання, переробка й доведення готової продукції до споживача.

Агропромислові об'єднання – форми об'єднання аграрних підприємств, у яких інтеграційні зв'язки глибші, ніж в агропромислових комбінатах. Останнім часом в об'єднаннях відбулось акціонування і тому управління ними, їхня організаційна структура, вся господарська діяльність будуються на демократичній основі. Головними структурними підрозділами об'єднання є кооперативи, що створюються як у сферах с/г виробництва і переробної промисловості, так і організації ремонтно-технічного, енергетичного і транспортного обслуговування виробничих підприємств.

Агросервіс – комплекс робіт процедурного і власне виробничого характеру з надання різних послуг с/г товаровиробникам, навчання і перепідготовки кадрів, здійснення перепродажної процедури, постачання споживачеві машин, обладнання та устаткування, навчання керуванню транспортними засобами з видачею відповідних документів, їх технічний огляд, діагностика, ремонт тракторів, автомобілів, комбайнів, іншої техніки, двигунів, агрегатів, вузлів, устаткування; технічне обслуговування машинно-тракторного парку, автомобілів, устаткування тваринницьких ферм і нафтогосподарств; виконання монтажних, спеціальних будівельних, пусконаладжувальних робіт; перевезення вантажів транспортними засобами виконавця; підготовка і перепідготовка водіїв, механізаторів, робітників інших професій і т. ін.

Агротехнічна меліорація – заходи, спрямовані на поліпшення потужності та агрофізичних властивостей кореневмісного шару ґрунтів (плантажна оранка, глибоке меліоративне розпушення, аераційний дренаж, піскування, глинування, щілюван-

ня тощо).

Агроторговий дім – самоокупна організація, яка діє в інтересах її членів та на засадах господарського розрахунку. **А/т. д.** здійснюють торговельно-посередницьку, організаційно-виробничу, інформаційно-координаційну, аналітично-консультаційну та інші функції. **А/т. д.** функціонує на кооперативних засадах або ж у формі акціонерного товариства, товариства з обмеженою відповідальністю тощо. Розвиток **А/т. д.** передбачений постановою Кабінету Міністрів України “Про прискорення організації біржового сільськогосподарського ринку” від 17 листоп. 1995 р., № 916. Метою створення **А/т. д.** є прискорення й поглиблення аграрної реформи в Україні шляхом формування ринкового середовища, розвитку товарно-грошових відносин, найвигіднішої реалізації виробленої с/г продукції та поліпшення матеріально-технічного постачання агропромислових товаровиробників. Основними завданнями **А/т. д.** є: організація аграрних ринків; сприяння аграрним товаровиробникам в реалізації с/г продукції та одержання прибутків; узгодження цін на с/г продукцію; надання аграрним товаровиробникам агентських послуг щодо реалізації та придбання товарів і послуг на внутрішньому й зовнішньому ринках тощо.

Агрофірма – агропромислове підприємство, створене на базі с/г підприємства, за наявності в ньому переробної ланки, а також потужностей зі зберігання і реалізації готової с/г продукції. **А/ф.** займається також нетрадиційними видами діяльності, такими як вирощування лікарських речовин, збирання корисних дикоростучих плодів, розведення хутрових звірів тощо.

Агрохімікати – органічні, мінеральні й бактеріальні добрива, хімічні меліоранти, регулятори росту рослин та інші речовини, що застосовуються для підвищення родючості ґрунтів, урожайності с/г культур і поліпшення якості рослинницької продукції.

Агрохімічна паспортизація земель сільськогосподарського призначення – обов’язкове агрохімічне обстеження ґрунтів з видачею агрохімічного паспорту поля, земельної ділянки,

в якому фіксуються початкові та поточні рівні забезпечення поживними речовинами ґрунтів, рівні їх забруднення токсичними речовинами та радіонуклідами.

Агрохімічна служба – система спеціалізованих об'єднань, підприємств та організацій, підрозділів с/г підприємств і спеціалістів, основним напрямком діяльності яких є забезпечення суб'єктів с/г виробництва, в т. ч. фермерських господарств, інших с/г товаровиробників мінеральними та органічними добривами, хімічними і біологічними засобами захисту рослин, їх агрохімічне, інформаційне та науково-консультативне обслуговування.

Агрохімічне обстеження – обов'язкове суцільне обстеження с/г угідь з метою державного контролю за зміною показників родючості й забруднення ґрунтів.

Агрохімічний паспорт земельної ділянки – документ, що містить дані щодо агрохімічної характеристики ґрунтів і стану їх забруднення токсичними речовинами та радіонуклідами.

Адміністративна відповідальність за порушення аграрного законодавства – застосування певних заходів примусу, передбачених адміністративним законодавством, до винних у вчиненні адміністративного правопорушення осіб, яке не тягне кримінальної відповідальності. **А. в.** є досить поширеним видом юридичної відповідальності за аграрні правопорушення, має каральний характер. Основним заходом адміністративного стягнення є адміністративний штраф. **А. в. з. п. а. з.** підлягають як службові особи, так і особи, які вчинили адміністративні проступки, не пов'язані з виконанням службових обов'язків. Заходи **А. в.** застосовуються, наприклад, у разі потрапи посівів і насаджень с/г підприємств, невжиття заходів для боротьби з бур'янами і т. ін. Посадові особи несуть **А. в.** за порушення порядку та умов землекористування (невжиття заходів для охорони ґрунтів від ерозії, використання земельних ділянок не за їх ці-

льовим призначенням, порушення затверджених проектів землеустрою тощо); за порушення вимог щодо раціонального використання земель (забруднення земель виробничими відходами, стічними водами, несвоєчасне повернення займаних угідь тощо). Неодмінними умовами **А. в.** є протиправність дій (бездіяльності) та наявність вини.

Ажіо (лат. *aggio* – перевищення) – 1) доплата (застосовується і при реалізації с/г продукції) до встановленого курсу валюти або номінальної ціни акції. Цей термін застосовується при підвищенні валютного курсу і відображає той приріст у вартості національної грошової одиниці, на який вона зросла порівняно з іншими валютами. **А.** – це також приріст продажної ціни валюти при особливих умовах її реалізації (обміну). **А.** визначають як різницю між продажною і номінальною ціною акцій або різницю між цінами останнього і передостаннього її продажу на фондовій біржі чи вільному ринку; 2) термін, який вживають при характеристиці інфляції.

Ажур (фр. *à jour* – підсумовано) по сьогодні; у порядку) – 1) стан бухгалтерського обліку аграрних товаровиробників, коли всі бухгалтерські записи роблять у день здійснення господарських операцій; у широкому значенні, коли обліково-обчислювальні операції виконуються у встановлені терміни. Дає змогу оцінювати господарський стан підприємства; 2) відповідність даних аналітичного і статистичного обліку, складського і бухгалтерського обліку, залишків і оборотів по рахунках синтетичного обліку, виведених у Головній книзі балансовим залишком.

Акредитив (лат. *accreditivus* – довірчий) – форма безготівкових розрахунків між сторонами; договір, за яким банкомітент за дорученням свого клієнта (заявника **А.**) зобов'язаний здійснити платіж третій особі (бенефіціару) за поставлені товари, виконані роботи чи надані послуги або надати повноваження іншому (виконуючому) банку здійснити платіж. **А.** використову-

ють для розрахунків з одним бенефіціаром.

Акредитована лабораторія – лабораторія, що акредитована згідно з відповідним законодавством України або міжнародними процедурами акредитації.

Акредитовані біржі – товарні біржі, яким надано відповідним державним органом висновок про їх відповідність щодо надання послуг з укладення біржових угод купівлі-продажу зерна та продуктів його переробки.

Актив (лат. *activus* – діяльний, дійовий) – 1) частина бухгалтерського балансу с/г підприємства (сумарна вартість об'єктів) та грошові кошти підприємства, їх склад та розміщення на певну дату у грошовому вираженні; 2) перевищення доходів над витратами в деяких видах балансу, зокрема платіжному; 3) будь-які види майна, що перебувають у власності юридичної чи фізичної особи (підприємця).

Активи грошові – сума коштів, яка перебуває у розпорядженні с/г підприємства на певну дату і є його активами в грошовій та безготівковій формах. До **А. г.** належать кошти в касі с/г підприємства, кошти на поточних та валютних рахунках, короткотермінові фінансові вкладення, інші грошові суми, які постійно забезпечують платоспроможність с/г підприємства.

Активи ліквідні – грошові кошти, матеріальні цінності, цінні папери, інші активи с/г підприємств, які можуть бути швидко реалізовані, використані для сплати (ліквідації) боргових зобов'язань. Це, як правило, грошові активи в різних формах (готівка, безготівкові кошти на рахунках у банках тощо), фінансові вкладення, запаси продукції, призначеної для реалізації.

Активізація інвестиційних процесів в аграрному секторі – збільшення внутрішніх заощаджень аграрних підприємств АПК; залучення кредитних ресурсів банківської системи, виві-

льнення додаткових коштів, в результаті зменшення податкового тиску на с/г підприємство, залучення фінансових ресурсів міжнародних фінансових організацій, прямих іноземних інвестицій, іноземних кредитів на основі міжнародних угод, спрямування капіталів у високотехнологічні, наукові, галузеві та дослідження, що дають швидкий економічний ефект і потребують менших капіталовкладень, відпрацювання достатніх механізмів для залучення коштів із недержавних джерел фінансування тощо. Основними факторами збільшення внутрішніх інвестицій є ефективна система господарювання, зростання та нарощування конкурентоспроможного виробництва аграрно-продовольчої продукції, а також досконала амортизаційна політика і т. ін. Важливий чинник стимулювання інвестиційної активності – пропозиція нових об'єктів інвестування, що функціонують на новій економічній основі – приватній власності на землю, засоби виробництва і результати праці.

Акцепт (лат. *acceptus* – прийнятий) – засіб підвищення гарантій оплати. У цивільному праві – згода прийняти пропозицію контрагента про укладення договору (прийняття оферти чи замовлення). **А.** може бути у письмовій формі у вигляді листа, телеграми або шляхом мовчання, тобто без надання письмового, електронного чи іншого повідомлення. **А.** є також згодою на оплату платіжної вимоги. Правила розрахунків передбачають попередній і наступний **А.** При попередньому **А.** відмова від нього переноситься до наступного терміну платежу. Наступний **А.** означає, що платіжні вимоги оплачуються в день їх надходження. **А.** застосовується, головним чином, при розрахунках платіжними вимогами. Проставлення **А.** на розрахункових документах називається акцептуванням. **А.** векселя означає згоду на його оплату, який вчиняється у вигляді відповідного запису безпосередньо на ньому, або свідчить про прийняття платником (трасатом) зобов'язань сплатити перевідний вексель в зазначений в ньому строк.

Акциз – різновид непрямих податків на товари та послуги, що входять в ціну або тариф, свого роду податок з обороту.

Акціонер акціонерного сільськогосподарського товариства – власник акцій (крім привілейованих), який відповідає за зобов'язаннями АСТ у межах вартості придбаних ним акцій; він має право: брати участь в управлінні АСТ у порядку, визначеному статутними документами, розподілі прибутку, одержувати частину прибутку (дивіденди), вийти з АСТ тощо; зобов'язаний дотримуватися вимог законодавства та статутних документів, виконувати рішення загальних зборів АСТ та інших його керівних органів, не розголошувати комерційної діяльності товариства; може доручити своїм представникам, а також іншим третім особам здійснювати його права на загальних зборах акціонерів відповідно із законодавством.

Акціонерне сільськогосподарське товариство (АСТ) – організація, яка має статутний фонд, поділений на певне число акцій рівної номінальної вартості, і несе відповідальність за зобов'язаннями тільки майном товариства, а акціонери несуть ризик збитків, пов'язаних з діяльністю товариства в межах вартості належних їм акцій (статті 152-161 ЦКУ, статті 80-92 ГКУ). У випадках, передбачених статутом, акціонери, які не повністю оплатили акції, несуть відповідальність за зобов'язаннями товариства у межах несплачених сум. **АСТ** створюється з метою, яка зазначається в статутних документах, для виробництва, переробки та реалізації с/г продукції рослинного і тваринного походження з використанням основного засобу виробництва – землі. **АСТ** може бути створене юридичними та/або фізичними особами. АТ можуть бути відкритими або закритими, а згідно з Законом України “Про акціонерні товариства” від 17 верес. 2008 р., № 514-VI Законом України вони йменуються відповідно публічними та приватними.

Акціонування в сільському господарстві – процес персоніфікації державної власності на с/г майно, який полягає у визначенні майнової частки (в грошовому вираженні) кожного с/г робітника або пенсіонера с/г підприємства у статутному капіталі внаслідок його перетворення в акціонерне аграрне товариство. **А.** передбачає видачу акцій або сертифікатів акцій, що засвідчує

передачу майнових часток у приватну власність, і дає право на одержання дивідендів у порядку, визначеному статутом товариства.

Акція (лат. *actio* – рух, дія) – цінний папір без встановленого строку обігу, який засвідчує дольову участь у статутному капіталі АСТ, підтверджує членство в АСТ і дає право на участь в управлінні ним, одержання частки прибутку у вигляді дивідендів, а також в розподілі майна при ліквідації АСТ. **А.** є частиною акціонерного капіталу; на кожній **А.** вказано її номінальну вартість. Залежно від обсягу прав, що надаються власникам **А.**, вони поділяються на прості та привілейовані. Проста **А.** надає її власникові право участі в розподілі прибутку товариства за результатами його діяльності за рік, участі в управлінні АСТ, розподілі майна при його ліквідації тощо. Привілейована **А.** надає власникові певні переваги перед іншими акціонерами, наприклад, гарантує виплату заздалегідь визначеного (твердого) відсотка по **А.** незалежно від наявності в АСТ прибутку. За способом визначення особи власника **А.** вони поділяються на іменні та на пред'явника. **А.**, в якій зазначено особу, якій вона належить, є іменною. **А.** на пред'явника – це така **А.**, яку пред'являє фактичний її власник.

Амортизація (лат. *amortisatio* – погашення) – грошове вираження ступеня зношуваності основних фондів (с/г техніки, будівель та споруд і т. ін.) та нематеріальних активів (фізичного та морального видів) у процесі їх виробничого використання. **А.** являє собою об'єктивний процес поступового перенесення вартості засобів с/г праці в міру поступового їх зношування на вироблювану с/г підприємством продукцію. Порядок **А.** визначається податковим законодавством, яким дозволяється поступово відносити до витрат кошти на придбання, виготовлення або ж поліпшення (ремонт) с/г техніки, будівель та споруд, а отже, зменшувати оподатковуваний прибуток с/г підприємства у межах норм амортизаційних відрахувань.

Норми **А.** встановлюються, виходячи з економічно доцільних строків служби засобів праці, які виражають нормативний

строк відшкодування основних фондів. Амортизаційні відрахування є відношенням річної суми амортизаційних відрахувань до середньорічної вартості основних фондів, вираженим у відсотках.

Аналіз ризиків – процес оцінки біологічних, екологічних та економічних даних з метою визначення необхідності контролю за регульованими шкідливими організмами та необхідних фітосанітарних заходів.

Аналогія аграрного права (закону) – спосіб вирішення справ у разі наявності прогалин в аграрному праві (законі). **А. а. п.** означає: а) вирішення конкретної справи на основі загальних принципів права та законодавства; б) можливість вирішення справи на основі закону, що регламентує аналогічні відносини.

Антагоніст – організм (звичайно патоген), який не завдає значної шкоди рослинам і може використовуватися для здійснення біологічного контролю.

Антидемпінгове мито – різновид мита, що забезпечує захист внутрішнього ринку від ввозу товарів за демпінговими цінами. Береться з імпортованих товарів, що реалізуються за низькими цінами або ввозяться з країн, які субсидують експорт.

Апробація (польова апробація) сортів посівів і насаджень – оцінка якості сортів посівів і насаджень.

Арбітражне дослідження – лабораторне дослідження, що проводиться на вимогу особи, яка оскаржує результати попереднього лабораторного дослідження (Закон України “Про безпечність та якість харчових продуктів” від 23 груд. 1997 р., № 771/97 – ВР).

Ароматизатори – ароматизовані речовини, ароматичні препарати, технологічні ароматизатори, копильні ароматизатори та їх суміші.

Ароматичний препарат – продукт, який не є ароматичною речовиною, концентрований чи неконцентрований, має

ароматичні властивості; отримують його шляхом здійснення відповідних фізичних процесів (у тому числі дистиляції та екстрагування розчинника) або за допомогою ензиматичних чи мікробіологічних процесів з матеріалів рослинного чи тваринного походження, які беруться в сирому виді або після переробки в цілях споживання людиною із застосуванням традиційних способів приготування харчових продуктів, а також обезводнення, висушування та ферментації тощо.

Асоціація (лат. *associatio* – об'єднання) – добровільне договірне об'єднання підприємств (у тому числі й с/г) чи громадян для досягнення спільної господарської, наукової, культурної або будь-якої іншої мети. **А.** можуть утворюватись у вигляді міжгалузевих об'єднань, агроконсорціумів та концернів. Як юридична особа діє на основі договору, який укладається між його засновниками. **А.** – добровільне об'єднання, виконує функції й повноваження, що делеговані йому учасниками-підприємствами. Останні зберігають статус юридичної особи, не змінюючи форми власності та виду діяльності. До складу **А.** можуть входити корпоративні та кооперативні, державні, орендні, спільні та інші підприємства, в тому числі й іноземні. Майно **А.** формується за рахунок внесків, дивідендів, доходів від реалізації цінних паперів, доходів від власної діяльності, отриманих кредитів тощо. Підприємства, які входять в **А.**, можуть також на добровільних засадах вийти з її складу із збереженням взаємних зобов'язань та укладених договорів з іншими підприємствами. **А.** ліквідується за згодою та рішенням підприємств-учасників. Вищим органом управління в **А.** є загальні збори; виконавчий орган – правління на чолі з президентом (генеральним директором).

Асоціація оптових ринків сільськогосподарської продукції – договірне об'єднання, створене оптовими ринками с/г продукції з метою постійної координації їх господарської діяльності, надання взаємодопомоги та задоволення переважно господарських потреб учасників асоціації.

Асоційована особа – службовці комісійних домів, а також агенти та пов'язані з ними особи, які здійснюють пошук клі-

єнтів – покупців с/г продукції та продавців с/г техніки, іншої продукції матеріально-технічного забезпечення с/г виробництва, виконують вимоги та накази клієнтів, перебувають у постійному контакті з ними, дають їм рекомендації щодо дій на біржі.

Асоційований член сільськогосподарського кооперативу – фізична чи юридична особа, яка визнає статут кооперативу та зробила пайовий внесок у його створення та розвиток. **А. ч. с/г. к.** має право дорадчого голосу, а також на отримання частки доходу на свій пай. Асоційоване членство дає змогу кооперативу збільшувати свої фонди без зростання його кількісного складу. У разі ліквідації кооперативу його **А. ч. с/г. к.** мають першочергове право на отримання вартості свого паю та відповідних часток доходу і повернення своїх земельних ділянок в натурі (на місцевості).

Атестація (ветеринарних препаратів) – комплексна перевірка відповідності матеріально-технічної бази, нормативної та нормативно-технічної документації, рівня професійної підготовки персоналу, організаційних заходів, спрямованих на забезпечення стабільності якісних показників кожного ветеринарного препарату, субстанції, готового корму, кормової добавки, що виробляється та реалізується.

Атестація виробництва молока та молочної сировини – процедура оцінки відповідності вимогам нормативних документів санітарно-епідеміологічного, ветеринарно-санітарного та технічного стану виробництва молока, молочної сировини і молочних продуктів.

Аудит (англ. *audit*, від лат. *auditus*) – незалежна економічна експертиза (перевірка, ревізія) бухгалтерської документації (бухгалтерських книг, матеріалів звітності, первинних документів щодо фінансово-господарської діяльності тощо). **А.** досить широко застосовується в аграрному секторі і здійснюється незалежними особами (аудиторами), аудиторськими фірмами; може проводитися з ініціативи с/г товаровиробників, а також у передбачених законодавством випадках, коли він є обов'язковим; ви-

трати на його проведення відносять на собівартість продукції (робіт, послуг).

Аукціон (лат. *auctio* – збільшення) – організаційна форма публічного продажу майна, товарів, с/г продукції у зазначений час і в зазначеному місці. Об'єкт продажу вважають придбаним тією особою, яка запропонувала найвищу ціну. **А.** розрізняються за способом організації торгів і руху цін. Біржові торги є особливим видом аукціонних торгів, у яких брокери виступають як аукціоністи. У формі **А.** здійснюється також продаж майна неплатоспроможних с/г підприємств за рішенням суду. За найпростішої форми аукціонної торгівлі покупці перебувають в однакових конкурентних умовах, торгуються, тобто пропонують свою ціну, підвищуючи її до такого рівня, який не спроможні оплатити інші учасники **А.**

Аукціон худоби та птиці – організаційна форма публічного продажу худоби та птиці в зазначений час і в установленому місці з попереднім оглядом худоби та птиці.

Б

Багаторічні квіткові рослини – квітково-декоративні рослини, життя яких не обмежується одним вегетативним періодом. Періоди росту і розвитку багаторічників змінюються періодами спокою. Багаторічники поділяються на цибулинні, бульбоцибулинні, кореневищні, осьові та коренебульбові.

Багаторічні насадження – усі штучні багаторічні насадження, незважаючи на їх вік: плодово-ягідні насадження всіх видів (дерева та кущі); зелені та декоративні насадження на вулицях, площах, у парках, садах, скверах, на території підприємств, у дворах житлових будинків тощо.

База контракту (лат. *contract basis*) – один чи декілька сортів (марок) с/г продукції, дозволені для поставки за біржовою

угодою з виплатою за ціною, що дорівнює біржовому котируванню. Інші види с/г продукції або товарів, які відрізняються від обумовлених в угоді, можуть пропонуватися також із премією чи знижкою порівняно з контрактною ціною.

База оподаткування – вартісне вираження об'єкта оподаткування. Визначення **Б. о.** здійснюється відповідно до податкового законодавства – через добуток одиниці оподаткування на кількісне вираження об'єкта оподаткування.

Базис (лат. *basis*) – різниця (премія або знижка) між ціною реальної с/г продукції (товару) з поставкою на строк або біржовим котируванням.

Базисна умова поставки (*delibery basis*) – розроблена в міжнародній практиці система взаємних зобов'язань партнерів щодо поставки с/г продукції, яка визначає момент переходу від продавця до покупця ризиків пошкодження чи знищення товарів.

Базисна ціна – характеризується такими рисами: 1) база при визначенні індексу експортних цін міжнародної торгівлі; 2) ціна виробу, яка береться за основу при встановленні зовнішньоторговельної ціни даної продукції.

Баланс (фр. *balance* – терези) – фінансовий документ с/г підприємства, який фіксує доходи і витрати підприємства, тобто виражає у грошовій формі результати господарської і фінансової діяльності, платежів у бюджет і асигнування із бюджету. **Б.** постійно змінюється залежно від доходів і витрат господарюючого суб'єкта.

Банк (італ. *banco* – лава, конторка) – фінансова, економічно самостійна підприємницька юридична особа, функцією якої є кредитування суб'єктів господарської діяльності і громадян за рахунок залучення коштів підприємств, установ, організацій, населення та інших кредитних ресурсів, касове розрахункове обслуговування народного господарства, виконання валютних та

інших банківських операцій, передбачених чинним законодавством. Базовими банківськими операціями є акумуляція коштів юридичних і фізичних осіб, а також їх кредитно-розрахункове обслуговування. Центральним банком України є Національний банк, який, як емісійний центр, проводить єдину державну політику в галузі грошового обігу через зміцнення грошової одиниці, організує міжбанківські розрахунки, координує діяльність міжбанківської системи, визначає курс грошової одиниці відносно валют інших країн.

Бартер (англ. *barter* – товарообмін) – господарська операція суб'єктів господарювання з розрахунку за реалізовану продукцію, надані послуги, виконані роботи не у грошовій формі, а обумовленими цими суб'єктами товарами чи в іншій формі, за винятком грошової. Оплата товарами за виконану роботу, надані послуги чи товари повинна відповідати принципу еквівалентності. Це прямиий натуральний обмін, який оформлюється угодою відповідних суб'єктів.

Бджільництво – галузь с/г виробництва, що забезпечує запилення комахозапильних рослин с/г призначення, виробництво меду, воску, квіткового пилку, прополісу, маточного молочка, бджолоїної отрути для потреб населення, харчової, медичної, парфумерно-косметичної та інших галузей і на експорт (Закон України “Про бджільництво” від 22 лют. 2000 р., № 1492–III). Об'єктами **Б.** є робочі бджоли, бджолині матки, трутні, бджолині сім'ї, яких розводять на племінних і товарних пасіках. Суб'єктами **Б.** незалежно від форми власності є племінні та тваринні пасіки, племінні бджолорозплідники, підприємства з виготовлення обладнання та пасічного ремонту і т. ін.

Бджолиний віск – органічна сполука, яка виділяється восковими залозами бджіл і використовується для будівництва стільників, запечатування комірок з медом і розплодом.

Безпека екологічна – стан захищеності довкілля від порушення його екологічної рівноваги. **Б. е.** включає впровадження

та контроль за дотриманням науково обґрунтованих нормативів природокористування та охорони довкілля; контроль за станом навколишнього середовища, виявлення та усунення загроз для здоров'я населення, вирощування екологічно чистої с/г продукції та виробництва інших харчових продуктів, а також розробка та впровадження заходів щодо ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи.

Безпека м'яса та інших продуктів забою – відсутність токсичної, канцерогенної, мутагенної, алергенної чи іншої несприятливої для організму людини дії харчових продуктів при їх споживанні у загальноприйнятих кількостях, межі яких установлюються Міністерством охорони здоров'я України.

Безпека сільськогосподарської машини, роботи, послуги з технічного сервісу – відсутність будь-якого ризику для життя, здоров'я, майна покупця с/г машин та навколишнього природного середовища за звичайних умов їх використання, зберігання, транспортування та утилізації.

Безпека харчових продуктів – відсутність загрози шкідливого впливу харчових продуктів, продовольчої сировини та супутніх матеріалів на організм людини.

Безпечний харчовий продукт – харчовий продукт, який не створює шкідливого впливу на здоров'я людини безпосередньо чи опосередковано за умов його виробництва та обігу з дотриманням вимог санітарних заходів та споживання (використання) за призначенням.

Безпечність харчового продукту – стан харчового продукту, що є результатом діяльності з виробництва та обігу, яка здійснюється з дотриманням вимог, встановлених санітарними заходами та/або технічними регламентами, та забезпечує впевненість у тому, що харчовий продукт не завдає шкоди здоров'ю людини (споживача), якщо він спожитий за призначенням.

“Бик” – біржовий спекулянт, який, передбачаючи, що ціни на с/г продукцію незабаром зростуть, скуповує або зберігає

раніше куплені контракти. “Б.” називають і тих, хто передбачає підвищення цін.

Бід – зобов’язання купити с/г товар за певною ціною; ставка по цінних паперах; пропозиція покупця купити товар або контракт за конкретною ціною. Протилежна категорія – оферт.

Бізнес аграрний (англ. *business* – справа, заняття) – діяльність аграрних юридичних і фізичних осіб-підприємців, осіб у сфері виробництва, переробки та реалізації, а також придбання с/г та іншої продукції з метою одержання прибутку.

Бізнес-план (план діяльності суб’єкта господарювання на певний період) – документ, що складається власником підприємства (директором), в якому дано комплексне обґрунтування стратегії (програми) розвитку всіх сфер діяльності підприємства, вказано вид продукції або послуг, споживачі й конкуренти, на основі її поточного та перспективного планування, тип виробництва, систем збуту і менеджменту. Основними функціями **Б.-п.** є: 1) надання всебічної інформації кредиторам та інвесторам про підприємство, насамперед, його стабільність та ефективність; 2) обґрунтування основної мети підприємницької діяльності; 3) стислий опис підприємницької діяльності, зокрема процесу виробництва; 4) характеристика товару або послуги, їх якості; 5) обґрунтування прогнозу розвитку виробництва; 6) комплексне дослідження ринку; 7) визначення життєздатності підприємства в умовах внутрішньої та зовнішньої конкуренції; 8) обґрунтування ефективності підприємства на основі оцінки витрат, цін та очікуваного прибутку тощо, що є прерогативою фінансового плану; 9) оцінка професійного рівня управлінського персоналу (менеджерів тощо), ефективності їх роботи.

Біологічна безпека – стан середовища життєдіяльності людини, за якого відсутній негативний вплив його чинників (біологічних, хімічних, фізичних) на біологічну структуру і функцію людської особи в теперішньому і майбутніх поколіннях, а

також відсутній незворотній негативний вплив на біологічні об'єкти природного середовища (біосферу) та с/г рослини і тварини.

Біологічний контроль – спосіб контролю за регульованими шкідливими організмами з використанням біологічних контрольних організмів чи їх природних ворогів, антагоністів, конкурентів, що самовідтворюються.

Біологічний контрольний організм – природний ворог, антагоніст, конкурент або інша мікроскопічна біотична одиниця, що відтворюється сама та використовується для боротьби із регульованими шкідливими організмами.

Біологічно активна харчова добавка – спеціальний харчовий продукт, призначений для вживання або введення в межах фізіологічних норм до раціонів харчування чи харчових продуктів з метою надання їм дієтичних, оздоровчих, профілактичних властивостей для забезпечення нормальних та відновлення порушених функцій організму людини.

Біомаса – біологічно відновлювальна речовина органічного походження, що зазнає біологічного розкладу (відходи сільського господарства – рослинництва і тваринництва), лісового господарства та технологічно пов'язаних з ним галузей промисловості, а також органічна частина промислових та побутових відходів.

Біоценози (природні угіддя) – не піддані окультуренню пасовища, сіножаті, луки тощо.

Біржа товарна – поширена форма організації регулярно оптового ринку, на якому здійснюється торгівля сировинними, промисловими, продовольчими, в тому числі і с/г товарами за зразками чи стандартами, що містять перелік їх основних ознак (сортність, якість тощо); вивчає та упорядковує товарообіг і сприяє пов'язаним з ним торговим операціям.

Біржова операція – договір продажу, купівлі і поставки с/г продукції, іншої продукції при посередництві маклера.

Біржова спекуляція – здійснення на біржі угод з метою одержання спекулятивного прибутку на різниці між курсами (або ціною) покупки і продажу. Сам товар учасників цих біржових операцій не цікавить – вони не пов’язані безпосередньо з виробництвом, переробкою і реалізацією товару, с/г продукції. Розрізняють такі види **Б. с.**, які спрямовані на: а) купівлю біржових контрактів для подальшого їх перепродажу за вищими цінами; б) продаж біржових контрактів з метою їх наступного викупу.

Біржова угода – це взаємопогоджені дії учасників торгів, спрямовані на визначення, припинення або зміну їхніх прав і зобов’язань щодо біржових товарів; **Б. у.** здійснюється в приміщенні біржі в установлені терміни її роботи; укладаються на товарні й фондові активи, допущені до котирування та кругообігу на біржі. Розрізняють чотири основні типи угод (контрактів): 1) з пред’явленням товару (товарних зразків); 2) форвардні; 3) ф’ючерсні; 4) опціонні. **Б. у.** з реальним товаром – реалізована на біржі угода, що супроводжується поставкою реального товару на склад біржі або отриманням його зі складу. **Б. у.** з реальним товаром на короткі терміни постачання називаються спотом, а на постачання через триваліші терміни – форвардом. Форвардна угода (контракт) характеризується індивідуальними зобов’язаннями поставити товар у майбутньому. Ф’ючерсна угода (контракт) передбачає, що юридична особа, яка укладає його, бере на себе зобов’язання після закінчення певного терміну продати контрагенту (або купити в нього) певну кількість біржового товару за обумовленою базисною ціною. Опціонний контракт передбачає, що одна сторона виписує або продає опціон, а друга купує за фіксованою ціною певну кількість товару (цінних паперів) – опціон на купівлю або його продаж (опціон на продаж).

Біржова яма – частина приміщення аграрної біржі.

Біржове законодавство – система нормативно-правових актів щодо державного та інституційно-правового регулювання діяльності бірж як організаційно оформлених і постійно функціонуючих ринків оптової торгівлі товарами (с/г продукцією). Регулювання біржового ринку полягає у впорядкуванні взаємодії та його захисті шляхом встановлення певних правил, принципів та стандартів стосовно відносин учасників. Вони є обов'язковими для учасників біржових взаємовідносин, у т. ч. і для державних органів. Правове регулювання біржової діяльності здійснюється державними органами у формі законів, постанов, указів, розпоряджень.

Біржовий бум – завищення курсів цінних паперів та їх загальних обсягів на фондовій біржі, як правило, без об'єктивної економічної основи. Супроводжується ажіотажним попитом на цінні папери, різким збільшенням обсягу спекулятивних операцій, призводить до штучного збільшення, фіктивного капіталу. Якщо учасники біржових операцій переоцінюють можливість економічного зростання, закономірним наслідком **Б. б.** є біржова паніка і крах, які спричиняють коригування фондового ринку.

Біржовий бюлетень – довідкове видання бірж, яке містить інформацію про загальні обсяги продаж, пропозицій, попиту, ціни с/г продукції; періодичний (як правило, щоденний) друкований орган біржі, в якому публікують курси цінних паперів, біржової ціни на товари, інформацію про угоди.

Біржовий ринок сільськогосподарської продукції – система економічних відносин, що складається у процесі виробництва, обігу й розподілу с/г продукції, а також руху грошових коштів на біржі, для якого характерне вільне волевиявлення продавців та покупців, визначення цін на матеріальні і фінансові ресурси на основі ринкових індикаторів. Основні напрями розвитку біржового ринку с/г продукції викладено в Концепції, схваленій постановою Кабінету Міністрів України від 5 серп. 1997 р. В її основу, як і в основу Правил біржової торгівлі с/г продукції-

єю, покладено принципи раціонального поєднання важелів державного і ринкового регулювання біржового ринку. Концепція організації біржового с/г ринку спрямована на вирішення таких завдань: формування засад організації **Б. р. с/г. п.**; удосконалення оптового ринку с/г продукції, визначення механізму взаємовідносин між суб'єктами біржового ринку; подальше вдосконалення законодавства та нормативного регулювання, забезпечення умов вільної конкуренції товаровиробників, захист їх економічних прав і свобод; формування політики, стратегії і тактики розвитку біржового ринку.

Бонітетна оцінка землі – порівняльна оцінка якості ґрунтів за їхньою родючістю, побудована на об'єктивних ознаках і властивостях самих ґрунтів, які корелюються з урожайністю с/г культур.

Бонітування великої рогатої худоби м'ясних порід – комплексна оцінка худоби за племінними і продуктивними якостями, яка проводиться в усіх господарствах, що мають племінних тварин, незалежно від належності та підпорядкованості.

Бонітування ґрунтів – порівняльна оцінка якості ґрунтів за їх основними природними властивостями, що мають сталий характер і суттєво впливають на врожайність с/г культур, вироблених у конкретних природно-кліматичних умовах.

Борг – зобов'язання повернути об'єкт певної вартості (гроші, речі, продукти с/г виробництва, с/г техніку та матеріально-технічні засоби, паливно-мастильні матеріали, мінеральні добрива тощо). Суб'єктами **Б.** можуть бути як фізичні, так і юридичні особи та держава. Остання може мати як внутрішній, так і зовнішній **Б.**

Боржник – юридична чи фізична особа, в тому числі й суб'єкт с/г діяльності, неспроможний виконати свої грошові зобов'язання перед кредиторами.

Ботанічний таксон – відособлена група рослин, споріднених між собою спільністю ознак і властивостей, завдяки чому

їм можна присвоїти таксономічну категорію.

Бригадир тракторної бригади сільськогосподарського підприємства – керівник і організатор діяльності бригади. Він обирається членами бригади з наступним затвердженням правлінням с/г підприємства. Підпорядкований безпосередньо керівникові та головним спеціалістам с/г підприємства. У своїй роботі він керується виробничою програмою, а також вказівками керівника та спеціалістів, положеннями статуту. **Б. т. б.** зобов’язаний: забезпечувати виконання доведених до бригади виробничих завдань за всіма показниками; брати безпосередню участь у розробці виробничих завдань бригади, ланок і планів, проводити їх виконання; організовувати виконання с/г робіт відповідно до затверджених технічних та технологічних карт і робочих планів; комплектувати тракторні агрегати та інші механізми; не допускати простою працівників і техніки; брати участь у розробці технічно обґрунтованих норм виробітку тощо. **Б. т. б.** має право: вносити за узгодженням зі спеціалістами підприємства зміни в затверджені технології та організацію виробництва; здійснювати контроль за процесом виробництва, не приймати робіт, виконаних недобросовісно, і вимагати їх переробки; відсторонювати від виконання робіт осіб, які неспроможні виконувати поставлені завдання щодо якості та обсягів робіт.

Брокер (англ. *broke* – займатися маклерством) – фізична особа, зареєстрована на біржі відповідно до її статуту, обов’язки якої полягають у виконанні доручень членів біржі, яких вона представляє, щодо здійснення біржових операцій шляхом пошуку контрактів і представлення здійснюваних ними операцій для реєстрації на біржі. Кількість **Б.** на аграрній біржі визначається біржовим комітетом (радою біржі). **Б.** забороняється розголошувати комерційну таємницю про здійснення за їх участю біржових операцій клієнтами, одночасно обслуговувати двох або більше клієнтів, інтереси яких суперечать один одному.

Брокеридж (англ. *brokerage* – маклерський збір) – винагорода, яку отримують брокери. Встановлюється в процентах від

вартості угод або у фіксованій сумі.

Будівельний підкомплекс агропромислового комплексу (АПК) – система суб'єктів господарської діяльності, яка забезпечує капіталізацію інвестицій, створення нерухомих об'єктів (основних засобів виробництва), необхідних і достатніх для діяльності с/г підприємств, організацій і установ галузей АПК. Вони здійснюють будівництво нових або реконструкцію діючих основних фондів. До складу **Б. п. АПК** входять інвестори (власники капіталу), підрядні, будівельні підприємства і організації, субпідрядні спеціалізовані підприємства та організації, будівельні кооперативи, проектні та архітектурні організації, машинобудівні організації тощо.

Буряковий комплекс – сукупність господарюючих суб'єктів усіх форм власності, які вирощують цукрові буряки, переробляють цукор і реалізують його.

Бур'яни – небажана рослинність в угіддях, посівах, насадженнях культурних рослин, яка конкурує з ними за світло, воду, поживні речовини, а також сприяє поширенню шкідників та хвороб.

Бухгалтерія (дослівно з нім. – книговедення) – облікова наука, що досліджує способи і прийоми обліку господарських процесів. Буквально означає рахівництво, облік господарських операцій, який ведеться в письмовій формі за певним планом та системою. **Б.** – самостійний підрозділ підприємства, який виконує інформаційну, контрольну, аналітичну функції. Коло обов'язків **Б.** визначено законодавством, на підставі якого кожне підприємство розробляє положення про бухгалтерську службу (зазначається мета обліку і контролю, принципи і завдання діяльності, обов'язки, права, відповідальність).

Бюджет – визначена або прийнята шкала (таблиця), в якій відображені дані про доходи та витрати господарюючого суб'єкта за певний період, переважно за рік, що має офіційну силу. **Б.** є основним інструментом перевірки збалансованості дохо-

дів та витрат господарюючого суб'єкта. **Б.** – це розпис (розрахунки) доходів та витрат на певний період, який дає змогу встановити факт збитковості чи прибутковості господарюючого суб'єкта. Державний **Б.** передбачає витрати, пов'язані із здійсненням державою своїх функцій: оборона, утримання державного апарату, фінансування державних наукових, соціальних і екологічних програм та ін.

Бюджетна позика – така, що надається виробнику зерна, яке є об'єктом державного цінового регулювання (позичальник), під заставу зерна і оформлюється переданням кредитору простого чи подвійного складського свідоцтва або складської квитанції. Розмір **Б. п.** не може перевищувати 80 % вартості застави, розрахованої виходячи з розміру встановленої мінімальної ціни, надається на строк, встановлений сторонами, який не може перевищувати одного маркетингового періоду. Пролонгації та дисконтування (списання) основної суми позики та відсотків не допускається. При повному погашенні основної суми **Б. п.** та плати за її використання, у тому числі достроковому, позичальнику повертається просте чи подвійне складське свідоцтво (складська квитанція), а зерно звільняється з-під режиму застави. **Б. п.** в межах державних закупівель не може бути надана особі, яка: 1) має непогашений борг із загальнодержавних податків, зборів (обов'язкових платежів), включаючи внески до Пенсійного фонду України чи відрахування до фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування (крім розстрочених або відстрочених відповідно до закону); 2) перебуває у процесі санації, банкрутства або ліквідації; 3) має прострочену заборгованість з виплат орендної плати за земельні паї, орендовані у фізичних осіб – їх власників; 4) не є с/г підприємствами за ст. 8 Закону України “Про податок на додану вартість” від 3 квіт. 1997 р., № 168/97-ВР. **Б. п.** в межах режиму заставних закупівель є платною. Плата за використання **Б. п.** встановлюється на рівні 50 % від середньозваженого відсотка за кредитами банків, наданих строком до 12 календарних місяців та повністю забезпечених заставою. **Б. п.** надає Аграрний фонд; у межах режиму заставних закупівель їх щорічно надають протягом періоду з 1 липня поточ-

ного бюджетного року до 1 квітня наступного бюджетного року.

Бюджетний дефіцит – перевищення видатків у державному бюджеті над доходами; показник кризового стану державних фінансів.

B

Валова продукція сільськогосподарського підприємства – частина валового суспільного продукту, створена у сільському господарстві; обсяг продукції землеробства і тваринництва, виробленої за певний період і вираженої у вартісній, грошовій формах. Включає вартість засобів, спожитих у процесі с/г виробництва, і чисту с/г продукцію.

Валовий дохід сільськогосподарського підприємства – частина вартості валової продукції с/г підприємства, яка залишається після покриття всіх матеріальних витрат, або новостворена підприємством вартість як результат живої праці колективу підприємства.

Валовий збір сільськогосподарських культур – загальний розмір продукції у натуральному вираженні, зібраної з основних, повторних і міжрядних посівів.

Валовий оборот сільськогосподарського підприємства – сумарна вартість усіх видів виробленої продукції незалежно від того, реалізована вона підприємством чи використана на внутрішні потреби. **В. о. с/г. п.** характеризує обсяг виробничої діяльності підприємства, а валова продукція відображає у вартісній формі обсяг виробленої продукції.

Валюта (італ. *valuta* – ціна, вартість) – грошова одиниця країни (наприклад, долар США, англійський фунт стерлінгів, рубль, гривня та ін.) або колективна грошова одиниця міжнародних фінансових організацій і валютних союзів держав. Грошові знаки іноземних держав, а також кредитні і платіжні документи для міжнародних розрахунків. **В.** поділяється на вільно конвер-

товану, частково конвертовану й неконвертовану (замкнуту).

Вартість – 1) виражена в грошовій формі ціна чогонебудь; 2) економічна категорія, яка використовується в класичній політичній економії для характеристики засобу обміну, прибутковому товарному, у тому числі с/г виробництву.

Вартість земельної ділянки – еквівалент цінності земельної ділянки, виражений у ймовірній сумі грошей, яку може одержати продавець.

Введення в обіг сільськогосподарської продукції – дії суб'єкта господарювання, спрямовані на виготовлення або ввезення на митну територію України с/г продукції з подальшою самостійною або опосередкованою реалізацією на території України.

“Ведмідь” – біржовий спекулянт, який, передбачаючи зниження цін, продає контракти. Термін поширюється також на тих, хто розраховує на зниження цін.

Вексель (нім. *Wechsel* – обмін) – цінний папір, який засвідчує безумовне грошове зобов'язання боржника сплатити після настання строку певну суму грошей держателю векселя. **В.** може бути простим чи переказним. Простий **В.** – це нічим не обумовлений обов'язок векселедавця сплатити певну суму грошей кредитору. Переказний **В.** (трата) – це письмовий наказ кредитора боржнику (трасату) про сплату в зазначений термін певної суми грошей іншій особі (ремітенту).

Вертикальна інтеграція – процес органічного поєднання с/г галузей (підгалузей) з галузями переробної промисловості, в ході якого забезпечується єдність і безперервність взаємопов'язаних етапів виробництва, переробки, транспортування і зберігання с/г продукції. **В. і.** розвивається у формі агропромислових підприємств та їх об'єднань.

Ветеринарія – галузь науки та практичних знань про хвороби тварин, їх профілактику, діагностику та лікування, ветеринарно-санітарну якість та безпеку продукції тваринного, а на

ринках – і рослинного походження, про збереження здоров'я і продуктивності тварин, запобігання хворобам і захисту людей від захворювань спільних для тварин і людей (Закон України “Про ветеринарну медицину” в ред. від 15 листоп. 2001 р., № 2775-III). Для ефективного управління ветеринарною справою створено спеціальний орган – Державний департамент ветеринарної медицини при Мінагрополітики України та Державна надзвичайна протиепізоотична комісія. Встановлено особливі правила контролю за виробництвом, реалізацією і застосуванням засобів захисту тварин: державний ветеринарно-санітарний контроль за якістю ветеринарних препаратів, речовин, готових кормів, кормових добавок та засобів ветеринарної медицини здійснюється державними установами ветеринарної медицини, уповноваженими Державним департаментом ветеринарної медицини; державний ветеринарно-санітарний контроль за розробкою, впровадженням, виробництвом, якістю ветеринарних препаратів, речовин, готових кормів, кормових добавок та імунобіологічних речовин здійснюють уповноважені Державним департаментом ветеринарної медицини науково-дослідні та науково-контрольні інститути. Використання незареєстрованих в Україні ветеринарних препаратів, а також препаратів неналежної якості забороняється.

Ветеринарна картка до паспорта великої рогатої худоби – документ суворої звітності, що засвідчує дані стосовно ветеринарно-санітарного стану господарства, де перебуває тварина, та стану здоров'я тварини, факт проведення вакцинацій, діагностичних досліджень і профілактичних обробок та є додатком до паспорта великої рогатої худоби.

Ветеринарна практика – діяльність з надання послуг, пов'язаних з профілактикою, діагностикою та лікуванням хвороб тварин і консультуванням з питань ветеринарної медицини, яка проводиться юридичними особами (установами ветеринарної медицини усіх форм власності та громадськими організаціями) і фізичними особами (спеціалістами ветеринарної медицини).

Ветеринарне і епізоотичне благополуччя – оптимальні умови життя тварин, що запобігають захворюваності та шкідливому впливу факторів довкілля на їх здоров'я і продуктивність,

забезпечують профілактику хвороб, у тому числі спільних для тварин і людей.

Ветеринарне свідоцтво – разовий документ суворої звітності, виданий лікарем державної установи ветеринарної медицини, що підтверджує стан здоров'я тварин і факт проведення вакцинації та діагностичних досліджень, якість та безпеку продукції тваринного походження, інших об'єктів державного ветеринарно-санітарного контролю та нагляду і місцевості їх походження.

Ветеринарні документи – мають дозвільний характер; до них належать: міжнародний ветеринарний сертифікат, ветеринарне свідоцтво, ветеринарна картка, ветеринарна довідка та ветеринарно-санітарний паспорт на тварину; видаються державними інспекторами ветеринарної медицини або уповноваженими чи ліцензованими лікарями ветеринарної медицини і підтверджують ветеринарно-санітарний стан тварини, якість та безпечність продуктів тваринного походження, репродуктивного матеріалу, біологічних продуктів, патологічного матеріалу та кормів.

Ветеринарні лікарські засоби – фармацевтична продукція: біологічні, рослинні, хімічні, хіміко-фармацевтичні, гомеопатичні та інші лікарські засоби, призначені для тварин.

Ветеринарні препарати – ветеринарні лікарські засоби, ветеринарні імунобіологічні засоби, антисептики, дезінфектанти, інсекто-акарициди, дератизациди, діагностикуми, що використовуються у ветеринарній медицині та тваринництві.

Ветеринарно-санітарна експертиза – комплекс діагностичних і спеціальних досліджень, які проводяться спеціалістами державних установ ветеринарної медицини щодо визначення якості та безпеки продукції тваринного і рослинного походження, що призначається для харчування людей, годівлі тварин і подальшої переробки.

Ветеринарно-санітарний стан – підтвердження ветеринарним інспектором додержання ветеринарно-санітарних вимог на потужностях (об'єктах), підконтрольних ветеринарній службі.

Виділ – вихід із с/г кооперативу (іншого с/г підприємства) одного, двох або більше с/г кооперативів (с/г підприємств), які набувають права юридичної особи. При цьому кооператив (підприємство), з якого здійснилося виділення с/г кооперативу (с/г підприємства), зберігає правовий статус юридичної особи.

Визначення фітосанітарної небезпеки – процес визначення кількості регульованих шкідливих організмів, які можуть бути потенційно занесені на територію України шляхом введення об'єктів регулювання.

Виконавець – юридична або фізична особа, яка виконує с/г роботи та надає послуги з технічного сервісу або виконує інші роботи, послуги для іншої с/г особи з метою отримання прибутку.

Виконавці державного замовлення – суб'єкти господарської діяльності України усіх форм власності, які виготовляють і поставляють с/г продукцію для державних потреб відповідно до умов укладеного державного контракту.

Використання сорту – будь-яка дія щодо сорту, що зазначена в Законі України “Про охорону прав на сорти рослин” від 21 квіт. 1993 р., № 3116-ХІІ в переліку дій, які потребують дозволу його власника.

Викуп земельних ділянок для суспільних потреб – проводиться органами державної влади та органами місцевого самоврядування відповідно до їх повноважень, визначених Земельним кодексом України від 25 жовт. 2001 р., № 2768-ІІІ та іншими нормативними актами, які перебувають у власності громадян та юридичних осіб, для таких суспільних потреб: а) під будівлі і споруди органів державної влади та органів місцевого самовря-

дування; б) під будівлі, споруди та інші виробничі об'єкти державної та комунальної власності; в) під об'єкти природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення; г) для оборони та національної безпеки; ґ) під будівництво та обслуговування лінійних об'єктів та об'єктів транспортної і енергетичної інфраструктури (доріг, газопроводів, водопроводів, ліній електропередачі, аеропортів, нафтових та газових терміналів, електростанцій тощо); д) під розміщення дипломатичних та притриманих до них представництв іноземних держав та міжнародних організацій; е) під міські парки, майданчики відпочинку та інші об'єкти загального користування, необхідні для обслуговування населення; є) під будівництво об'єктів, передбачених Державною цільовою програмою підготовки та проведення в Україні фінальної частини чемпіонату Європи 2012 р. з футболу, що фінансується за рахунок державного чи місцевих бюджетів; ж) під розміщення інфраструктури оптових ринків с/г продукції.

Вино – алкогольний напій, вироблений з винограду, міцність якого набувається внаслідок спиртового бродіння сусла, а в разі виготовлення вин кріплених – підвищується додаванням етилового ректифікованого виноградного спирту.

Вино газоване – вино, піняста властивість якого набута внаслідок штучного насичення вуглекислим газом.

Вино ігристе – продукт, отриманий у результаті первинного чи вторинного спиртового бродіння свіжого винограду, виноградного сусла чи вина, який вміщує діоксид вуглецю, утворений виключно в результаті бродіння.

Вино колекційне – спеціально відібране марочне вино, яке після закінчення встановлених строків визрівання в дубовій тарі додатково утримується в пляшках не менше ніж 3 роки.

Вино контрольованого найменування – марочне вино, походження якого спеціально контролюється на всіх етапах виробництва сировини та готової продукції.

Вино кріплене – одержують в результаті повного або неповного бродіння цукру сусла шляхом припинення бродіння через додавання спирту етилового ректифікованого, виготовленого з крохмалецукровмісної сировини і продуктів винограду.

Вино марочне – столове або кріплене вино, вищої якості з характерним для конкретної виноробної місцевості і сортів винограду особливостями, яке пройшло природне визрівання шляхом технологічної витримки в дубовій тарі не менше ніж півтора року.

Вино молоде – столове вино, вироблене з виноматеріалів окремих сортів винограду або їх суміші і реалізоване в рік урожаю або не пізніше трьох місяців після завершення процесу бродіння.

Вино натуральне – столове вино, виготовлене шляхом повного бродіння цукру сусла чи часткового бродіння, призупиненого зі застосуванням фізичного або біотехнічного засобу. При цьому не використовуються сторонні домішки будь-якого походження, за винятком речовин, дозволених у певних дозах для освітлення вина та його стабілізації.

Вино ординарне – виготовлене без витримки; реалізується з 1 січня наступного року за врожаєм виноградного року.

Вино сортове – вино, виготовлене з винограду одного сорту. Допускається при виготовленні **В.с.** використання до 15 % інших сортів винограду того ж ботанічного виду.

Вино столове – вино, виготовлене шляхом повного чи неповного бродіння сусла; залежно від вмісту цукру, **В. с.** поділяється на сухе, напівсухе, напівсолодке.

Вино типажне – згідно з родовою назвою за походженням належить до традиційного типу і має особливі смакові якості, набуті в результаті спеціальної технологічної обробки виноматеріа-

лів відповідно до свого прототипу, назву якого воно носить.

Вино шампанське – типажне біле ігристе шампанізоване вино трирічної витримки в пляшках, виготовлене з використанням сахарози.

Виноградарство – сукупність організаційних і технологічних прийомів розмноження, культивуваці і збору винограду.

Виноградарсько-виноробна галузь – сукупність підприємств, організацій, науково-дослідних закладів, зайнятих у сфері виробництва винограду, виробництва і реалізаці виноградної продукці.

Виноградна місцевість – територія, на якій технічні сорти винограду постійно досягають цукристості в суслі не менш як 150 г/дм^3 (на території Автономної Республіки Крим – 160 г/дм^3).

Виноградники – промислові насадження технічних сортів винограду для виробництва на площі понад 0,5 га.

Виноматеріали виноградні – продукти первинної переробки винограду, призначені для виготовлення вина.

Виноматеріали коньячні – молоді натуральні сухі виноматеріали, виготовлені з винограду і призначені для виробництва спирту коньячного.

Виноматеріали шампанські – виноматеріали, виготовлені з регламентованих сортів винограду у “білий” або “червоний” спосіб і призначені для виробництва шампанського та вин ігристих.

Випробування ветеринарних препаратів – дослідження якості, ефективності, безпечності, реактогенності чи діагностичних характеристик ветеринарних препаратів, субстанцій, готових кормів, кормових добавок та засобів ветеринарної медицини згідно із затвердженими методиками.

Виробник сільськогосподарських машин – юридична або фізична особа (підприємство, організація, установа, громадянин-підприємець), яка виготовляє машини для реалізації, представляючи себе виробником, а також будь-яка інша особа, яка імпортує с/г машини на територію України для торгівлі або іншого виду діяльності.

Виробник сільськогосподарської продукції – юридична особа будь-якої організаційно-правової форми господарювання та її відокремлені підрозділи; фізична особа (фізична особа-підприємець або домогосподарство), яка займається с/г діяльністю, передбаченою Класифікатором видів економічної діяльності, має у володінні, користуванні або розпорядженні землі с/г призначення чи с/г худобу і птицю.

Виробник харчових продуктів – фізична або юридична особа (її філії, відділення, інші відокремлені підрозділи, представництва), що здійснює господарську діяльність з виробництва харчових продуктів, харчових добавок, ароматизаторів, дієтичних добавок, допоміжних матеріалів для переробки та допоміжних засобів і матеріалів для виробництва з метою введення їх в обіг.

Виробництво зерна – діяльність с/г товаровиробників, пов'язана з вирощуванням зерна, забезпеченням внутрішніх потреб України у насіннєвому матеріалі, зерна для продовольчих, фуражних та технічних цілей, поліпшенням його якості, створенням експортного потенціалу ринку зерна, а також гарантуванням продовольчої безпеки держави за рахунок власного зернового господарства.

Виробничий сільськогосподарський кооператив – Закон України “Про сільськогосподарську кооперацію” від 17 лип. 1997 р., № 469/97 – ВР поділяє с/г кооперативи залежно від цілей, завдань та характеристики діяльності на виробничі та обслуговуючі. Основні ознаки виробничого с/г кооперативу: 1) засно-

вниками і членами с/г кооперативу можуть бути виключно фізичні особи; 2) обов'язковою є трудова участь членів у діяльності виробничого кооперативу; 3) змістом його діяльності є спільне виробництво продукції сільського, а також рибного й лісового господарства; 4) це організаційна форма підприємництва, метою якого є отримання прибутку.

Виробничі фонди сільськогосподарських підприємств – сукупність засобів (с/г машин, іншої техніки, добрив, дизельного та іншого палива, мастил і т. ін.), необхідних для ведення с/г виробництва, виражена у грошовій формі.

Виробничо-господарська діяльність – урегульовані нормами аграрного права та суміжних галузей права суспільні відносини з виробництва, переробки, зберігання та реалізації с/г продукції, а також виробництво інших матеріальних цінностей та надання послуг з метою отримання прибутку.

Виручка сільськогосподарського підприємства від реалізації сільськогосподарської продукції – грошові кошти, що надійшли до с/г підприємства за реалізовану с/г продукцію, надані послуги, продане майно, цінні папери тощо.

Витрати – витрачення ресурсів с/г підприємства для здійснення господарської діяльності, виражене у грошовій формі; зменшення економічних вигод у вигляді вибуття активів або збільшення зобов'язань, які призводять до зменшення власного капіталу; сплачені кошти протягом звітного періоду у зв'язку з підготовкою, організацією, веденням с/г виробництва, реалізацією продукції та наданням послуг.

Витяг з державного реєстру земель – документ, який містить відомості, що надаються з бази даних автоматизованої системи державного земельного кадастру.

Відведення земельної ділянки – землевпорядна дія (або її сукупність), спрямована на виникнення права власності на земельну ділянку або права користування нею.

Відкритий контракт – зобов’язання на біржі, не ліквідовані на кінець дня. Відкритим на кінець дня є, наприклад, контракт проданий, але не відкуплений, або куплений, але не ліквідований продажем.

Відокремлений підрозділ юридичної особи – філія, інший підрозділ юридичної особи, що знаходиться поза її місцезнаходженням та виробляє продукцію, виконує роботи або операції, надає послуги в єдиному замкненому з юридичною особою технологічному процесі. **В. п. ю. о.** може також здійснювати представництво та захист інтересів юридичної особи.

Відповідальність в аграрному праві – негативні наслідки для особи, яка вчинила правопорушення. Заходи примусу залежать від характеру правопорушення, ступеня його суспільної небезпеки, характеристики суб’єктів цього правопорушення, кола його прав і обов’язків. В аграрному праві розрізняють два види відповідальності: дисциплінарну і матеріальну.

Відтворення водних живих ресурсів у рибництві – природне або штучне відновлення чисельності популяції водних живих ресурсів, які скорочуються у процесі їх вилову або природної смерті. **В. в. ж. р. у р.** у визначається інструкцією Про порядок проведення робіт, пов’язаних з відтворенням водних живих ресурсів, затвердженою наказом Держрибгоспу України від 21 верес. 1998 р., № 126. Право на переробку риби та рибної продукції мають суб’єкти аграрного права за наявності на це дозволу, що видається органами державної санітарно-епідеміологічної служби та державною службою ветеринарної медицини. Суб’єкти аграрного права, які переробляють продукти лову, підлягають обліку в державній службі ветеринарної медицини за їх місцезнаходженням.

Відходи сільськогосподарські – будь-які речовини, матеріали і предмети, що утворюються в процесі людської діяльності та життєдіяльності тварин природним шляхом, які не мають

подальшого використання (окрім органічних добрив) за місцем утворення чи виявлення та яких їх власник має позбутися шляхом утилізації чи видалення.

Відчуження земельної ділянки – передача з. д. у власність іншій фізичній чи юридичній особі; може бути платним (купівля-продаж) і безплатним (дарування, спадщина), здійснюватись і в примусовому порядку за рішенням (вироком) суду.

Вільний продаж молока – форма реалізації молока, яку здійснюють на ринку.

Вітчизняна техніка і обладнання для агропромислового комплексу – техніка і обладнання, що виготовляються підприємствами України, у вартості яких питома вага сировини, матеріалів, вузлів, агрегатів, деталей і комплектуючих виробів вітчизняного виробництва становить більше 50 %.

Вітчизняне машинобудування для агропромислового комплексу – сукупність промислових підприємств, науково-дослідних, проектно-конструкторських організацій, навчальних закладів та інших установ незалежно від форм власності, які забезпечують системний підхід до створення, проведення випробувань, організації виробництва, експлуатації, ремонту, технічного обслуговування та послуг, моніторингу ринку, навчання кадрів для забезпечення потреб с/г виробництва, харчової та переробної промисловості у техніці й обладнанні, у загальних обсягах виробництва яких продукція для вирощування, збирання, зберігання та переробки с/г продукції становить не менше 50 %.

Власник земельної ділянки – юридична чи фізична особа, яка володіє сукупністю трьох правомочностей на землю (частину земної поверхні): володіння, користування, розпорядження.

Власник зерна – фізична або юридична особа незалежно від форми власності і підпорядкування, якій належить зерно на праві власності, а також держава в особі Кабінету Міністрів

України або уповноважених ним органів у разі переходу до неї права власності на зерно.

Власник майнового права інтелектуальної власності на поширення сорту – особа, якій належить упродовж визначеного Законом України “Про охорону прав на сорти рослин” від 21 квіт. 1993 р., № 3116–ХІІ строку і засвідчене свідоцтвом про державну реєстрацію сорту майнове право інтелектуальної власності на поширення сорту рослин.

Власник сорту – особа, якій належить впродовж визначеного Законом України “Про охорону прав на сорти рослин” від 21 квіт. 1993 р., № 3116–ХІІ строку і засвідчене патентом право на сорт.

Власник тварин – будь-яка фізична чи юридична особа, яка володіє, користується та розпоряджається тваринами.

Власність на землю – належність державі, територіальним громадам, юридичним особам і громадянам земельної ділянки з правом володіння, користування та розпорядження нею.

Внутрішні аграрні правовідносини – врегульований нормами аграрного права комплекс суспільних відносин, які виникають між с/г підприємствами та їх членами, с/г підприємствами та їх найманими працівниками, с/г підприємствами та їх структурними підрозділами й органами управління з приводу земель, майна, праці та інших об’єктів на підставі членства (участі) в с/г підприємстві, трудового договору (контракту) із с/г підприємством і які надають їх учасникам взаємозумовлені суб’єктивні права та юридичні обов’язки. **В. а. п/в.** складають комплекс суспільних відносин; вони врегульовані нормами аграрного права; їх суб’єктами (учасниками) виступають с/г підприємства та їх члени, їх наймані працівники, структурні підрозділи, органи управління; об’єктами цих відносин є землі, майно, праця, інші блага; підстава виникнення **В. а. п/в.** – членство (участь) у с/г підприємстві, трудовий договір (контракт) із с/г підприємс-

твом; їх змістом є взаємозумовлені суб'єктивні права і юридичні обов'язки суб'єктів (учасників).

Володілець патенту на сорт рослин – особа, якій належить упродовж визначеного Законом України “Про охорону прав на сорти рослин” від 21 квіт. 1993 р., № 3116-ХІІ строку і засвідчені патентом майнові права інтелектуальної власності на сорт рослин.

Встановлення меж земельних ділянок – процес закріплення в правовій документації меж власності із узгодженою і зареєстрованою точною лінією розмежування.

Вступний внесок – грошовий неповоротний внесок, який особа зобов'язана сплатити у разі вступу до кооперативної організації.

Г

Гарантійний строк – встановлений виробником машини строк, протягом якого в разі дотримання відповідних умов використання і зберігання машина, в тому числі комплектуючі вироби та її складові частини, повинні відповідати вимогам законодавства і протягом якого виробник, продавець, виконавець виконують гарантійні зобов'язання.

Гарантія – забезпечення або запорука чогось. В аграрних відносинах використовується як зобов'язання гаранта сплатити за боргами третьої особи в разі невиконання нею своїх грошових зобов'язань у частині несплаченої суми. Крім того, може бути: **Г. курсу** – процедура, згідно з якою покупець контрольного пакета цінних паперів зобов'язується упродовж встановленого періоду купити за тим же курсом усі запропоновані йому ідентичні цінні папери; **Г. банківська** – порука банку-гаранта перед кредитором іншої особи за виконання нею свого зобов'язання в повному обсязі або в частині. Особа, яка дає **Г.**, є гарантом. **Г. безвідзивні** –

такі, що можуть бути скасовані лише за згодою особи, яка одержує гарантію.

ГАТТ – Генеральна угода з торгівлі та тарифів, була укладена 15 квіт. 1994 р. за участі 24 країн Європи, США, Канади та ін. Угода регулює питання відносин країн в галузі торгівлі й економічної діяльності з метою підвищення життєвого рівня, забезпечення повної зайнятості й безперервного збільшення реального доходу й ефективного попиту, передбачаючи повне використання світових ресурсів та розширення виробництва й обмін товарів. Участь у ГАТТ надає низку преференцій та поступок щодо сплати мита, транзиту товарів тощо на території країни, що приєдналася до цієї угоди.

Гектар порівняної ріллі – гектар пасовищ, сінокосів та багаторічних насаджень, переведений коефіцієнтом у гектар порівняної ріллі.

Гібриди сортів винограду – сорти винограду, одержані в результаті селекції після схрещування європейських сортів з іншими видами винограду роду *Vitis*.

Гідротехнічна меліорація – система заходів, яка передбачає поліпшення ґрунтів з несприятливим водним режимом (зрошувальні, осушувальні, протипаводкові тощо).

Голова фермерського господарства – його засновник або інша особа, визначена в статуті фермерського господарства.

Головний (старший) ветеринарний лікар сільськогосподарського підприємства – керівник і організатор ветеринарної служби в с/г підприємстві. Призначається на роботу і звільняється з неї правлінням с/г підприємства. На посаду **Г. в. л. с/г. п.** призначається ветеринарний спеціаліст, який має вищу освіту. У своїй роботі він керується законодавством по ветеринарії, рішеннями правління с/г підприємства та іншими керівними органами. **Г. в. л. с/г. п.** підпорядковуються всі ветеринарні працівники с/г підприємства, його вказівки для них є обов'язковими і можуть бути відмінені лише ветеринарним лікарем району. **Г. в.**

л. с/г. п. зобов'язаний: організовувати і проводити протиепізоотичні заходи; проводити ветеринарні заходи, організовувати лікування тварин і птиці, в тому числі і тих, що належать працівникам підприємства; здійснювати систематичний контроль за ветеринарно-санітарним станом тваринницьких ферм і приміщень; організовувати і проводити систематичний огляд тварин і робити їм щеплення; здійснювати нагляд за забоем тварин; вести нагляд за належним утриманням скотомогильників; контролювати придатність м'яса забитих тварин до вживання в їжу і т. ін. **Г. в. л. с/г. п.** має право: давати вказівки і розпорядження ветеринарним спеціалістам, а також завідуючим фермами й іншим працівникам щодо проведення профілактичних, карантинних й інших заходів по боротьбі з захворюванням тварин та птиці; забороняти ввіз у господарство і вивіз з нього тварин, які підозрюються в зараженні і хворих на заразні хвороби; забороняти у випадках, передбачених ветеринарним законодавством, вимушений забій тварин і зняття з них шкір, використання недоброякісних кормів, води і т. ін.

Головний (старший) економіст сільськогосподарського підприємства – керівник і організатор економічної роботи в с/г підприємстві. На посаду головного економіста призначають спеціаліста з вищою економічною освітою або ж, як виняток, спеціаліста с/г, який має практичний досвід економічної роботи. У своїй діяльності **Г. е. с/г. п.** виходить з головного завдання – організовувати економічну службу в с/г підприємстві, яка б забезпечувала збільшення виробництва с/г продукції і підвищувала економічну ефективність усіх галузей виробництва. **Г. е. с/г. п.** безпосередньо підпорядковується керівнику с/г підприємства, призначається і звільняється правлінням підприємства. У практичній діяльності керується виробничо-фінансовим планом, положенням про оплату праці, рішеннями правління, інструкціями, постановами та іншими директивними документами. **Г. е. с/г. п.** зобов'язаний разом зі спеціалістами підприємства розроблювати організаційно-господарські і перспективні плани, виробничо-фінансовий план, технологічні карти та іншу бухгалтерсько-економічну документацію; організовувати розробку конкретних заходів по інтенсифікації, концентрації, спеціалізації і раціона-

льному співвідношенню галузей підприємства; запроваджувати прогресивні форми організації і оплати праці; здійснювати постійний контроль за витратами фонду зарплати; вивчати існуючі норми виробітку; організовувати їх перегляд і розробляти та запроваджувати нові норми виробітку та відповідні тарифи по оплаті праці; брати участь у впровадженні наукової організації праці й управління в усіх галузях виробництва.

Господарська діяльність сільськогосподарського підприємства – діяльність, спрямована на виробництво і переробку с/г продукції, а також будь-яка інша не заборонена законодавством діяльність (виробництво товарів народного споживання чи виробничо-технічного призначення, торгівля, ремонт, будівництво, надання послуг населенню тощо). С/г підприємства мають право вільно розпоряджатися виробленою (виготовленою) продукцією та одержаними доходами (зокрема, на засадах договору контракції та ін.).

Господарські товариства – підприємства або інші суб'єкти господарювання, створені юридичною особою та/або громадянами шляхом об'єднання їхнього майна і участі в підприємницькій діяльності товариства з метою одержання прибутку.

Готові корми – корми тваринного та рослинного походження, які містять кормові добавки для м'ясоїдних непродуктивних тварин, у тому числі риб та птахів.

Готові харчові продукти тваринного походження – консерви м'ясні, м'ясо-рослинні та рибні, сири, масло вершкове, маргарин, жири, сухе молоко, продукти дитячого харчування, ковбасні вироби, м'ясні концентрати тощо.

Гранична ціна сільськогосподарського товару – ціна, що є середньозваженою для одиниці с/г товару на внутрішньому ринку України за попередній календарний рік.

Гранично допустима концентрація забруднюючих речовин – максимально допустима кількість забруднюючих речовин у ґрунтах, яка не зумовлює негативних екологічних наслідків

для їх родючості, загального стану доквілля, якості с/г продукції та здоров'я людини.

Грошова оцінка земельної ділянки – капіталізований рентний дохід із земельної ділянки.

Грошова оцінка землі – оцінка гектара ріллі в грошовому значенні по кожному господарству району, розрахована Інститутом землеустрою Національної академії аграрних наук та затверджена рішенням органу місцевого самоврядування.

Грошовий обіг безготівковий – в аграрних правовідносинах переважна частина грошового обігу, в якій рух грошей здійснюється у вигляді перерахування сум по рахунках в банках чи зарахування взаємних вимог, тобто безготівкових грошових знаків. Це зумовлено тим, що **Г. о. б.** має значні переваги перед готівковим і тому є набагато ефективнішим і доцільнішим як для суспільства в цілому, так і для кожного окремого суб'єкта: значно скорочуються суспільні витрати обігу; створюються сприятливі умови для державного регулювання **Г. о. б.**; поліпшується економічне становище суб'єктів **Г. о. б.**; забезпечується тісний зв'язок їх з банками та з грошовим ринком в цілому.

Г

Грунт – природно-історичне органо-мінеральне тіло, що утворилося на поверхні земної кори і є осередком найбільшої концентрації поживних речовин, основою життя та розвитку людства завдяки найціннішій своїй власності – родючості.

Грунтова маса – знятий родючий шар ґрунту.

Грунтове обстеження – визначення генетичної будови та властивостей ґрунтів, структури ґрунтового покриву.

Грунтовий контроль – діяльність щодо визначення сортової чистоти, зараженості насіння, а також ступеня стерильності у стерильних аналогів сортів, ліній та простих міжлінійних гіб-

ридів, що проводиться шляхом висіву насіння в ґрунт з наступною оцінкою рослин.

Ґрунтовий покрив земельних ділянок – поверхневий шар ґрунту, який характеризується родючістю.

Ґрунтові води – води, що утворюють у товщі геологічних порід перший (верхній) водоносний горизонт.

Гумус – органічна складова частина ґрунту, яка утворюється в процесі біохімічного розкладу рослинних і тваринних решток та формує його родючість.

Д

Давальницька сировина – сировина, матеріали, напівфабрикати, комплектуючі вироби, енергоносії, ввезені на митну територію України іноземним засновником (чи закуплені іноземним засновником за іноземну валюту в Україні) або вивезені за межі українським замовником для використання у виробленні готової продукції.

Давність позовна – тривалість періоду, протягом якого у кредитора зберігається матеріальне право на задоволення позову (вимог). Строк **Д. п.** виникає з моменту, коли особа, права якої порушені, дізналася або повинна була дізнатися про порушення свого права. Загальний строк **Д. п.** 3 роки. Після цього терміну процесуальне право, право на подання зберігається за позивачем, але матеріальне право на задоволення своїх вимог він втрачає. Законодавство передбачає можливість поновлення **Д. п.** або ж перерив цього строку.

Дата оцінки земельної ділянки – дата (число, місяць, рік), на яку проводиться оцінка земельної ділянки та визначається її вартість. Для нормативної грошової оцінки земельної ділянки **Д. о. з. д.** вказується в технічній документації.

Дачна земельна ділянка – ділянка землі, надана для ве-

дення дачного господарства та дачного будівництва, належить до земель рекреаційного призначення.

Дворічні квіткові рослини – рослини, цикл розвитку яких триває два роки. Висаджена вперше на грядці розсада утворює добре розвинену розетку з листя, здатну перезимувати. Наступного року рослини швидко ростуть і навесні або з початку літа зацвітають (дзвіночки, лунарія тощо).

Дебет (лат. *debet* – він винний) – в рахунках активу Д. представляє прибуткову частину, а видаткова частина відображається в рахунках пасиву.

Дебітор (лат. *debitor* – боржник) – спеціальна назва того, хто не виконав зобов'язання і має заборгованість.

Деградація ґрунтів – погіршення корисних властивостей та родючості ґрунту внаслідок впливу природних чи антропогенних факторів.

Деградація земель – природне або антропогенне спрощення ландшафту, погіршення стану, складу, корисних властивостей і функцій земель та інших органічно пов'язаних із землею природних компонентів.

Декларування зерна – діяльність суб'єктів зберігання зерна щодо визначення обсягів зерна, що знаходиться на зберіганні.

Декоративне садівництво – підгалузь господарства, яка включає: зелене будівництво, утримання зелених насаджень, формування ландшафтів, квіткове оформлення територій, вирощування посадкового та посівного матеріалу, квіткових та декоративних культур та утримання їх до віку знесення.

Демпінг – а) продаж товарів на зовнішніх ринках за цінами, нижчими, ніж витрати на їх виробництво; б) один із засобів обмеження ділової практики, в окремих випадках може кваліфікуватися як несумісна практика. Д. застосовують експортери, щоб укоренитися на ринку, розширити продаж товарів, зайняти

панівне становище на ринку. Для боротьби з демпінговою практикою у багатьох країнах розроблене антидемпінгове законодавство.

Державна аграрна інтервенція – продаж або придбання с/г продукції на організованому аграрному ринку з метою забезпечення цінової стабільності.

Державна аграрна товарна інтервенція – продаж с/г продукції при зростанні цін на організованому аграрному ринку понад максимальний рівень, що здійснюється з метою досягнення рівня рівноваги, у тому числі шляхом продажу товарних деривативів.

Державна аграрна фінансова інтервенція – придбання с/г продукції при падінні спотових цін на організованому аграрному ринку нижче мінімального рівня, яка здійснюється з метою досягнення рівня рівноваги, у тому числі шляхом придбання товарних деривативів.

Державна ветеринарна інспекція – діяльність посадових осіб державних органів і установ ветеринарної медицини, спрямована на здійснення державного контролю та нагляду за додержанням ветеринарно-санітарних вимог, встановлених законодавством.

Державна ветеринарно-санітарна експертиза – комплекс необхідних лабораторних та спеціальних досліджень, які проводяться спеціалістами ветеринарної медицини державних установ стосовно визначення безпечності та якості харчових продуктів, підконтрольних ветеринарній службі, подальшої переробки або іншого використання, аналізу виробничої технології та технологічного обладнання, яких повинен дотримуватися виробник і постачальник для забезпечення безпечності харчового продукту.

Державна власність на землю – земельні ділянки, якими згідно із законом розпоряджаються органи державної влади. За ст. 116 Конституції України об'єктами державної власності управляє Кабінет Міністрів України відповідно до закону.

Державна експертиза харчових добавок, біологічно активних добавок та спеціальних харчових продуктів – встановлення відповідності біологічно активних добавок, спеціальних харчових продуктів, харчових добавок задекларованим (визначеним) виробником (власником, постачальником) показникам якості, безпечності для здоров'я людини та вимогам законодавства України шляхом вивчення й аналізу даних токсикологічних властивостей об'єктів експертизи та санітарно-хімічних, токсиколого-гігієнічних, клінічних досліджень, під час яких устанавлюються критерії безпеки та рекомендації з безпечного застосування біологічно активних добавок, спеціальних харчових продуктів, харчових добавок.

Державна лабораторія ветеринарно-санітарної експертизи на ринку – орган державного ветеринарно-санітарного нагляду і постійного контролю за дотриманням ветеринарно-санітарних правил, інших вимог чинних нормативно-правових актів на ринках (зоологічних ринках), інших підприємствах торгівлі, де організовано продаж тварин, продукції і кормів тваринного і рослинного походження, кормових добавок тощо.

Державна підтримка особистих селянських господарств – система заходів, що вживаються відповідно до загальнодержавних і регіональних програм за рахунок державного і місцевих бюджетів. Заходи **Д. п. о. с. г.** визначаються Кабінетом Міністрів України відповідно до загальнодержавних програм при підготовці Державного бюджету України, а також органами місцевого самоврядування і виконавчої влади в проектах місцевих бюджетів щорічно і передбачають сприяння в: організації в сільській місцевості кредитних спілок, с/г обслуговуючих кооперативів для надання послуг із заготівлі, зберігання, переробки та збуту с/г продукції; спільному використанні технічних і транспортних засобів; забезпеченні кормами й молодняком худоби та птиці; організації діяльності з надання інженерно-технічних, ветеринарних, агрохімічних, зоотехнічних та інших послуг, а та-

кож послуг із забезпечення сортовим насінням, садивним матеріалом, племінною та продуктивною худобою, гібридами та кросами птиці, с/г технікою та обладнанням; виділенні земельних ділянок єдиним масивом; отриманні кредитів для будівництва житла, господарських споруд, придбанні с/г техніки і т. ін.

Державна підтримка сільського господарства України – різноманітна цілеспрямована діяльність держави з утворення і функціонування с/г товаровиробників, прийняття відповідних нормативних актів зі створення системи і визначення завдань, функцій і компетенції органів, які повинні здійснювати державну підтримку с/г у бюджетній, кредитній, ціновій, страховій, регуляторній та інших сферах державного управління щодо стимулювання с/г виробництва та розвитку аграрного ринку, а також забезпечення продовольчої безпеки населення.

Державна реєстрація племінних тварин та племінного стада – внесення даних про племінних тварин, що мають відповідну генетичну якість та рівень продуктивності, до державних книг племінних тварин. Племінні стада реєструються у Державному племінному реєстрі. Реєстрацію проводить Мінагрополітики. Порядок ведення Державного племінного реєстру визначається Положенням про Державний племінний реєстр, затверджений наказом Мінагрополітики і Української академії аграрних наук від 20 травня 2002 р., № 134/40. Дані державних книг племінних тварин і Державного племінного реєстру є доступними для всіх заінтересованих осіб і не можуть становити державної чи комерційної таємниці.

Державна санітарно-епідеміологічна експертиза щодо безпечності харчових продуктів – професійна діяльність, яку проводять органи, установи та заклади державної санітарно-епідеміологічної служби з метою попередження, зменшення та усунення можливого шкідливого впливу на здоров'я людини харчового продукту і яка полягає в оцінці ризику, визначенні відповідних санітарних заходів та/або технічних регламентів щодо

виробництва та/або введення в обіг харчових продуктів і проведенні перевірки (розширеного контролю) на відповідність цим заходам та регламентам наданого виробником або постачальником зразка харчового продукту, допоміжних засобів та матеріалів для виробництва та обігу харчових продуктів, а також нових технологій і технологічного обладнання.

Державна санітарно-епідеміологічна служба – професійна діяльність органів, установ та закладів **Д. с.-е. с.**, спрямована на запобігання, зменшення та усунення можливого шкідливого впливу на здоров'я людини харчового продукту, і яка полягає в оцінці ризику, визначенні відповідних санітарних заходів та/або технічних регламентів щодо виробництва та/або введення в обіг харчових продуктів і перевірки (розширеному контролю) на відповідність цим заходам та регламентам наданого виробникам або постачальникам зразка харчового продукту, допоміжних засобів та матеріалів для виробництва та обігу харчових продуктів, а також нових виробничих технологій і технологічного обладнання.

Державне замовлення – засіб державного регулювання економіки шляхом формування на контрактній (договірній) основі складу та обсягів продукції, необхідної для державних потреб, розміщення державних контрактів на її поставку (закупівлю) серед підприємств, організацій та інших суб'єктів господарської діяльності України всіх форм власності.

Державне мито – плата, що справляється за вчинення юридичних дій та видачу документів юридичного значення митними органами. **Д. м.** збирається уповноваженими на те органи за певні господарські дії (за провезення через кордон с/г продукції, за її відчуження). Об'єктом оподаткування **Д. м.** виступають позовні заяви, послуги нотаріусів, міських, сільських та селищних рад.

Державне регулювання господарських відносин в аграрному секторі – цілеспрямований вплив держави на господарські відносини шляхом видання нормативно-правових актів, організації діяльності державних загальних та галузевих органів із застосуванням земельних, закупівельних, податкових, цінових, кредитних, страхових та інших економічних і правових методів. В умовах становлення ринкових відносин в аграрному секторі стали застосовуватися такі методи регулювання с/г відносин, як: індикативного планування, аграрного протекціонізму, програмного регулювання на основі розробки, виконання і контролю за виконанням прийнятих на різних рівнях цільових програм, пріоритетного розвитку с/г виробництва і АПК в цілому, підтримки економічного паритету між с/г і іншими галузями економіки, здійснення державного регулювання переважно економічними методами, недопущення прямого втручання державних господарських структур у господарську діяльність с/г підприємств, збереження і гарантування самостійності в здійсненні аграрними товаровиробниками виробничо-господарської діяльності.

Державне регулювання сільського господарства – цілеспрямований вплив держави на діяльність с/г товаровиробників з метою забезпечення їх підтримки, захисту та ефективності виробництва.

Державне сільськогосподарське підприємство – підприємство, яке не є власником закріпленого за ним майна, оскільки воно перебуває в державній власності і надається **Д. с/г. п.** на праві господарського відання або оперативного управління для виробництва найважливіших видів продукції та спеціальних видів рослин, наприклад, для потреб медичної, парфумної та інших галузей народного господарства. Переважна більшість **Д. с/г. п.** – підприємства, які, в першу чергу, забезпечують науково-технічний прогрес у сільському господарстві і обслуговують підприємства – виробників с/г продукції. Державними є різноманітної спеціалізації племінні заводи, дослідно-селекційні станції, звірорадгоспи, тваринницькі комплекси, підприємства по відтворенню цінних видів риб та тварин, радгоспи, технікуми та коледжі, різноманітні навчально-дослідні чи навчально-виробничі

господарства тощо.

Державне унітарне сільськогосподарське підприємство – утворене компетентним органом державної влади в розпорядчому порядку на основі відособленої частини державної власності, підприємство, як правило, без розподілу його на частки, і входить у сферу його управління. Орган державної влади, у сферу управління якого входить підприємство, є представником власника і виконує його функції в межах, визначених законодавством. Майно **Д. у. с/г. п.** (земля, с/г техніка, споруди та ін.) перебуває в державній власності і закріплюється за таким підприємством на праві господарського відання або оперативного управління. **Д. у. с/г. п.** є самостійним суб'єктом господарювання, яке має статус юридичної особи і здійснює виробничу (виробляє продукцію харчування, продовольство, сировину рослинного і тваринного походження) та підприємницьку діяльність з одержанням прибутку (доходу), воно не несе відповідальності по зобов'язанням власника і органа влади, до сфери управління якого воно входить. Органом управління **Д. у. с/г. п.** є його керівник, який призначається органом, до сфери управління якого входить підприємство, і підзвітний цьому органу. **Д. у. с/г. п.** діє як державне унітарне комерційне підприємство або казенне підприємство і здійснює виробничу (виробляє продукти харчування, продовольство, сировину рослинного і тваринного походження) діяльність.

Державний акт на землю – документ, виданий від імені держави, що посвідчує право власності чи право постійного користування земельною ділянкою. Державний акт на землю відіграє роль правовстановлюючого документа. Форми державного акта на право власності на землю та право постійного користування нею затверджені Кабінетом Міністрів України. Невід'ємною частиною Державного акта на землю є план меж земельної ділянки, переданої у власність чи постійне користування.

Державний ветеринарно-санітарний контроль – перевірка лікарями державних органів ветеринарної медицини додержання ветеринарно-санітарних вимог, встановлених законодав-

ством, у процесі виробництва, заготівлі, зберігання, транспортування, реалізації, у тому числі експорту, імпорту, продукції тваринного, а на ринках і рослинного походження, ветеринарних лікарських засобів, готових кормів тваринного і рослинного походження, засобів ветеринарної медицини, а також під час будівництва, реконструкції, модернізації та введення в експлуатацію підприємств чи окремих потужностей з виробництва, зберігання, реалізації продукції тваринного походження та ветеринарних препаратів.

Державний ветеринарно-санітарний нагляд – інспектування державними інспекторами ветеринарної медицини з метою перевірки стану додержання законодавства з питань ветеринарної медицини.

Державний департамент ветеринарної медицини – державний орган з питань регламентації безпечного та ефективного застосування ветеринарних препаратів, речовин, готових кормів та кормових добавок, контролю і координації діяльності органів виконавчої влади, підприємств, установ і організацій щодо запобігання, ліквідації масових захворювань або отруєнь тварин. **Д. д. в. м.** утворено при Мінагрополітики України. У системі державної ветеринарної служби входять його територіальні органи і регіональні служби державного ветеринарно-санітарного контролю та нагляду на державному кордоні та транспорті. При **Д. д. в. м.** утворено державну фармакологічну комісію ветеринарної медицини. З урахуванням даних експертизи й випробувань ветеринарних препаратів, речовин, готових кормів та кормових добавок **Д. д. в. м.** видає висновки щодо їх застосування. На підставі цих висновків **Д. д. в. м.** приймає рішення про державну реєстрацію ветеринарних препаратів, речовин, готових кормів та кормових добавок. Документом, який підтверджує реєстрацію препарату в Україні, є реєстраційне посвідчення, яке видається на кожний препарат, субстанцію, готовий корм, кормову добавку **Д. д. в. м.** Використання ветеринарних препаратів, речовин, готових кормів та добавок, не зареєстрованих в Україні, або які не відповідають якості, забороняється. Їх виго-

товлення суб'єктами аграрного права можливе лише за наявності ліцензії.

Державний земельний кадастр – єдина державна система земельно-кадастрових робіт та процедура визнання факту виникнення або припинення існування земельних ділянок як об'єктів права власності та права користування, яка містить сукупність відомостей і документів про правовий режим цих ділянок, їх вартість, кількісну та якісну характеристику, розподіл серед власників землі та землекористувачів, у тому числі орендарів, за категоріями земель.

Державний інспектор ветеринарної медицини (ветеринарний інспектор) – лікар ветеринарної медицини, який працює в державному департаменті ветеринарної медицини та його територіальних органах, регіональній службі ветеринарно-санітарного контролю та нагляду на державному кордоні та транспорті, інших державних установах ветеринарної медицини, які мають повноваження **Д. і. в. м.** за посадою, або лікарі ветеринарної медицини, уповноважені Департаментом, або у випадку іноземної країни – її відповідним державним ветеринарним органом здійснювати інспектування тварин та харчових продуктів, підконтрольних ветеринарній службі, з метою захисту здоров'я людини та/або здоров'я тварин та, якщо це необхідно для міжнародної або внутрішньої торгівлі, здійснювати їх сертифікацію згідно з вимогами відповідних організацій та законодавства України.

Державний контракт – договір, укладений державним замовником від імені держави з виконавцем державного замовлення, в якому визначаються економічні і правові зобов'язання сторін і регулюються взаємовідносини замовника і виконавця.

Державний контроль щодо харчових продуктів – діяльність державних органів виконавчої влади, що здійснюється протягом усього процесу виробництва та/або обігу об'єктів санітарних заходів з метою забезпечення дотримання відповідних

санітарних заходів і технічних регламентів особами, які здійснюють виробництво та/або обіг таких об'єктів.

Державний нагляд – діяльність державних органів у сфері карантину рослин, що здійснюється періодично, з метою забезпечення дотримання особами фітосанітарних заходів у процесі виробництва, зберігання, транспортування, реалізації, в тому числі експорту, імпорту об'єктів регулювання, встановлених законодавством.

Державний племінний реєстр – інформаційна база даних про племінні стада, що відповідають установленим для реєстрації вимогам.

Державний реєстр виробників насіння і садивного матеріалу – перелік суб'єктів насінництва та розсадництва, яким надано право виробляти та реалізовувати насіння і садивний матеріал.

Державний реєстр земель – складова частина Державного земельного кадастру, який складається з книги записів реєстрації державних актів на право власності на землю та на право постійного користування землею, договорів оренди землі із зазначенням кадастрових номерів земельних ділянок та поземельної книги, яка містить відомості про земельну ділянку і формується за допомогою автоматизованої системи Державного земельного кадастру.

Державний реєстр харчових продуктів, продовольчої сировини, супутніх матеріалів – перелік харчових продуктів, продовольчої сировини та супутніх матеріалів (чи їх груп), які на підставі висновку державної санітарно-гігієнічної експертизи визнані безпечними для споживання.

Державний реєстратор – посадова особа, яка відповідно до Закону України “Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців” від імені держави здійснює державну реєстрацію юридичних осіб (в тому числі аграрних) та фізич-

них осіб-підприємців.

Державний резервний насіннєвий фонд – насіння для забезпечення районів, що не виробляють власного насіння або мають обмежені можливості його виробництва.

Державний фонд підтримки фермерських господарств – державна бюджетна установа, яка виконує функції з реалізації державної політики щодо фінансової підтримки становлення й розвитку фермерських господарств.

Державно-правове регулювання сільського господарства – сукупність економіко-правових заходів із цілеспрямованого впливу держави на аграрні відносини, що полягає у прийнятті нормативно-правових актів, створенні, організації діяльності та визначенні компетенції системи державних органів у галузі сільського господарства.

Дефолт – неспроможність виконати ф'ючерсний або короткий опціонний контракт згідно з правилами біржі.

Джерела аграрного права – об'єктивна (письмова, електронна чи інша) форма вираження і закріплення бажаної моделі поведінки та моделі аграрних відносин, що визначаються багатокладністю економіки, рівністю всіх форм власності і організаційно-правових форм аграрного підприємництва. **Д. а. п.** є правові акти, що містять норми аграрного права як галузі, а також норми, які містяться в актах інших галузей національного і міжнародного законодавства в тій їх частині, де вони регулюють аграрні відносини, визначають правовий статус та правосуб'єктність суб'єктів аграрного підприємництва, визначають якість і безпеку продовольства, продуктів харчування та сировини рослинного і тваринного походження, регламентують відносини з їх виробництва, переробки та реалізації. **Д. а. п.** складають: уніфіковані акти аграрного законодавства – юридична форма вираження норм аграрного права, спрямованих на інтеграцію правового регулювання аграрних відносин, уніфікацію правового

статусу і правової регламентації діяльності суб'єктів аграрного підприємництва усіх форм власності і легально-організаційних форм, та диференційовані нормативно-правові акти, що розробляються з урахуванням відмінностей у статусі суб'єктів аграрного підприємництва.

Джерела інвестування агропромислового комплексу – амортизаційний фонд, пільги при оподаткуванні доходів, які направляються на інвестиційні цілі, товарні кредити у формі лізингу машин і обладнання та комерційні структури, що сприяють розвитку банківського і товарного кредиту; кошти муніципальних бюджетів, які залучаються до виробничого інвестування; регіональні позабюджетні фонди і спеціальні інвестиційні фонди.

Дивіденд (лат. *dividendum* – те, що необхідно поділити) – а) дохід, який одержує власник акції за рахунок прибутку акціонерного товариства; б) частина прибутку, яка щорічно розподіляється акціонерами залежно від кількості придбаних акцій. Величина Д. залежить від розміру чистого прибутку й кількості випущених акцій. Д. на звичайні акції не фіксується, він прямо пропорційний прибутку. Д. на привілейовані акції визначається наперед і не залежить від розміру прибутку. Виплата Д. здійснюється переважно грошима, але може відбуватися також у вигляді додаткових акцій. Розмір Д. повинен бути вищим за банківський відсоток.

Дилер (англ. *dealer, тут* – торгувати, робити бізнес) – юридична або фізична особа, яка, виконуючи функції продавця, здійснює закупівлю с/г машин для наступного їх продажу і надає послуги з технічного сервісу.

Дисципліна праці – це сукупність дій (або утримання від них), передбачених трудовим законодавством, локальними нормативними актами, звичаями, які повинні виконуватися працівниками всіх організаційно-правових форм с/г виробництва.

Дисциплінарна відповідальність осіб, зайнятих у сільськогосподарському виробництві – відповідальність за вчинені дисциплінарні проступки. Д. в. членів с/г підприємств і осіб, що

працюють за трудовим договором, встановлена чинним законодавством про працю та аграрним законодавством за ті чи інші порушення організації праці, правил внутрішнього розпорядку і безпечної роботи. За порушення трудової дисципліни заходами дисциплінарного стягнення визначено догану та звільнення. Щоб накладати стягнення, потрібно витребувати пояснення від порушника трудової дисципліни. **Д. в.** накладається безпосередньо за виявленням проступку, але не пізніше одного місяця з дня виявлення, не враховуючи часу хвороби працівника або перебування його у відпустці. Стягнення не може бути накладене пізніше шести місяців з дня вчинення. За кожне порушення трудової дисципліни може бути накладено одне стягнення. У фермерському господарстві трудова діяльність здійснюється на основі саморегулювання, тому члени фермерського господарства самостійно визначають і регламентують положення про працю та про дисциплінарну відповідальність. У с/г кооперативах дисциплінарні відносини регламентуються статутом. У разі неналежного виконання чи невиконання обов'язків, покладених на члена виробничого с/г кооперативу, а також в інших випадках, передбачених статутом, правилами внутрішнього трудового розпорядку чи КЗпПУ, заснованих на контракті або трудовому договорі, він може бути виключений з виробничого с/г кооперативу за рішенням загальних зборів. Виключення з с/г кооперативу може проводитися після застосування до порушника інших видів стягнення.

Директор державного сільськогосподарського підприємства – уповноважена власником посадова особа, якій довірено безпосереднє управління підприємством, його виробничо-господарською і соціальною діяльністю, а також державною власністю, закріпленою за підприємством. В умовах ринкової економіки, посилення захисту прав та інтересів власника змінився і порядок призначення **Д. д. с/г. п.** Відповідно до чинного законодавства **Д. д. с/г. п.** наймається (призначається) чи обирається власником майна. Найм **Д. д. с/г. п.** здійснюється міністерством, відомством або іншим органом, уповноваженим управляти цим підприємством через підписання з ним контракту. Він може бути

змінений тільки за згодою сторін. Розірвання контракту відбувається на підставах, передбачених законодавством, а також передбачених сторонами в контракті. **Д. д. с/г. п.** самостійно вирішує питання щодо діяльності підприємства, за винятком тих, що віднесені статутом до компетенції інших органів управління. **Д. д. с/г. п.** без доручення діє від імені підприємства, представляє його інтереси в правоохоронних органах (суді, прокуратурі та ін.), розпоряджається майном підприємства, укладає договори, в тому числі трудові, видає довіреності, відкриває в установах банків рахунки, користується правом розпорядження коштами, підписує накази, дає вказівки, обов'язкові для всіх працівників підприємства.

Діяльність у сфері лісового господарства (лісництва) – посадка, вирощування чи зрубання дерев або чагарників та догляд за ними (крім зрубання дерев чи чагарників у межах Кримських та Карпатських гір, що з метою оподаткування вважається промисловим виробництвом), збирання дикорослих грибів та ягід.

Діяльність у сфері рибальства – а) вилов прісноводної (лиманної) риби чи інших прісноводних (лиманних) організмів та їх розведення; б) збір мушлі, устриць, ракоподібних, жаб, дикорослих водоростей та діяльність по їх розведенню.

Діяльність у сфері сільського господарства – а) діяльність з виробництва продукції рослинництва, а саме рослинних культур, а також діяльність по вирощуванню фруктів та овочів, квітів та декоративних рослин (у відкритих або закритих ґрунтах); грибів, насіння, прянощів, саджанців та водоростей; б) діяльність з виробництва продукції тваринництва, а саме свійської худоби, у тому числі (але не виключно) продукції птахівництва, кролівництва, бджільництва, розведення шовкопрядів та змії, їстівних ссавців, птахів та плазунів.

Договір контракції сільськогосподарської продукції – угода, за якою виробник с/г продукції зобов'язується виробити визначену договором с/г продукцію і передати її у власність за-

готівельникові (контрактанту) або визначеному ним одержувачеві, а заготівельник зобов'язується прийняти цю продукцію та оплатити її за встановленими цінами відповідно до умов договору.

Договір купівлі-продажу сільськогосподарських машин – угода між покупцем і продавцем про якість, терміни, ціну та інші умови, за якими здійснюються купівля-продаж машин.

Договір лізингу сільськогосподарської техніки – угода, згідно з якою одна сторона (лізингодавець) надає у виключне користування другій стороні (лізингоодержувачу) на визначений строк майно (с/г техніку), що належить лізингодавцю або набувається ним у власність (господарське відання) за дорученням чи погодженням лізингоодержувача у відповідного постачальника (продавця) майна (с/г техніки) за умови сплати лізингоодержувачем періодичних лізингових платежів та з правом переходу вказаного майна у власність лізингоодержувача або без встановлення такого права.

Договір про ветеринарне обслуговування – угода двох сторін, згідно з якою одна сторона (підприємство чи фахівець ветеринарної медицини) зобов'язується надати певні ветеринарні послуги другій стороні (юридичній чи фізичній особі, яка має у власності тварин), а друга сторона зобов'язується оплатити ці послуги відповідно до вимог договору.

Договір, укладений поза торговельними або офісними приміщеннями – договір, укладений зі споживачем с/г продукції особисто в іншому місці, ніж торговельні або офісні приміщення продавця.

Договір, укладений сільськогосподарським товаровиробником на відстані – договір, укладений с/г товаровиробником (продавцем) зі споживачем с/г продукції за допомогою дистанційного зв'язку.

Додаткова оплата праці – додаткова до основної оплати заохочувальна винагорода, що видається працівникові в заздалегідь передбачених розмірах за вироблену с/г продукцію з урахуванням її кількості та якості (за одержання понадпланового врожаю, винахідливість, трудові успіхи тощо).

Додатковий пайовий внесок – внесок члена с/г кооперативу понад обов'язковий пайовий внесок, який передається ним за власним бажанням до пайового фонду.

Документація із землеустрою – затверджені в установленому порядку текстові та графічні матеріали, якими регулюється використання та охорона земель державної, комунальної та приватної власності, а також матеріали обстеження і розвідування земель, авторського нагляду за виконанням проектів тощо.

Домашнє господарство (домогосподарство) – сукупність осіб, які спільно проживають в одному житловому приміщенні або його частині, забезпечують себе всім необхідним для життя, ведуть спільне господарство, повністю або частково об'єднують та витрачають кошти. Ці особи можуть перебувати в родинних стосунках або стосунках свояцтва, не перебувати у будь-яких з цих стосунків або бути і в тих, і в інших стосунках. **Д. г. (д/г.)** може складатися з однієї особи.

Домоволодіння – житловий будинок з прилеглою до нього земельною ділянкою та належними йому господарськими спорудами та будівлями.

Дорадчі послуги – послуги, що надаються суб'єктами с/г діяльності, дорадчої діяльності суб'єктам господарювання, які здійснюють діяльність у сільській місцевості, сільському населенню, а також органам місцевого господарювання та органам виконавчої влади. Дорадча діяльність може проводитись за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, а також коштів суб'єктів господарювання. Дорадча діяльність у частині надання соціально спрямованих **Д. п.** є неприбутковою.

Дотація (лат. *dōtatio* – дар, пожертвування) – грошові кошти, що надаються з державного бюджету безповоротно. Надаються підприємством для підтримки цін на окремі види продукції, покриття витрат на утримання житлово-комунального господарства тощо.

Дохід виробничого кооперативу – надходження від господарської діяльності після покриття матеріальних та прівірвняних до них витрат і витрат на оплату праці найманого персоналу.

E

Еквівалент (пізньюлат. *aequivalens* – рівноцінний, рівнозначний, рівносильний) – предмет або кількість, що є рівноцінними або відповідають у будь-якому співвідношенні іншим й здатні бути їх вираженням або зміною. Дещо рівноцінне, рівнозначне, рівносильне.

Екологічна безпека – стан навколишнього природного середовища, за якого забезпечено попередження (превенція) погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей.

Екологічно безпечна сільськогосподарська продукція та сировина – сукупність споживчих властивостей с/г продукції та сировини, що забезпечують певні потреби населення та народного господарства відповідно до її призначення; система різноманітних показників, яким має відповідати с/г продукція, а саме: новизна, економічність, екологічність, відповідність нормативам. Властивості, що характеризують екологічну безпечність продукції с/г підприємства, залежать від її експлуатаційного або споживчого призначення. Цей показник кількісно характеризує ступінь придатності продукції для споживання (використання) і може бути виражений у різних одиницях с/г продукції, головним чином, у відсотках (наприклад, крохмаломісткості, цукристості, олійності, вмісту білку, радіонуклідів, пестицидів, гербіцидів тощо). Держава на законодавчому рівні встановлює жорсткі перепони щодо проникнення на ринок екологічно небезпечної продукції.

Економіка (грец. *oikonomikē* – букв. майстерність, управління домашнім господарством) – 1) сукупність суспільних виробничих відносин, економічний базис певного суспільного ладу; 2) народне господарство даної країни або його галузь (**Е.** України, **Е.** промисловості, **Е.** с/г тощо); 3) наука про те, як люди і в цілому суспільство обирають спосіб використання дефіцитних ресурсів для того, щоб виготовити різноманітні, в тому числі с/г товари (продукцію), і розподілити їх зараз або в майбутньому для споживання споживачами і їх групами; 4) науки, які вивчають специфіку виробничих відносин у певній галузі або сфері виробництва чи в певній країні. **Е.** формується в результаті поглиблення суспільного поділу праці. Це взаємопов’язана система галузей, видів виробництва та територіальних комплексів. Відповідно до цього **Е.** тієї чи іншої країни включає в себе галузі матеріального виробництва (освіта, охорона здоров’я, культура тощо). З поглибленням міжнародного поділу праці формується світова **Е.**

Економіст з праці – керівник і організатор економічної роботи на с/г підприємстві з питань організації, нормування і оплати праці. Підпорядковується безпосередньо головному економісту с/г підприємства, призначається і звільняється правлінням підприємства. **Е. з п.** організовує свою роботу відповідно до головного завдання – удосконалення організації, нормування і оплати праці в господарстві; контроль за дотриманням чинного законодавства і положень про працю. **Е. з п.** зобов’язаний: разом з іншими спеціалістами підприємства розробляти заходи з покращення організації нормування і оплати праці; здійснювати контроль за правильністю чинних положень оплати праці в с/г підприємстві; разом з іншими спеціалістами брати участь у раціоналізації трудових процесів; проводити технічне нормування праці в с/г підприємстві; здійснювати хронометражні спостереження; впроваджувати технічно обґрунтовані норми виробітку залежно від конкретних умов; переглядати норми виробітку відповідно до змін умов виконання певного виду робіт; брати участь в розробці заходів по впровадженню наукової організації

праці. **Е. з п.** має право: вимагати від спеціалістів, керівників підрозділів, бухгалтерів і обліковців надання матеріалів, необхідних для планування й аналізу трудових затрат; надавати пропозиції і матеріали про заохочення працівників за високі показники праці й матеріали про притягнення до відповідальності порушників трудової дисципліни.

Економічна зона вільна (зона вільного підприємництва) – форма організації господарської діяльності (в тому числі й с/г) на певній території країни, в межах якої встановлюють особливі правила економічної діяльності. На території **Е. з. в.** діють: особливий режим управління, пільгові податки, митні валютно-фінансові та інші умови діяльності національних та іноземних суб'єктів підприємництва.

Економічна оцінка земель – оцінка землі як природного ресурсу і засобу виробництва у сільському та лісовому господарствах і як просторового базису в суспільному виробництві за показниками, що характеризують продуктивність земель, ефективність їх використання та дохідність з одиниці площі.

Економічний поріг шкідливості – рівень витрат на здійснення фітосанітарних заходів.

Експертна грошова оцінка земельних ділянок – результат визначення вартості земельної ділянки та пов'язаних з нею прав оцінювачем (експертом з питань **о. з. д.**) із застосуванням сукупності підходів, методів та оціночних процедур, що забезпечують збір та аналіз даних, проведення розрахунків і оформлення результатів у вигляді звіту.

Експертний висновок (ветеринарний) – документ, виданий державною лабораторією ветеринарної медицини, який засвідчує придатність або непридатність до споживання людиною харчових продуктів, підконтрольних ветеринарній службі, або подальшої їх переробки чи іншого використання, а також щодо аналізу виробничої технології, якої повинен дотримуватися

виробник і постачальник для забезпечення безпечності харчового продукту.

Експортна ціна – ціна, за якою фактично оплачується або підлягає оплаті товар у країні-імпортері.

Електронні повідомлення – інформація, надана споживачу с/г продукції через телекомунікаційні мережі, яка може бути у будь-який спосіб відтворена або збережена в електронному вигляді.

Елітне насіння – насіння, отримане від послідовного розмноження оригінального насіння в елітно-насінницьких та інших господарствах, занесених до Державного реєстру виробників насіння і садивного матеріалу.

Ентомофільні рослини сільськогосподарського призначення – рослини, які запилюються комахами.

Ефективне використання земельної ділянки – економічно доцільне та прибуткове в. з. д. за цільовим призначенням без погіршення її якісних та еколого-естетичних характеристик з дотриманням вимог обтяжень та обмежень.

Є

Єдиний державний реєстр юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців – автоматизована система збирання, накопичення, захисту, обліку та надання інформації про юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців.

Ж

Жива маса тварин – вага живої тварини. Забійна маса – вага туші забитої тварини (без голови, шкіри, хвоста, внутрішніх органів та їх вмісту).

Заборгованість сільськогосподарського підприємства – обсяг невиконаних с/г підприємством зобов'язань перед контрагентами, працівниками, іншими особами.

Забруднення – внесення або наявність (потрапляння або контамінація) забруднюючої речовини у харчовому продукті або в об'єктах, з якими харчовий продукт контактує.

Забруднення ґрунтів – накопичення в ґрунтах речовин, які негативно впливають на їх родючість та інші корисні властивості.

Забруднення земель – накопичення в ґрунтах і ґрунтових водах внаслідок антропогенного впливу пестицидів і агрохімікатів, важких металів, радіонуклідів та інших речовин, вміст яких перевищує природний фон, що призводить до їх кількісних або якісних змін.

Завідуючий автогаражем сільськогосподарського підприємства – керівник і організатор роботи з технічної експлуатації та ремонту автомобільного транспорту с/г підприємства; призначається і звільняється правлінням підприємства за поданням головного інженера. Організовує свою роботу відповідно до своїх головних завдань: раціонально використовувати вантажний, легковий і спеціальний автотранспорт, постійно тримати його в повній технічній готовності. Підпорядковується керівнику підприємства, а з технічних питань – головному інженеру. У безпосередній підпорядкованості **З. а/г. с/г. п.** знаходяться диспетчер, шофери та обслуговуючий персонал. Вказівки **З. а/г. с/г. п.** обов'язкові для виконання всіма підпорядкованими йому робітниками. **З. а/г. с/г. п.** зобов'язаний: щоденно керувати роботою автогаража; складати разом з головним інженером плани з експлуатації і ремонту автотранспорту; розробляти заходи, спрямовані на підвищення ефективності його використання; забезпечу-

вати найоптимальніше використання і постійну технічну справність автотранспорту; складати графіки проведення профілактичних технічних оглядів автотранспорту; брати участь у забезпеченні автогаража запасними частинами й інструментом; здійснювати контроль за дотриманням робітниками затвердженого розпорядку дня, трудової і виробничої дисципліни в гаражі; організовувати технічне навчання шоферів і інших робітників автогаража тощо.

Завідуючий молочнотоварною фермою (МТФ) сільськогосподарського підприємства – керівник і організатор виробничої діяльності ферми. Він обирається загальними зборами працівників ферми з наступним затвердженням правлінням с/г підприємства. Підпорядковується безпосередньо бригадиру комплексної бригади (участка), а з питань технології виробництва – спеціалістам підприємства. **З. МТФ с/г. п.** підпорядковуються: доярки, скотники, інші працівники ферми. **З. МТФ с/г. п.** зобов'язаний: здійснювати повсякденне керівництво виробничою діяльністю ферми; забезпечувати виконання планових завдань з виробництва молока, одержання і збереження приплоду; дотримуватись і постійно вдосконалювати технологію утримання і годування тварин, підвищувати їх продуктивність; виконувати плани селекційно-племінної роботи; організовувати проведення контрольних надоїв; брати участь у проведенні профілактичних, лікувальних заходів тощо. **З. МТФ с/г. п.** має право: давати вказівки й розпорядження своїм підлеглим, разом із зоотехніком племінної справи формує стадо ферми, за згодою спеціалістів підприємства формувати бригади доярок і т. ін.

Завідуючий птахофермою сільськогосподарського підприємства – керівник і організатор виробничої сфери діяльності ферми; обирається працівниками ферми з наступним затвердженням правлінням або іншим виконавчим органом підприємства; підпорядковується спеціалістам і керівнику с/г підприємства. У практичній діяльності керується затвердженими планами виробництва яєць і вирощування молодняка, а також рішеннями правління, вказівками спеціалістів і керівника підприємства. Головне завдання **З. п/ф. с/г. п.** – організувати колек-

тив ферми на безумовне виконання встановлених виробничих планів; його обов'язки: здійснювати повсякденне керівництво виробничою діяльністю ферми; контролювати дотримання робітниками ферми встановленого розпорядку дня, трудової і виробничої дисципліни; забезпечувати виконання виробничих завдань; дотримуватися і постійно удосконалювати технологію годівлі птиці, підвищувати її продуктивність; брати участь у здійсненні всіх ветеринарно-профілактичних і лікувальних заходів; постійно інструктувати працівників з питань охорони праці і техніки безпеки тощо. **З. п/ф. с/г. п.** має право: давати вказівки своїм підлеглим з питань технології і організації виробництва; комплектувати групи птичниць; представляти матеріали для заохочення кращих працівників, а також матеріали про притягнення до відповідальності порушників трудової дисципліни.

Завідуючий свинофермою сільськогосподарського підприємства – керівник і організатор виробничої діяльності свиноферми; обирається загальними зборами працівників ферми чи комплексної бригади з наступним затвердженням правлінням с/г підприємства; підпорядковується безпосередньо бригадиру комплексної бригади чи керівнику с/г підприємства. У практичній діяльності керується чинним законодавством, рішеннями правління підприємства та його статутом. Головне завдання **З. с/ф. с/г. п.**: організувати колектив свиноферми на безумовне виконання встановлених виробничих завдань за всіма показниками; його обов'язки: здійснювати повсякденне керівництво виробничою діяльністю ферми; контролювати дотримання всіма робітниками ферми встановлених правил внутрішнього трудового розпорядку, трудової і виробничої дисципліни; забезпечувати виконання виробничих завдань; дотримуватися і постійно вдосконалювати технологію утримання і годування тварин, підвищувати продуктивність при зменшенні затрат на виробництво продукції; слідкувати за дотриманням кормових раціонів і веденням щомісячних відомостей на списання кормів; брати участь у розробці і здійсненні заходів з комплексної механізації виробничих процесів тощо. **З. с/ф. с/г. п.** має право: вносити пропозиції щодо змін у прийнятту технологію виробництва на фермі; давати вказі-

вки своїм підлеглим; за узгодженням зі спеціалістами с/г підприємства комплектувати групи робітників, обслуговуючих свинопоголів'я; надавати керівництву с/г підприємства матеріали про заохочення кращих робітників, а також про накладення стягнень на порушників трудової дисципліни.

Загальна площа збирання сільськогосподарських культур – уточнена посівна площа, з якої виключені загиблі влітку посіви, а також площі с/г культур, з яких урожай у поточному році не збиратимуть (безпокровні багаторічні трави; посіви, використані на випас) та включені площі повторних, післяжнивних, міжрядних (ущільнених) посівів, на яких збирання проводилося два рази і більше.

Загальні збори сільськогосподарського кооперативу – вищий орган управління с/г кооперативом. **З. з. с/г. к.** мають широку компетенцію: вносять зміни й доповнення до статуту; приймають нормативні документи кооперативу; вибирають шляхом прямого таємного голосування голову кооперативу і членів правління, ревізійної комісії (ревізора), спостережної ради; заслуховують звіти органів управління кооперативом про їх діяльність; визначають види та розміри фондів кооперативу, порядок їх формування та використання; затверджують правила внутрішнього трудового розпорядку, річний звіт і баланс кооперативу, порядок формування і використання доходу кооперативу; затверджують рішення управління кооперативу про прийом нових членів; вирішують питання про реорганізацію або ліквідацію кооперативу. **З. з. с/г. п.** членів кооперативу повинні проводитися щорічно після закінчення фінансового року. Крім чергових зборів можуть скликатися позачергові – за рішенням правління кооперативу або за ініціативою не менше третини членів кооперативу. **З. з. с/г. п.** є органом безпосередньої демократії. У їх роботі беруть участь усі члени кооперативу.

Заготівельно-збутові кооперативи – с/г кооперативи, що здійснюють заготівлю, зберігання, передпродажну обробку, продаж с/г продукції, надають маркетингові послуги тощо.

Заклад експертизи – науковий заклад, уповноважений проводити експертизу заявок, перевірку збереженості сорту та виконувати інші завдання, що впливають із законодавства України.

Закони України у сфері регулювання аграрних відносин – основні джерела аграрного права, нормативні акти вищої юридичної сили. Закони – нормативні акти, прийняті Верховною Радою України. Конституція України як Основний Закон становить фундамент формування і розвитку аграрного права. Вона має найвищу юридичну силу. На основі конституційних норм розвивається і вдосконалюється аграрне право і законодавство, яке повинно відповідати положенням Конституції України. Можна вирізнити дві групи законів, що стосуються АПК, – уніфіковані та диференційовані.

Закони України у сфері регулювання аграрних відносин диференційовані – нормативні акти, що розробляються з урахуванням відмінностей у статусі суб'єктів аграрного права.

Закони України у сфері регулювання аграрних відносин уніфіковані – спрямовані на інтеграцію правового регулювання аграрних відносин з метою побудови цілісної органічної системи внутрішньокomплекcних галузевих нормативно-правових актів, наділених єдиним правовим змістом.

Закупівля та реалізація сільськогосподарської продукції для державних потреб – здійснюється на біржовому товарному ринку шляхом укладення контрактів, як правило, на зерновому ринку, гарантована державою. Поставку зерна та іншої с/г продукції для державних потреб можуть здійснювати державні та недержавні підприємства, установи й організації, визначені на конкурентних засадах. Кабінет Міністрів України встановив, що закупка зерна у с/г товаровиробників здійснюється за заставними цінами, які щороку визначаються ним з гарантуванням їх права використання цього зерна в терміни, передбачені угодами, але не більше восьми місяців з дня надходження до елеваторно-складських приміщень заготівельних підприємств. У рахунках

оплати с/г продукції, що закуповується та поставляється товаровиробникам, за їх згодою можуть поставлятися матеріально-технічні ресурси, в тому числі через товарні біржі. Такі зустрічні поставки передбачені Положенням про порядок здійснення через біржовий товарний ринок контрактів зустрічних поставок с/г продукції і продовольства та матеріально-технічних ресурсів, затвердженим наказом Мінагрополітики України від 26 квіт. 2000 р., № 52/63/90/221.

Залишкові кількості – вміст діючої речовини пестицидів і агрохімікатів, їх похідних і продуктів перетворення в живих системах (метаболіти) і в навколишньому середовищі.

Занесення – проникнення регульованого шкідливого організму, яке призводить до його укорінення.

Зараження – присутність в об'єкті регулювання живого шкідливого організму, який становить загрозу для рослин.

Заробітна плата – грошове вираження основної форми винагороди, яку підприємство зобов'язане виплачувати с/г працівникам за їхню працю протягом встановленого робочого часу відповідно до її кількості та якості за попередньо встановленою нормою і не нижче визначеного державою мінімального розміру.

Засмічення земель – наявність на території земельних ділянок сторонніх предметів і матеріалів.

Засновники сільськогосподарських акціонерних товариств – власники майнових і земельних сертифікатів, що лишилися в реорганізованому господарстві, а також інші громадяни і юридичні особи, що зробили повідомлення про намір створити с/г акціонерне товариство.

Засновники сільськогосподарського кооперативу – громадяни України та юридичні особи, зареєстровані в Україні, які вчинили передбачені законодавством організаційно-правові дії по створенню та державній реєстрації с/г кооперативу.

Засоби ветеринарної медицини – матеріали, обладнання, інструменти, спеціальні автомобілі та інші механізми і пристосування, призначені для використання у ветеринарній медицині.

Засоби дистанційного зв'язку – телекомунікаційні мережі, поштовий зв'язок, телебачення, інформаційні мережі, зокрема Інтернет, які можуть використовуватися для укладення с/г договорів на відстані.

Засоби захисту бджіл – імунобіологічні, біологічні, рослинні, хімічні, хіміко-фармацевтичні та інші ветеринарні препарати, що використовуються у бджільництві.

Засоби захисту рослин – препарати, які вміщують одну або декілька діючих речовин і використовуються з метою захисту рослин або продукції рослинництва від шкідливих організмів та знищення небажаних рослин або окремих частин рослин.

Засоби захисту тварин – імунобіологічні, біологічні, рослинні, хімічні, хіміко-фармацевтичні та інші ветеринарні препарати.

Заставна закупівля – зарахування до державного продовольчого резерву об'єкта державного цінового регулювання – предмета застави у разі, коли бюджетна позика та/або плата за її використання не були погашені у строк, передбачений договором.

Заставна ціна (ціна підтримки) – гарантована державою ціна продукції, яка відшкодовує середньогалузеві нормативні витрати та забезпечує мінімальний прибуток, достатній для відтворення виробництва.

Захист рослин – комплекс заходів щодо попередження, зменшення втрат врожаю с/г культур від шкідників, хвороб і бур'янів.

Заявка на сорт рослин – сукупність документів, необхідних для реєстрації сорту і отримання охоронних документів, що засвідчують права на сорт.

Зберігання зерна – комплекс заходів, які включають приймання, доробку, зберігання та відвантаження зерна.

Земельна ділянка – частина земної поверхні з установленими межами, певним місцем розташування та визначеними щодо неї правами.

Земельна рента – дохід, який можна отримати із землі як фактора виробництва залежно від якості та місця розташування земельної ділянки.

Земельна реформа – комплексна зміна всієї системи земельних відносин і підпорядкування її реаліям сьогодення, розвиток відносин власності на землю. Модель земельної реформи в Україні передбачає передусім врахування інтересів вітчизняного селянства. **З. р.** безпосередньо пов'язана з аграрною, а тому вони здійснюються паралельно. Основними напрямками здійснення **З. р.** є: 1) забезпечення подальшого розвитку відносин власності на землю; 2) удосконалення земельних відносин у с/г виробництві; 3) розвиток ринку земель; 4) розвиток іпотечного земельного кредитування; 5) удосконалення здійснення плати за землю; 6) землевпорядне забезпечення проведення земельної реформи; 7) підвищення ефективності державного управління земельними ресурсами; 8) поліпшення організації використання та охорони земель; 9) удосконалення нормативно-правової і методичної бази розвитку земельних відносин; 10) задоволення потреб громадян у земельних ділянках для ведення особистого підсобного господарства, фермерського господарства, сінокосіння, випасання худоби, садівництва і городництва, індивідуального житлового будівництва; 11) задоволення потреб працівників соціальної сфери села в земельних ділянках і т. ін. **З. р.** в Україні була започаткована постановою Верховної Ради УРСР “Про земельну ре-

форму” від 18 груд. 1990 р., № 563-ХІІ.

Земельний кадастр (фр. *cadastre* – лист, реєстр) – єдина державна система земельно-кадастрових робіт, яка встановлює процедуру визначення факту виникнення або припинення права власності і права користування земельними ділянками та містить сукупність відомостей і документів про місце розташування та правовий режим цих ділянок, їх оцінку, класифікацію земель, кількісну та якісну класифікацію земель (чорнозем, глинозем, піщані тощо). Державний **З. к.** містить кадастрове зонування, кадастрові зйомки, бонітування ґрунтів, економічну оцінку земель, грошову оцінку земель, облік кількості та якості земель.

Земельний пай (земельна частка) – оцінена в грошовому вираженні та визначена в умовних кадастрових гектарах частина переданих у колективну власність земель колективного с/г підприємства (кооперативу, товариства), яка визначає рівновелику частку участі члена підприємства в земельному пайовому фонді господарства і може бути в установленому чинним законодавством порядку витребувана в натурі (на місцевості) у самостійну земельну ділянку.

Земельні поліпшення – зміна якісних характеристик земельної ділянки внаслідок розташування в її межах будинків, будівель споруд, об’єктів інженерної інфраструктури, меліоративних систем, багаторічних насаджень, лісової та іншої рослинності, а також внаслідок господарської діяльності або проведення певного виду робіт (зміна рельєфу, поліпшення ґрунтів тощо).

Земельні ресурси – сукупний природний ресурс поверхні суші як просторового базису розселення і господарської діяльності, основний засіб виробництва в сільському та лісовому господарстві.

Земельно-правова відповідальність – система дій (приведення земельної ділянки в придатний для використання стан, знесення будинків, будівель і споруд, відновлення межових знаків тощо), що вчиняються винними особами чи за рахунок вин-

них осіб, а також адміністративна відповідальність (у вигляді штрафу).

Землі житлової та громадської забудови – земельні ділянки в межах населених пунктів, які використовуються для розміщення забудови, громадських будівель і споруд, об'єктів загального користування.

Землі сільськогосподарського призначення – найбільш важлива і значна частина єдиного земельного фонду; землі, надані для виробництва с/г продукції, здійснення с/г науково-дослідної та навчальної діяльності, розміщення відповідної виробничої інфраструктури. **З. с/г. п.** є також засобом виробництва, виробничим потенціалом. Вони поділяються на с/г угіддя (рілля, сіножаті, пасовища, перелоги, землі, зайняті під багаторічні насадження), а також на землі, які до них не належать (господарські шляхи і прогони, полезахисні лісові смуги та інші лісові насадження, крім тих, що належать до земель лісового фонду, землі під господарськими будівлями і дворами, землі тимчасової консервації тощо). Згідно з правовим режимом **З. с/г. п.** допускається використання їх поверхні тільки для вирощування с/г культур, овочів, розведення садів, розвитку тваринництва та інших галузей с/г виробництва, під пасовища, сіножаті та в інших цілях, а також для будівництва різного роду житлових, адміністративних та господарських споруд, пов'язаних з веденням с/г виробництва або переробкою с/г продукції.

Земля – поверхня суші з ґрунтами, корисними копалинами та іншими природними ресурсами, що органічно поєднані та функціонують разом з нею.

Зерно – плоди зернових, зернобобових та олійних культур, які використовуються для харчових, насінневих, кормових та технічних цілей.

Зерно технічного призначення – призначене для промислової переробки на інші продукти (спирт, крохмаль, медичні препарати).

Зерно фуражне – зерно групи фуражних та інших зернових культур, призначене для годівлі худоби, птиці у вигляді комбікормів, дерті тощо.

Зерновий склад – юридична особа, що має на праві власності зерносховище та сертифікат на відповідність послуг із зберіганням зерна.

Зерносховище – спеціально обладнане місце для зберігання зерна (приміщення, будівля тощо).

Зібраний матеріал – зібраний урожай рослин або їх частин, вирощених з посадкового матеріалу.

Злиття сільськогосподарських підприємств – форма реорганізації, об'єднання в одне нове двох або більше с/г підприємств, які припиняють своє існування. До новоствореного підприємства переходять усі права та обов'язки підприємств, що злилися.

Знищення межових знаків – дії осіб, які призвели до втрати в натурі (на місцевості) меж земельної ділянки, внаслідок чого виникає потреба у проведенні додаткових геодезичних робіт з їх відновлення.

Знищення чи пошкодження протиерозійних гідротехнічних споруд, захисних насаджень – дії громадян чи посадових осіб, які призводять до повного або часткового пошкодження протиерозійних гідротехнічних споруд чи захисних насаджень, погіршення їх технічного стану, внаслідок чого виникає потреба у проведенні додаткових робіт, пов'язаних із захистом земель від водної та вітрової ерозії, інших негативних процесів.

Зовнішні аграрні правовідносини – врегульований нормами права (аграрного й інших) комплекс суспільних відносин, що виникають між с/г товаровиробниками (суб'єктами аграрного

господарювання), з однієї сторони, та іншими видами господарюючих суб'єктів, фізичними особами, органами державної влади, органами місцевого господарювання, з другої сторони, з приводу конкретних об'єктів (майна, земель тощо): а) на підставі договору; б) через спричинення шкоди; в) унаслідок видання уповноваженими органами нормативно-правового акта тощо, і надають їх учасникам взаємозумовлені права й обов'язки у с/г сфері й пов'язаній з нею діяльністю.

Зона – офіційно визначена країна, територія країни або територія декількох країн.

Зона бурякосіяння цукрового заводу – площі, засіяні цукровими буряками всіма господарствами, які уклали договори контракції з окремим цукровим заводом.

Зона, вільна від регульованого шкідливого організму – територія, в якій науково підтверджено відсутність регульованого шкідливого організму, і ця умова офіційно підтримується протягом визначеного періоду.

Зони з незначною кількістю регульованих шкідливих організмів – територія, визначена Державною службою з карантину рослин України, у якій регульований шкідливий організм наявний у кількості, що перевищує економічний поріг шкідливості і підлягає нагляду, контролю та/або знищенню.

Зоотехнік з племінної справи сільськогосподарського підприємства – керівник і організатор племінної справи у тваринництві с/г підприємства, призначається і звільняється правлінням с/г підприємства, безпосередньо підпорядкований головному зоотехніку с/г підприємства. Організує роботи відповідно до головних завдань: забезпечити високі породні і продуктивні якості усіх видів тварин і птиці в господарстві. Усі його вказівки, що торкаються племінної справи в с/г підприємстві, є обов'язковими до виконання. Зобов'язаний: розробляти річні й перспективні плани племінної справи в тваринництві с/г підпри-

ємства; розробляти і організувати виконання плану з відродження племінного стада і покращення його якісного складу; проводити в установлені терміни бонітування тварин і складати про це звіти; контролювати й аналізувати продуктивність основного стада; організувати і постійно вдосконалювати штучне запліднення тварин; запроваджувати у виробництво досягнення науки і передового досвіду племінної справи і т. ін. Має право: за узгодженням з головним зоотехніком вносити зміни в прийнятий план племінної роботи; надавати головному зоотехніку пропозиції щодо вибірки і придбання тварин основного стада; оформляти племінні свідоцтва.

I

Ідентифікаційний номер великої рогатої худоби – індивідуальний номер, що присвоюється тварині, не змінюється протягом її життя та є унікальним у межах одного виду тварин.

Ідентифікаційні документи – документи встановленого зразка, що видаються на тварину (паспорт великої рогатої худоби і ветеринарна картка до такого паспорта, паспорт коня, реєстраційне свідоцтво свиней, овець, кіз).

Ідентифікація великої рогатої худоби – процес (робота) з ототожнювання тварини (її нумерація та присвоєння клички тощо), що включає прикріплення бірок з ідентифікаційним номером на кожне вухо тварини, видачу паспорта великої рогатої худоби, ветеринарної картки до паспорта та занесення даних про тварину та її переміщення до Реєстру великої рогатої худоби.

Ідентифікація тварин – їх нумерація, присвоєння кличок, фотографування тощо, що забезпечує можливість формування інформації про кожну тварину зокрема та встановлення відповідності цієї інформації даній тварині.

Інвестиції – довгострокове вкладення капіталу в промисловість, с/г та інші підприємства, а також у цінні папери з метою одержання прибутку.

Інспекція державного технічного нагляду обласної, Київської та Севастопольської міської державної адміністрації – структурний підрозділ обласної, Київської та Севастопольської міської держадміністрації, що створюється головою цієї держадміністрації, підзвітним і підконтрольним голові відповідної адміністрації та Мінагрополітики України. Основними завданнями є реалізація державної політики у сфері здійснення нагляду за технічним станом тракторів, самохідних шасі, самохідних с/г, дорожньо-будівельних і меліоративних машин, причіпного та навісного с/г обладнання, інвентарю підприємствами, установами та організаціями і громадянами та забезпечення додержання законодавства з питань експлуатації машин та нагляду за їх технічним станом. Функціонує відповідно до Типового положення про Інспекцію державного технічного нагляду обласної, Київської та Севастопольської міської державної адміністрації, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17 листоп. 2004 р., № 1533.

Інструментарій сільськогосподарського перепису – переписна документація, інструктивні (методичні) та інші матеріали, що використовуються під час підготовки, проведення с/г перепису, оброблення, узагальнення, поширення та використання його результатів.

Інфраструктура оптового ринку сільськогосподарської продукції – система обслуговуючих структур, споруд, будівель, систем, мереж, ліній, служб, складських приміщень, сховищ, залів, площадок, павільйонів, обладнання, транспорту, під'їзних та внутрішніх шляхів, засобів зв'язку, що включені до проекту (бізнес-плану) організації діяльності юридичної особи у статусі оптового ринку с/г продукції.

Існуюча можливість доступу сільськогосподарського товару на внутрішній ринок України – виражене у відсотках співвідношення обсягу імпорту відповідного с/г товару до обсягу його споживання в Україні за даними попереднього календарного року.

Істотний недолік – те, що робить неможливим чи недопустимим використання с/г товару за його цільовим призначенням, виникло з вини с/г товаровиробника (продавця, виконавця), а після його усунення виявляється знову з незалежних від споживача с/г продукції причин. При цьому **І. н.** вважається таким, якщо він наділений хоча б однією з нижченаведених ознак: а) він взагалі не може бути усунений; б) його усунення потребує понад чотирнадцять календарних днів; в) робить с/г товар суттєво іншим, ніж передбачено договором.

К

Калькулювання собівартості одиниці продукції (робіт, послуг) сільськогосподарських підприємств – здійснюється для визначення ефективності запланованих і фактично здійснених агротехнічних, технологічних, організаційних і економічних заходів, спрямованих на розвиток і вдосконалення виробництва, для обґрунтування цін і розрахунку суми податків, що підлягають сплаті до бюджету.

Карантин – утримання об'єктів регулювання у визначених місцях для проведення їх моніторингу або подальшого інспектування, фітосанітарної експертизи та/або обробки.

Карантин рослин – система заходів, спрямованих на запобігання занесенню та/або поширенню регульованих шкідливих організмів або забезпечення контролю за ними (локалізації).

Карантинна зона – територія, на якій запроваджено карантинний режим у зв'язку з виявленням карантинного організму.

Карантинний дозвіл (на імпорт або транзит) – офіційний документ, що дозволяє імпорт або транзит об'єктів регулювання відповідно до визначених фітосанітарних заходів.

Карантинний нагляд – нагляд за імпортованим вантажем після завершення митного оформлення та/або вивезеним з карантинної зони до місця призначення.

Карантинний організм – вид шкідливого організму, який у разі занесення або обмеженого поширення на території України може завдати значної шкоди рослинам і рослинним продуктам.

Категорії насіння – 1) оригінальне – насіння первинних ланок насінництва, яке реалізують для подальшого його розмноження і отримання елітного насіння; 2) елітне – насіння, отримане від послідовного розмноження оригінального насіння в елітно-насінницьких й інших господарствах, занесених до Державного реєстру виробників насіння і садивного матеріалу; 3) репродукційне – насіння першої та наступних репродукцій. До насіння зазначених категорій прирівнюється відповідний садивний матеріал картоплі, винограду, плодових, горіхоплідних, ягідних, декоративних, лікарських, лісових культур з урахуванням особливостей їх розмноження.

Кваліфікаційне свідоцтво сільськогосподарського дорадника, сільськогосподарського експерта-дорадника – документ, який підтверджує достатній фаховий рівень підготовки с/г дорадника, с/г експерта-дорадника за програмою базової підготовки для самостійного здійснення с/г дорадчої діяльності.

Квітково-декоративні рослини – квіти, газонні трави, цибулини, клубнецибулини, саджанці, живці, мікрочеренки і мікророслини тощо, які використовуються у квітково-декоративному виробництві.

Квота – кількісне обмеження виробництва або придбання товарів, спосіб встановлення кількісних обмежень, наприклад, максимальна кількість товару, який дозволено до експорту або імпорту протягом певного періоду.

Квота поставки цукру на внутрішній ринок (квота “А”) – максимальна кількість цукру для поставки на внутрішній ринок з 1 вересня наступного року для задоволення внутрішніх потреб.

Квота “С” – цукор, вироблений понад квоту “А” та квоту “В” і призначений для реалізації виключно за межами країни.

Квота цукру за міжнародними договорами (квота “В”) – кількість цукру для поставки за межі України за міжнародними договорами та поповнення в разі необхідності квоти “А”.

Класифікація аграрних правовідносин – поділ аграрних правовідносин на певні групи залежно від різних критеріїв. Аграрні правовідносини розмежовуються залежно від: а) об’єкта – на земельні, майнові, трудові, управлінські, фінансові та ін.; б) підстави виникнення – на зобов’язальні та бездоговірні (позадоговірні); в) сфери існування, підстав виникнення та їх суб’єктів – на внутрішні (внутрішньогосподарські) та зовнішні (зовнішньогосподарські).

Класифікація аграрно-правових договорів – поділ аграрно-правових договорів на певні групи залежно від різних критеріїв. Усталеним у теорії аграрного права є поділ аграрно-правових договорів залежно від їх предмета на такі види: а) з реалізації с/г продукції (контрактації, постачання її для державних потреб, купівлі-продажу, міни, біржової торгівлі, комісії); б) з постачання матеріально-технічних ресурсів (договори замовлення, постачання); в) з виробничо-технічного обслуговування с/г підприємств (на ремонт тракторів, автомобілів, виконання механізованих робіт, комплексне технічне обслуговування машинно-тракторного парку, машин та устаткування тваринницьких ферм, обслуговування внутрішньогосподарських меліоративних мереж, на виконання робіт по терасуванню схилів, проведення штучного запліднення с/г тварин, вапнування й гіпсування ґрунту і внесення в нього органічних і мінеральних

добрив, здійснення заходів по боротьбі з шкідниками і хворобами с/г культур і бур'янами тощо); г) у сфері фінансового забезпечення діяльності с/г товаровиробників; д) договори оренди (земельних ділянок с/г призначення, майна, фінансової оренди (лізингу) та ін.

Класифікація джерел аграрного права – поділ на певні групи джерел аграрного права за такими підставами: а) за юридичною силою – на закони, підзаконні акти, локальні нормативно-правові акти; б) за суб'єктним складом учасників правовідносин – законодавство про с/г кооперацію, державні та комунальні с/г підприємства, аграрні господарські товариства, фермерські господарства, особисті селянські господарства та ін.; в) за силою впливу на регулювання аграрних відносин – на імперативні та диспозитивні; г) за обсягом волі, закріпленої в нормативному акті – на загально-аграрні і внутрішньогосподарські; ґ) за ступенем урахування специфіки аграрних правовідносин – на уніфіковані та диференційовані.

Класифікація суб'єктів аграрного права – поділ на певні групи суб'єктів аграрного права за такими підставами: 1) залежно від юридичного статусу – на юридичні та фізичні особи. Останні, у свою чергу, поділяються на підприємців, осіб, що ведуть особисте селянське господарство, членів та найманих працівників с/г підприємств, селян та ін. Серед юридичних осіб, які беруть участь в аграрних правовідносинах, виділяють: а) за формами власності – державні (у т.ч. казенні), приватні, комунальні, колективні, засновані на змішаній формі власності підприємства; б) залежно від предмета та цілей діяльності – аграрні підприємці, головною метою і предметом діяльності яких є виробництво с/г продукції; підприємства, діяльність яких спрямована на агротехнічне, гідромеліоративне, технічне та інше забезпечення виробничої діяльності с/г товаровиробників; корпоративні установи, діяльність яких спрямована на надання фінансово-кредитних,

страхових, посередницьких послуг для забезпечення виробничо-господарської діяльності аграрних виробників; в) залежно від способу утворення (заснування) та формування статутного капіталу – унітарні (один засновник) та корпоративні с/г підприємства; г) за організаційно-правовими формами юридичних осіб – господарські товариства, с/г кооперативи, фермерські господарства, державні (комунальні) с/г підприємства.

Книга записів реєстрації державних актів на право власності на землю та на право постійного користування землею, договорів оренди землі – документ суворого обліку, який є складовою частиною Державного реєстру земель та містить відомості про зареєстровані державні акти на право власності на земельну ділянку, на право постійного користування земельною ділянкою та договори оренди (суборенди) землі із зазначенням кадастрових номерів земельних ділянок.

Книга реєстрації складських документів на зерно та зерна, прийнятого на зберігання – форма ведення реєстру зернового складу на паперових носіях. **К. р.** складається з двох частин: першої – журналу реєстрації складських документів на зерно та зерна, прийнятого на зберігання; другої – з сукупності підшитих других примірників складських документів на зерно (окремо щодо кожного виду складського документа: складських квитанцій, простих складських свідоцтв, подвійних складських свідоцтв).

Колективне сільськогосподарське підприємство – добровільне об'єднання громадян у самостійне підприємство для спільного виробництва с/г продукції та товарів, яке діє на засадах підприємництва та самоврядування. Правові засади створення та функціонування колективних с/г підприємств визначені Законом України “Про колективне сільськогосподарське підприємство” від 14 лют. 1992 р., № 2114-ХІІ.

Комісія з питань охорони праці сільськогосподарського підприємства – постійно діючий консультативно-дорадчий

орган, метою якого є забезпечення пропорційної участі працівників у вирішенні будь-яких питань безпеки, гігієни праці та безпечного виробничого середовища на с/г підприємстві.

Комісія по трудових спорах сільськогосподарського підприємства – первинний орган для розгляду індивідуальних трудових спорів, що обирається загальними зборами трудового колективу з числа працюючих с/г підприємства. Правові засади створення та функціонування комісії по трудових спорах визначені КЗпПУ.

Комплексне страхування – страхування на випадок знищення або пошкодження об'єкта внаслідок певного переліку (комплексу) несприятливих подій; передбачено Законом України “Про державну підтримку сільського господарства України” від 24 черв. 2004 р., № 1877-IV.

Комунальна власність на землю – землі територіальних громад сіл, селищ, районів у містах, земельні ділянки спільної власності, що перебувають в управлінні районних і обласних рад.

Комунальне сільськогосподарське підприємство – підприємство, що утворюється компетентним органом місцевого самоврядування в розпорядчому порядку на базі відокремленої частини комунальної власності і входить до сфери його управління, предметом діяльності якого є виробництво с/г продукції, її переробка та реалізація.

Кондиційне насіння – посівний матеріал, сортові та посівні якості якого відповідають вимогам нормативних документів.

Конкуренція – боротьба між товаровиробниками за вигідніші умови виробництва і збуту товарів.

Консервація земель – припинення господарського використання на визначений термін та залуження або залісення де-

градованих і малопродуктивних земель, господарське використання яких є екологічно та економічно неефективним, а також техногенно-забруднених земельних ділянок, на яких неможливо одержувати екологічно чисту продукцію, а перебування людей на цих земельних ділянках є небезпечним для їх здоров'я.

Контракція сільськогосподарської продукції – вид зобов'язальних відносин, оформлений договором, на підставі якого здійснюється державна закупка с/г продукції та який укладається на основі державних замовлень на поставку державі с/г продукції. За договором **К.** виробник с/г продукції зобов'язується передати заготівельному (закупівельному) або переробному підприємству чи організації вироблену ним продукцію у строки, кількості, асортименті, що передбачені договором, а контрактант зобов'язується сприяти виробникові у виробництві зазначеної продукції, прийняти і оплатити її. Порядок укладення та виконання договорів **К.** передбачено ГКУ.

Кооперативна організація – кооператив або кооперативне об'єднання. Правові засади створення та функціонування **К. о.** передбачені Законом України “Про кооперацію” від 10 лип. 2003 р., № 1087-IV.

Кооперативне підприємство – підприємство, створене с/г кооперативом чи їх об'єднанням для виконання статутних завдань. **К. п.** функціонує відповідно до його статуту, затверженому кооперативом (об'єднанням) – засновником. Останній несе відповідальність за зобов'язаннями свого **К. п.** в межах статутного фонду підприємства.

Кооперативний банк – фінансова установа, створена суб'єктами господарювання, а також іншими особами за принципом територіальності на засадах добровільного членства та об'єднання пайових внесків для спільної грошово-кредитної діяльності. Відповідно до закону можуть створюватися місцеві та центральний **К. б.** Статутний фонд **К. б.** поділяється на паї. Кожен учасник **К. б.** незалежно від його участі (паю) у статутному

фонді банку має право одного голосу.

Кооперативні виплати – частина доходу виробничого кооперативу, що розподіляється між членами кооперативу з урахуванням їх трудової та іншої участі в діяльності кооперативу. Нарахування і виплата часток доходу на паї здійснюються за підсумками фінансового року з доходу, що залишається у розпорядженні кооперативу з урахуванням необхідності формування його фондів. За рішенням загальних зборів членів кооперативу виплата часток доходу на паї може здійснюватися у грошовій формі, товарами, цінними паперами тощо.

Користувачі земельних ділянок – фізичні чи юридичні особи, які взяли земельну ділянку в оренду (або користування).

Корми – продукти тваринного, рослинного, мікробіологічного та хімічного походження, у тому числі готові корми та комбікорми, що використовуються для годівлі тварин самостійно або в суміші, містять поживні речовини у засвоюваній формі і не справляють негативного впливу на здоров'я тварин.

Корми рослинного походження – фуражне зерно, кормові концентрати, кормові суміші, макуха, шрот, коренеплоди, бульбоплоди, сіно, сінаж та інші корми рослинного походження.

Корми тваринного походження – борошно м'ясне, кісткове, м'ясо-кісткове, рибне, печінкове, кров'яне, пір'яне, жир, жива риба для корму, молоко і молочні продукти, м'ясо та інші продукти тваринного походження, призначені для годування тварин, основу яких становить білок тваринного походження.

Корпоративне сільськогосподарське підприємство – утворене зазвичай двома або більше засновниками за їх спільним рішенням (договором) с/г підприємство, яке діє на основі об'єднання майна та/або підприємницької чи трудової діяльності засновників (учасників), їх спільного управління справами на базі корпоративних прав, у тому числі через органи, що ними ство-

рюються, участі засновників (учасників) у розподілі доходів та ризиків підприємства, предметом діяльності якого є виробництво с/г продукції, її переробка та реалізація.

Корпоративні права пайовика споживчого товариства – право на пай (частку) у майні споживчого товариства, підприємства, включаючи повноваження на управління суб'єктом господарювання, отримання певної частки прибутку (дивідендів) цього суб'єкта, а також активів у разі його ліквідації відповідно до чинного законодавства.

Кредит (лат. *credit*, букв. – він вірить) – 1) характеристика репутації або фінансового становища особи; 2) здатність придбавати товари за відстрочкою платежу або за кошти кредитора; 3) обліковий запис з правої сторони рахунка; 4) форма передачі у тимчасове користування коштів у грошовій або грошово-натуральній формі на умовах строковості, повернення, платності та цільового характеру, що надається однією юридичною або фізичною особою – кредитором, іншій особі – позичальнику.

Кредитне забезпечення сільського господарства – система державних заходів, спрямованих на задоволення потреб с/г товаровиробників у кредитних ресурсах у визначений період.

Купівля-продаж земельних ділянок – здійснюється на підставі договору, згідно з яким продавець зобов'язується передати земельну ділянку у власність покупцеві, а покупець – прийняти земельну ділянку та заплатити за неї певну суму грошей.

Л

Лабораторія ветеринарної медицини – належним чином обладнана та акредитована Національною агенцією з акредитації або відповідним органом з акредитації іноземної країни лабораторія, укомплектована спеціально підготовленим персона-

лом, компетентним здійснювати відповідні технічні процедури, та очолювана лікарем ветеринарної медицини.

Лабораторний сортовий контроль – встановлення належності насіння до відповідного сорту і визначення сортової чистоти насіння шляхом проведення лабораторного аналізу.

Лізинг – довгострокова оренда с/г машин, обладнання, транспортних засобів, споруд виробничого призначення.

Лікарські рослини – дикорослі та культурні рослини або їх частини (насіння, бруньки, квіти, плоди, стебла, кореневища), які використовуються в медицині для виготовлення лікарських препаратів.

Ліквідація сільськогосподарського підприємства – вид припинення діяльності с/г підприємства, який полягає у здійсненні заходів щодо припинення господарської діяльності с/г підприємства, приведення його основних фондів до стану, який гарантує безпеку людей, майна і довкілля, та заходів щодо соціального захисту вивільнюваних працівників. **Л. с/г. п.** здійснюється ліквідаційною комісією, яка утворюється власником (власниками) майна підприємства або іншим органом, визначеним законом. С/г підприємство вважається ліквідованим з дня внесення до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців запису про припинення його діяльності.

Ліс – тип природних комплексів, у якому поєднуються переважно деревна та чагарникова рослинність з відповідними ґрунтами, трав'яною рослинністю, тваринним світом, мікроорганізмами та іншими природними компонентами, що взаємопов'язані у своєму розвитку, впливають один на одного і на довкілля. Правові засади використання лісів в Україні визначені Лісовим кодексом України (в редакції Закону України від 8 лют. 2006 р., № 3404-IV).

Лісові рослини – лісові дерева і чагарники, які використовуються в лісовому господарстві.

Ліцензія – 1) дозвіл, що надається державними органами особам на право певної с/г діяльності; 2) у галузі зовнішньої торгівлі – документ на право ввозу або вивозу товарів; 3) дозвіл на використання іншими особами або організаціями винаходу, захищеного патентом.

Ліцензування (ліцензійна система) – одна із систем контролю держави над експортом та імпортом товарів. На здійснення зовнішньоторгових операцій експортер (імпортер) повинен мати дозвіл, ліцензію від державного органу, що регулює зовнішню торгівлю.

Локальні нормативні акти сільськогосподарських підприємств – нормативно-правові акти, прийняті уповноваженими органами управління с/г підприємств з питань організації внутрішньогосподарської діяльності. Локальні нормативні акти с/г підприємств поділяються на дві групи залежно від способу набуття юридичної сили: а) з моменту державної реєстрації с/г підприємства (статут підприємства); б) з моменту затвердження їх вищим органом управління с/г підприємства (Правила внутрішнього розпорядку, Положення про оплату праці, Положення про головних спеціалістів с/г підприємства, Положення про правління, ревізійну комісію, Положення про матеріальну відповідальність за заподіяну шкоду, Положення про заходи заохочення та ін.).

М

Майновий сертифікат на право на пай (частку) у майні споживчого товариства – іменний документ, який видається споживчим товариством члену споживчого товариства (на його вимогу) та засвідчує право на пай (частку).

Майновий сертифікат споживчого товариства – іменний документ, який видається споживчим товариством, споживспількою пайовику та засвідчує право на пай (частку) в майні споживчого товариства, підприємства. З дня одержання майно-

вого сертифіката пайовик володіє, користується і розпоряджається правом на пай (частку) в майні споживчого товариства на власний розсуд (продаж, дарування, успадкування).

Майнові фонди сільськогосподарських підприємств – певна виокремлена частина майна с/г підприємства, що має своє цільове (господарське) призначення. У с/г підприємствах залежно від їх організаційно-правових форм створюють неподільний та пайовий фонди, статутний (складений) капітал, резервний фонд, фонд охорони праці, фонд оплати праці, фонд соціального розвитку, натуральні фонди (насіenneвий, фуражний, продовольчий та ін.).

Мале сільськогосподарське підприємство – а) юридична особа, її відокремлені підрозділи, які здійснюють с/г діяльність, незалежно від підпорядкування, форм власності і господарювання, які згідно з чинним законодавством належать до малих підприємств (за винятком тих, які мають у своєму користуванні понад 100 га с/г угідь); б) виробничий об'єкт с/г призначення для вирощування, зберігання та переробки окремих видів с/г продукції, а також для утримання обмеженої кількості с/г тварин та птиці. Сільське господарство вважається малим, якщо воно має обмежену кількість поголів'я: птахоферми – до 700 голів птиці; великої рогатої худоби – до 200 голів з приплодом; свиноферми – до 200 голів з приплодом.

Маркування насіння – умовне позначення, слово, торговельна марка, символ або малюнок, розміщені на упаковці, прикріплені до неї, вкладені в середину.

Матеріальна відповідальність членів сільськогосподарського підприємства – відповідальність членів с/г підприємства за заподіяння з їхньої вини дійсних майнових збитків с/г підприємству в процесі виконання ними трудових функцій, яка полягає в обов'язку відшкодувати підприємству ці збитки.

Матеріальна шкода (збитки) – втрата активів чи недоотримання належних доходів с/г підприємством.

Медіанне значення скоригованих цін продажу земельних ділянок – середнє значення цін продажу для ранжованого ряду варіантів (без урахування найбільшого та найменшого значень земельних ділянок та інших об'єктів), взятих для порівняння.

Межа земельної ділянки – умовна замкнена ламана лінія, що розмежовує земельні ділянки.

Межування земель – комплекс робіт із встановлення чи відновлення в натурі (на місцевості) меж адміністративно-територіальних утворень, меж земельних ділянок власників, землекористувачів, у тому числі орендарів, із закріпленням їх межовими знаками встановленого зразка.

Меліоративна система – технологічно цілісна інженерна інфраструктура, що включає в себе такі окремі об'єкти, як меліоративна мережа каналів, трубопроводів (зрошувальних, осушувальних, осушувально-зволожувальних, колекторно-дренажних) з гідротехнічними спорудами і насосними станціями, захисні дамби, спостережна мережа, дороги і споруди на них, взаємодію яких забезпечує управління водним, тепловим, повітряним і поживним режимом ґрунтів на меліорованих землях.

Меліоративна система загальнодержавного значення – меліоративна система, що знаходиться на території більше ніж однієї області, забезпечує міжобласну подачу, розподіл і відведення води та об'єкти інженерної інфраструктури якої перебувають на балансі підприємств, установ і організацій, що входять до сфери управління спеціально уповноваженого органу виконавчої влади з питань водного господарства та меліорації земель.

Меліоративні заходи – роботи, спрямовані на поліпшення хімічних і фізичних властивостей ґрунтів, обводнення пасо-

вищ, створення захисних лісових насаджень, проведення технічних робіт, поліпшення земель з несприятливим водним режимом та інженерно-геологічними умовами, проектування, будівництва (реконструкція) і експлуатація меліоративних систем, включаючи наукове, організаційне та виробничо-технічне забезпечення цих робіт.

Меліорація земель – комплекс гідротехнічних, технічних, хімічних, агротехнічних, агролісотехнічних, інших меліоративних заходів, що здійснюються з метою регулювання водного, теплового, повітряного і поживного режиму ґрунтів, збереження і підвищення їх родючості та формування екологічно збалансованої раціональної структури угідь. Правові засади меліорації земель передбачені Законом України “Про меліорацію земель” від 14 січ. 2000 р., №1389-XIV.

Меліоровані землі – угіддя, на яких здійснено комплекс меліоративних заходів відповідно до затвердженої в установленому порядку проектної документації.

Меяса (кормова патока) – концентрований розчин вуглеводів (переважно цукристих), з якого подальше вилучення цукру за звичайною технологічною схемою буряко-цукрового виробництва неможливе.

Методи державного регулювання сільського господарства – сукупність однорідних способів, які систематично застосовуються в процесі державного регулювання сільського господарства: метод прямих приписів та метод рекомендацій.

Методи правового регулювання аграрних відносин – сукупність прийомів та способів, за допомогою яких норми права впливають на суспільні аграрні відносини. **М. п. р. а. в.** є додатковим засобом (поряд із предметом правового регулювання), за допомогою якого проводять розмежування однієї галузі права від іншої. Аграрне право не має якогось особливого методу, притаманного тільки цій галузі права. Оскільки предмет аграрного

права складають різнорідні відносини, то слід говорити не про єдиний **М. п. р. а. в.**, а про їх різноманітність. Для регулювання аграрних відносин застосовуються наступні **М. п. р. а. в.**: метод дозволу (диспозитивний), метод приписів (імперативних указів) та метод заборони (імперативний).

Мито – податок (у тому числі й на с/г товари, с/г діяльність), який сплачується митним установам за товари, цінності, що провозяться через кордон тієї чи іншої країни. Розмір **М.** визначається митними тарифами. Розрізняють **М.** “адвалорне” (процент від ціни товару) й у вигляді ustalених ставок за встановлену одиницю товару (штука, вага, обсяг, довжина тощо). **М.** дозволяє державі захищати внутрішній ринок, обмежувати конкурентоспроможність товарів, що ввозяться, регулювати обсяг імпорту та його структуру.

Мінімальна закупівельна ціна на цукрові буряки – нижня межа ціни, що застосовується під час укладання угод купівлі-продажу цукрових буряків для виробництва цукру в межах загальної квоти.

Мінімальна заробітна плата – законодавчо встановлений розмір заробітної плати за просту, некваліфіковану працю, нижче якого не може провадитися оплата за виконану працівником місячну, погодинну норму праці (обсяг робіт).

Мінімальна ціна на цукор – нижня межа ціни при укладанні угод купівлі-продажу на внутрішньому ринку України в обсягах квоти “А”. Встановлення **М. ц. н. ц.** є засобом державного регулювання аграрних відносин, яке здійснюється відповідно до приписів Закону України “Про державне регулювання виробництва і реалізації цукру” від 17 черв. 1999 р., № 758-XIV.

Мінімальна ціна на цукрові буряки – нижня межа ціни при укладанні угод купівлі-продажу цукрових буряків для виробництва цукру в межах квоти “А”.

Мінімальні специфікації якості щодо харчових продуктів – характеристики якості, встановлені у вигляді органоле-

птичних, хімічних, біологічних та фізичних характеристик харчового продукту, яким повинен відповідати певний харчовий продукт для того, щоб вважатися придатним для споживання людиною протягом його терміну придатності.

Міністерство аграрної політики України – є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади з питань забезпечення реалізації державної аграрної політики, продовольчої безпеки держави, державного управління у сфері сільськогосподарства, садівництва, виноградарства, харчової і переробної промисловості та комплексного розвитку сільських територій. Основними завданнями **М. а. п. У.** є: формування та реалізація державної аграрної політики, організація розроблення та здійснення заходів із забезпечення продовольчої безпеки держави; здійснення державного управління у сфері сільськогосподарства, садівництва, виноградарства, харчової і переробної промисловості; розроблення і здійснення заходів, спрямованих на комплексний розвиток галузей агропромислового виробництва і сільських територій; участь у формуванні та реалізації інноваційної, інвестиційної і соціальної політики у сільській місцевості; координація діяльності органів виконавчої влади з питань реалізації державної аграрної політики, забезпечення продовольчої безпеки держави та удосконалення структури галузей агропромислового виробництва. Правовий статут **М. а. п. У.** визначений Положенням про Міністерство аграрної політики України, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 1 листопада 2006 р., № 1541.

Місцеві потреби – потреби територіальної громади в обсягах с/г продукції для їх споживання бюджетними установами та організаціями, утримання яких здійснюється за рахунок коштів місцевого бюджету у межах власних або делегованих повноважень такої територіальної громади.

Модальне значення скоригованих цін продажу земельних ділянок – найбільш поширене значення цін продажу зе-

мельних ділянок та інших об'єктів, взятих для порівняння.

Моніторинг аграрного ринку – система регулярних спостережень на аграрному ринку, що здійснюється протягом маркетингового періоду шляхом збирання, оброблення, аналізу та висвітлення інформації про ціни попиту і обсяги товарних пропозицій на с/г продукцію та продукти її переробки з метою характеристики поточного стану ринку, прогнозування та підготовки пропозицій.

Моніторинг вод – система спостережень, збирання, обробки, збереження та аналізу інформації про стан водних об'єктів, прогнозування його змін та розробки науково обґрунтованих рекомендацій для прийняття відповідних рішень. Здійснення **М. в.** передбачене положеннями Водного кодексу України від 6 черв. 1995 р., № 213/95-ВР.

Моніторинг ґрунтів – система спостереження за станом ґрунтового покриття земельного фонду, в тому числі земель, розташованих у зонах радіоактивного забруднення, з метою своєчасного виявлення його змін, їх оцінки, відвернення і ліквідації наслідків негативних процесів. За територіальною ознакою **М. ґ.** може бути глобальним, національним, регіональним та локальним.

Моніторинг довкілля – здійснювані за певними довгостроковими програмами систематичні спостереження, аналіз та оцінка стану довкілля з метою прогнозування його змін і розроблення науково обґрунтованих рекомендацій для прийняття управлінських рішень щодо дотримання вимог екологічної безпеки.

Моніторинг земель – система спостереження за станом земель з метою своєчасного виявлення змін, їх оцінки, відвернення та ліквідації наслідків негативних процесів. **М. з.** передбачає систему заходів: збирання, оброблення, передавання, збереження та аналіз інформації про стан земель; прогнозування їх змін; розроблення науково обґрунтованих рекомендацій для

прийняття рішень щодо запобігання негативним змінам стану земель та дотримання вимог екологічної безпеки. **М. з.** є складовою частиною державної системи моніторингу довкілля, здійснюється відповідно до приписів Земельного кодексу України від 25 жовт. 2001 р., № 2768-III.

Моніторинг зрошуваних та осушуваних земель – комплекс спеціальних робіт, які включають збирання, обробку, зберігання та передачу інформації про стан меліорованих земель і меліоративних систем, їх водний баланс, а також аналіз, оцінку та прогнозування можливого впливу меліоративних заходів на довкілля.

М'ясо – всі їстівні частини тварини.

М'ясопереробне підприємство – суб'єкт господарювання будь-якої форми власності, що здійснює переробку м'яса та інших продуктів забою, виробництво, зберігання та реалізацію м'ясних продуктів відповідно до чинних нормативно-правових актів.

H

Наглядова рада сільськогосподарського акціонерного товариства – орган, що здійснює захист прав акціонерів аграрного товариства і в межах компетенції, визначеної статутом, контролює та регулює діяльність його виконавчого органу.

Найбільш ефективне використання земельної ділянки – фізично можливе та економічно доцільне використання земельної ділянки та (або) земельних поліпшень згідно із законодавством, у результаті якого вартість певної земельної ділянки буде максимальною порівняно з вартістю, яка може бути визначена на підставі аналізу інших можливих варіантів її використання. Розглядувана категорія вживається при здійсненні експертної грошової оцінки земельної ділянки.

Наймани працівники сільських підприємств – фізичні особи, які працюють в с/г підприємстві та виконують обов'язки або функції згідно з трудовим договором (контрактом).

Належна якість сільськогосподарського товару, робіт або послуг – властивість с/г продукції, яка відповідає вимогам, встановленим для цієї категорії продукції у нормативно-правових актах і нормативних документах, та умовам договору із споживачем.

Насіннєвий контроль – державний і внутрішньогосподарський контроль за сортовими та посівними якостями насіння і садивного матеріалу.

Насінництво – діяльність суб'єктів насінництва з використання вихідного матеріалу (сортів насіння), попередньо отриманого від селекції, організації державного сортовипробування, розмноження, зберігання, поліпшення якості (властивостей) насіння, здійснення за ними сортового і посівного контролю, а також із забезпечення виробництва, реалізації і використання насіння в рослинництві.

Насінництво та розсадництво – галузь рослинництва, що займається розмноженням насіння і садивного матеріалу відповідно, збереженням і поліпшенням їх сортових, посівних і врожайних якостей (властивостей), а також здійснює сортовий та насіннєвий контроль. Насінням визнаються будь-які органи рослин, які використовуються для розмноження. Садивний (посадковий) матеріал – рослини та їх частини, придатні для відтворення цілих рослин (ст. 1 Закону України “Про насіння і садивний матеріал” від 26 груд. 2002 р., № 411-VI).

Насіння – органи рослин, які використовуються для розмноження.

Науково-технічне забезпечення агропромислового комплексу – комплекс науково-дослідних, дослідно-конструк-

торських робіт, робіт з освоєння виробництва, випробувань та пропаганди нових технічних засобів для АПК. Правові засади **Н.-г. з. АПК** встановлені Законом України “Про систему інженерно-технічного забезпечення агропромислового комплексу України” від 5 жовт. 2006 р., № 229-V.

Національний сільськогосподарський товаровиробник – юридична або фізична особа, на яку припадає понад 50% виробництва певного с/г товару в Україні.

Небезпечна продовольча продукція – продовольча продукція, показники безпеки якої не відповідають встановленим в Україні для даного виду продукції або зазначеним у декларації про відповідність нормативним документам та нормативно-правовим актам, а також продовольча продукція, споживання (використання) якої пов’язане з підвищеним ризиком для здоров’я і життя людини.

Невжиття заходів щодо боротьби з бур’янами – визнається згідно із Законом України “Про державний контроль за використанням та охороною земель” від 19 черв. 2003 р., № 963-IV як допущення появи небажаної трав’янистої рослинності, яка негативно впливає на розвиток культурних рослин, призводить до поширення шкідників і хвороб або не дає можливості використовувати землі за призначенням.

Невизнане насіння і садивний матеріал – кондиційне насіння і садивний матеріал сорту рослин, не занесеного до Реєстру сортів рослин України і не визнаного перспективним.

Негайна поставка (спот) сільськогосподарської продукції (товару) – поставка с/г продукції (товару) на організованому аграрному ринку на умовах, що передбачають передання у власність або розпорядження такої с/г продукції (товару) контрагенту протягом п’яти робочих днів, наступних за днем укладення відповідного цивільно-правового договору, при виконанні таким контрагентом його умов.

Недолік – будь-яка невідповідність с/г продукції вимогам нормативно-правових документів, умовам с/г договорів або вимогам, що ставляться до неї, а також інформації про с/г продукцію, надану виробником (виконавцем, продавцем).

Некондиційне насіння – насіння, що не відповідає за якісними показниками вимогам нормативних документів.

Необроблений харчовий продукт тваринного походження – м'ясо, риба, моллюски і ракоподібні, у тому числі свіжі, охолоджені або заморожені, яйця, молоко, мед та їх продукти, вироблені шляхом зміни їх первинного стану без додавання харчових добавок, ароматизаторів або інших харчових продуктів.

Неоплачений пайовий капітал споживчого товариства – сума заборгованості з додаткових пайових внесків, зарахованих до пайового капіталу новоствореного споживчого товариства, яка підлягає оплаті пайовиком в касу новоствореного споживчого товариства, засновником якого він став.

Неподільний фонд сільськогосподарського кооперативу – частина майна с/г кооперативу у вартісному вираженні, яка формується за рахунок вступних внесків членів с/г кооперативу, частини доходу та майна кооперативу, за винятком землі, яка не розподіляється між членами кооперативу (має неподільний характер) та використовується на загальнокооперативні цілі. Пайові внески до **Н. ф. с/г. к.** не включаються.

Непроведення рекультивациі порушених земель – невиконання комплексу організаційних, технічних і біотехнологічних заходів, спрямованих на відновлення ґрунтового покриву, поліпшення стану та продуктивності порушених земель відповідно до затвердженої документації із землеустрою.

Нечесна підприємницька практика в агропромисловому комплексі – будь-яка підприємницька діяльність або без-

діяльність, що суперечить правилам виробництва с/г продукції, торговим та іншим чесним звичаям та впливає або може вплинути на економічну поведінку споживача щодо с/г продукції.

Новий харчовий продукт – “харчовий продукт, включаючи інгредієнти такого харчового продукту, який ще не виходив на споживчий ринок України, тому що цей харчовий продукт: має нову або цілеспрямовано модифіковану первісну молекулярну структуру; містить або складається з генетично модифікованих організмів; містить або виділений з мікроорганізмів, грибів та водоростей; містить або виділений з рослин та інгредієнтів харчових продуктів, виділених із тварин, за винятком харчових продуктів, включаючи інгредієнти цих харчових продуктів, що отримані за традиційними методами розведення тварин та мають історію безпечного харчового споживання; вироблений шляхом застосування виробничого процесу, що раніше не використовувався і який може призвести до значних змін у складі та структурі харчових продуктів або інгредієнтів цих харчових продуктів та вплинути на їх поживну цінність, обмін речовин або рівень небезпечних факторів” (Закон України “Про безпечність та якість харчових продуктів” від 23 груд. 1997 р., № 771/97-ВР).

Нормативна вартість сільськогосподарського товару – еквівалент ціни с/г товару на внутрішньому ринку, з яким порівнюється експертна ціна.

Нормативна грошова оцінка земельних ділянок – капіталізований рентний дохід із земельної ділянки, визначений за встановленими і затвердженими нормативами. **Н. г. о. з. д.** здійснюється на підставі приписів Закону України “Про оцінку земель” від 11 груд. 2003 р., № 1378-IV.

Нормативний документ – документ, який установлює правила, загальні принципи чи характеристики різних видів діяльності або їх результатів (Закон України “Про стандартизацію” від 17 трав. 2000 р., № 2408-III).

О

Об'єднання (асоціація, спілка) сільськогосподарських кооперативів – формування, засноване кооперативами на засадах членства і добровільності для спільного здійснення будь-якої не забороненої законодавством діяльності, пов'язаної із с/г виробництвом і захистом економічних інтересів кооперативів, наданням їм інформаційної, консультативно-методичної та іншої допомоги.

Об'єкт оподаткування для платників фіксованого сільськогосподарського податку – площа с/г угідь, переданих с/г товаровиробнику у власність або наданих йому в користування, в тому числі на умовах оренди, а також земель водного фонду, які використовуються рибницькими, рибальськими та риболовецькими господарствами для розведення, вирощування та вилову риби у внутрішніх водоймах (озерах, ставках та водосховищах).

Обіг продукції тваринного походження – діяльність суб'єктів господарювання, пов'язана з утриманням, транспортуванням, торгівлею тваринами, а також з виробництвом, переробкою, зберіганням, транспортуванням та реалізацією продукції тваринного походження.

Обіг складських документів на зерно – регламентоване використання складських документів на зерно, що включає процедури одержання бланків, їх заповнення, реєстрації, видачі, передачі іншим особам, пред'явлення зерновому складу для витребування зерна, їх погашення та архівного зберігання.

Обігові (оборотні) фонди сільськогосподарських підприємств – предмети праці з терміном експлуатації до 1 року, які повністю споживаються в кожному виробничому циклі, змінюючи або втрачаючи при цьому свою форму і повністю перено-

сять свою вартість на вартість створеної продукції. **О. ф. с/г. п.** можуть бути як грошовими, так і натуральними (готова продукція, сировина, цінні папери тощо).

Облік особистих селянських господарств – здійснюють сільські, селищні, міські ради за місцем розташування земельної ділянки в порядку, визначеному наказом Державного комітету статистики України “Про затвердження форм погосподарського обліку та Інструкції з ведення погосподарського обліку в сільських, селищних та міських радах” від 18 квіт. 2005 р., № 95, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 11 трав. 2005 р., № 487/10767.

Обмежений ринок – ринок, на якому конкуренція серед продавців та покупців земельної ділянки відсутня зовсім або обмежена.

Обмежувальні кондиції зерна – обумовлені договором показники якості зерна, що дають змогу його тимчасово зберігати, а після відповідної обробки – забезпечити його тривале зберігання.

Обов’язковий пайовий внесок – грошовий чи майновий поворотний внесок члена (асоційованого члена) споживчого товариства (кооперативу) у створення та розвиток споживчого товариства (кооперативу), який здійснюється сплатою грошей, передачею споживчому товариству (кооперативу) майна, у тому числі майнових прав, земельних ділянок.

Оборот рубок – час, протягом якого відновлюються запаси вирубленої деревини.

Оперативні (поточні) плани сільськогосподарських підприємств – передбачають реалізацію завдань, що закріплені в перспективному річному плані с/г підприємства; регламентують види господарської діяльності с/г підприємства та його структурних підрозділів для забезпечення узгодженості дій всіх підроз-

ділів під час проведення с/г робіт: посівної, жнив, обробітку землі тощо.

Оператори державного реєстру земель – структурні підрозділи Центру державного земельного кадастру, що проводять приймання, перевірку та систематизацію реєстраційних карток земельних ділянок, здійснюють видачу та реєстрацію державних актів на право власності на земельну ділянку та на право постійного користування земельною ділянкою, договорів оренди (суборенди) землі, ведуть книгу реєстрації, формують Поземельну книгу, проте не мають прямого доступу до бази даних автоматизованої системи державного земельного кадастру.

Оплата праці в сільськогосподарських підприємствах – будь-який заробіток, обчислений, як правило, в грошовому вираженні, який за трудовим договором або внаслідок існування членських відносин в с/г підприємстві власник або уповноважений ним орган виплачує працівникові (члену) підприємства за виконану роботу або надані послуги. **О. п. в с/г. п.** складається з основної заробітної плати і додаткової оплати праці. Розміри оплати праці визначаються за результатами праці відповідної особи з урахуванням наслідків господарської діяльності с/г підприємства. Особливістю **О. п. в с/г. п.** є можливість її проведення в натуральній формі (шляхом видачі зернових культур, цукру, іншої с/г продукції за цінами не вище собівартості) у розмірі, що не перевищує 30 % нарахованої за місяць.

Оптова торгівля насінням – сфера підприємницької діяльності з придбання та продажу оптових партій насіння з метою наступної його реалізації споживачам для використання його на сівбу на підставі договорів купівлі-продажу, міни, поставки та інших цивільно-правових договорів, які передбачають передачу права власності.

Оптова торгівля сільськогосподарською продукцією – діяльність з купівлі-продажу с/г продукції партіями для наступ-

ного її продажу кінцевому споживачу через роздрібну торгівлю або для виробничого чи іншого використання, а також допоміжна діяльність, що забезпечує таку купівлю-продаж шляхом надання пов'язаних з цим послуг. Правові засади **О. т. с/г. п.** визначені Законом України “Про оптові ринки сільськогосподарської продукції” від 25 черв. 2009 р., № 1561-VI.

Оптова торгівля цукром – діяльність з придбання та продажу цукру для його наступної реалізації підприємствам роздрібною торгівлі, іншим суб'єктам підприємницької діяльності. Правові засади названої діяльності встановлені Законом України “Про державне регулювання виробництва і реалізації цукру” від 17 черв. 1999 р., № 758-XIV.

Оптовий ринок сільськогосподарської продукції – юридична особа, предметом діяльності якої є надання послуг, що забезпечують здійснення оптової торгівлі с/г продукцією, і якій в установленому порядку надано статус **О. р. с/г. п.** Правові засади створення та функціонування **О. р. с/г. п.** визначені Законом України “Про оптові ринки сільськогосподарської продукції” від 25 черв. 2009 р., № 1561-VI.

Опціонна угода – біржова угода, пов'язана з поступкою прав на майбутню передачу чи набуття прав і обов'язків щодо реального товару або стандартного контракту.

Організація праці в сільськогосподарських підприємствах – сукупність суспільних відносин, що функціонують у сфері виробництва с/г підприємства і опосередковують зв'язки між людьми з організації трудового процесу.

Організований аграрний ринок – сукупність правовідносин, пов'язаних з укладенням та виконанням цивільно-правових договорів, предметом яких є с/г продукція, за стандартизованими умовами та реквізитами біржових договорів і правилами аграрної біржі.

Оренда землі – засноване на договорі строкове платне володіння і користування земельною ділянкою, необхідною

орендареві для проведення підприємницької та інших видів діяльності. Відносини з **О. з.** регламентуються Законом України “Про оренду землі” від 6 жовт. 1998 р., № 161-ХІV.

Орендна плата за землю – платіж, який орендар вносить орендодавцеві за користування земельною ділянкою. Розмір, форма і строки внесення **О. п. з. з.** встановлюються за згодою сторін у договорі оренди.

Орендодавці землі – громадяни та юридичні особи, у власності яких перебувають земельні ділянки або уповноважені ними особи. **О. з.**, що перебуває у комунальній власності, є сільські, селищні, міські ради в межах повноважень, визначених законом. **О. з.**, що перебуває у спільній власності територіальних громад, є районні, обласні ради та Верховна Рада Автономної Республіки Крим у межах повноважень, визначених законом. **О. з.**, що перебуває у державній власності, є районні, обласні, Київська і Севастопольська міські державні адміністрації, Рада міністрів Автономної Республіки Крим та Кабінет Міністрів України в межах повноважень, визначених законом.

Основна заробітна плата працівника сільськогосподарського підприємства – винагорода за виконану працівником або членом с/г підприємства роботу відповідно до встановлених норм праці (норми часу, виробітку, обслуговування, посадових обов’язків). Основна заробітна плата встановлюється у вигляді тарифних ставок (окладів) і відрядних розцінок для робітників та посадових окладів для службовців с/г підприємства.

Основні види сільськогосподарських тварин – велика рогата худоба, свині, вівці, кози і коні. До с/г тварин відносяться також кролі, птиця, хутрові звірі, бджоли.

Основні галузі аграрного (сільськогосподарського) виробництва – рослинництво та тваринництво; додаткові: садівництво, овочівництво, птахівництво, бджільництво та ін.; допоміжні: переробка сировини та продовольства, підсобні виробни-

цтва та промисли с/г підприємств та ін.

Основні засоби сільськогосподарського підприємства – матеріальні активи, які с/г підприємство утримує з метою використання їх у процесі виробництва або постачання товарів, надання послуг, здавання в оренду іншим особам або для здійснення адміністративних і соціально-культурних функцій, очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких більше одного року (або операційного циклу, якщо він довший за рік).

Особисте селянське господарство – господарська діяльність, яка здійснюється без створення юридичної особи фізичною особою індивідуально або особами, які перебувають у сімейних чи родинних відносинах і спільно проживають, з метою задоволення особистих потреб шляхом виробництва, переробки і споживання с/г продукції, реалізації її надлишків та надання послуг з використанням майна особистого селянського господарства, у тому числі й у сфері сільського зеленого туризму. Правові засади ведення особистого селянського господарства встановлені Законом України “Про особисте селянське господарство” від 15 трав. 2003 р., № 742-IV.

Осушення земель – вид меліорації земель, який полягає у видаленні надлишку вологи з кореневмісного шару ґрунту.

Осушувальна система – надмірно зволожена земельна ділянка з гідротехнічними спорудами, що забезпечують її осушення.

Офісне приміщення суб’єкта сільськогосподарського підприємства – будь-яке приміщення (будівля), в якому знаходиться орган управління суб’єкта с/г підприємництва або його філія, структурний підрозділ чи представництво.

Охорона земель як об’єкта природного середовища – система правових, організаційних, економічних, технологічних

та інших заходів, спрямованих на раціональне використання земель, запобігання необґрунтованому вилученню земель с/г призначення для несільськогосподарських потреб, захист від шкідливого антропогенного впливу, відтворення і підвищення родючості ґрунтів, підвищення продуктивності земель лісового фонду, забезпечення особливого режиму використання земель природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення. Правові засади охорони земель визначені Законом України “Про охорону земель” від 19 черв. 2003 р., № 962-IV.

Охорона праці в агропромисловому комплексі – система правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних і лікувально-профілактичних заходів та засобів, спрямованих на збереження життя, здоров'я і працездатності людини у процесі трудової діяльності на с/г підприємствах та інших підприємствах системи АПК. Правові засади охорони праці визначені Законом України “Про охорону праці” в редакції від 21 листоп. 2002 р., № 229-IV, а особливості її здійснення в окремих галузях сільського господарства визначені, наприклад, Примірними інструкціями з охорони праці для працівників під час виконання робіт у рослинництві (затверджені наказом Міністерства АПК України від 15 груд. 1999 р., № 368), Правилами охорони праці у птахівництві (затверджені наказом Державного комітету України з промислової безпеки, охорони праці та гірничого нагляду від 6 жовт. 2008 р., № 213) та ін.

Оцінка якості молока – визначення лабораторними методами складу (жиру, білка тощо) контрольних проб молока, відібраних від тварин протягом доби, з метою індивідуальної оцінки молочної продуктивності тварин; використовується для розрахунку кількості молочного жиру і молочного білка, отриманого за лактацію.

П

Пай (майновий, земельний) – частина майна с/г підприємства, основу якої становить пайовий внесок. До **П. (м., з.)** включаються також додаткові пайові внески (якщо такі є) і частка майна с/г підприємства, яка була розподілена на паї його членів (кооперативні виплати).

Пайовий внесок – майновий внесок члена с/г кооперативу, іншого с/г підприємства кооперативного типу в його створення та розвиток. **П. в.** здійснюється шляхом передачі відповідному с/г підприємству майна, в тому числі грошей, майнових прав, а також земельної ділянки, права користування землею, права на земельну частку (пай).

Пайовий фонд майна колективного сільськогосподарського підприємства – сукупність паїв членів КСП у вартості створених у результаті діяльності КСП основних виробничих і оборотних фондів, цінних паперів, коштів, майна, придбаного на законних підставах, у тому числі від участі в діяльності господарських товариств, інших господарських об'єднань.

Пайовий фонд сільськогосподарського кооперативу – частина майна с/г кооперативу у вартісному вираженні, до якої включається вартість пайових внесків членів кооперативу, що характеризується подільністю, зворотністю внесків, а також нарахуванням в установлених розмірах відсотків із доходу кооперативу.

Партія насіння і садивного матеріалу – будь-яка кількість однорідного за якістю насіння і садивного матеріалу, якість яких засвідчується відповідним документом.

Партія сільськогосподарської продукції – певна кількість с/г продукції одного або кількох найменувань, що закуплена, відвантажена або отримана за одним товаросупровідним документом.

Партія харчового продукту – будь-яка кількість певного харчового продукту з однаковою назвою та властивостями, який вироблений за однакових умов на одній і тій самій потужності (об'єкті).

Партія цукрових буряків – будь-яка кількість цукрових буряків, яка перебуває в одній транспортній одиниці й оформлена одним транспортним документом.

Паспорт – документ, що засвідчує право на внесення суб'єкта господарювання до Державного реєстру виробників насіння і садивного матеріалу.

Паспорт великої рогатої худоби – документ суворого обліку, що містить дані стосовно тварини, її переміщення, власників, місцезнаходження і реєстрації в Реєстрі великої рогатої худоби та є супровідним документом при будь-якому переміщенні тварини.

Паспорт пасіки – документ про ветеринарно-санітарний стан бджолиних сімей, виданий власнику пасіки відповідним органом державної ветеринарної медицини. Паспорт пасіки видається відповідно до приписів Закону України “Про бджільництво” від 22 лют. 2000 р., № 1492-III.

Патент на сорт рослин – охоронний документ, що засвідчує пріоритет і майнове право інтелектуальної власності на сорт рослин. Видається відповідно до положень Закону України “Про охорону прав на сорти рослин” від 21 квіт. 1993 р., № 3116-XII.

Паювання земель сільськогосподарського призначення – поділ с/г угідь, переданих у колективну власність: с/г кооперативам, с/г акціонерним товариствам, між членами даного с/г підприємства. Через **П. з. с/г. п.** визначають земельні частки (паї) членів підприємства в умовних кадастрових гектарах, а члени с/г підприємства набувають права на земельну частку (пай).

Первинне очищення зерна – очищення свіжозібраного зерна з метою видалення крупних домішок і пилу при значному (більше 7 %) вмісті смітної та зернової домішок, а також перед сушінням зерна.

Первинні ланки насінництва і розсадництва – посіви і насадження розсадників добору і розмноження визнаного сорту.

Переробний сільськогосподарський кооператив – кооператив, який займається переробкою с/г сировини (виробництво хлібобулочних, макаронних виробів, овочевих, плодово-ягідних, м'ясних, молочних, рибних продуктів, виробів і напівфабрикатів з льону, коноплі, лісо- і пиломатеріалів тощо).

Перспективні плани сільськогосподарських підприємств – розробляються на тривалий термін (від 1 до 5 років) й у даний час виступають переважно у вигляді бізнес-плану с/г підприємства.

Пестициди – токсичні речовини, їх сполуки або суміші речовин хімічного чи біологічного походження, призначені для знищення, регуляції та припинення розвитку гризунів, бур'янів, деревної або чагарникової рослинності, засмічуючих видів риб та шкідливих організмів, внаслідок дії яких уражаються рослини, тварини, люди і завдається шкода матеріальним цінностям та людям, які споживають харчові продукти, якщо залишкові рівні пестицидів у таких продуктах перевищують максимально допустимі дози.

Підприємство споживчої кооперації – унітарне або корпоративне підприємство, утворене споживчим товариством (товариствами) або спілкою (об'єднанням) споживчих товариств з метою здійснення статутних цілей цих товариств, спілок (об'єднань).

Підсобні виробництва та промисли сільськогосподарських підприємств – належать до категорії допоміжних галузей

с/г виробництва, основним завданням яких є забезпечення найбільш повного та продуктивного використання трудових ресурсів (сезонний надлишок робочої сили), місцевих матеріальних та сировинних ресурсів, які має господарство, а також відходів промислового виробництва і таким чином покращити фінансовий стан господарства, збільшити виробництво продукції та прибутковість господарства. **П. в. т. п. с/г. п.** поділяються на внутрішньогосподарські (функціонують як структурні виробничі підрозділи с/г підприємства) та міжгосподарські (мають статус юридичної особи, виступають самостійними суб'єктами господарювання).

Підтримувач сорту рослин – фізична або юридична особа, яка впродовж чинності строку майнового права інтелектуальної власності на поширення сорту рослин, засвідченого свідоцтвом про державну реєстрацію сорту рослин, забезпечує збереженість сорту у процесі його господарського обороту шляхом підтримання ознак, породжених певним генотипом або комбінацією генотипів відповідно до їх прояву, зафіксованого під час державної реєстрації.

Планування виробничо-господарської діяльності суб'єктів аграрного господарювання – передбачає складення аграрними товаровиробниками перспективних, оперативних (поточних) і робочих планів виробництва с/г продукції, її переробки та реалізації.

Планування собівартості продукції (робіт, послуг) сільськогосподарських підприємств – передбачає найбільш ефективне і раціональне використання наявних с/г угідь, основних засобів, матеріальних і трудових ресурсів відповідно до вимог системи землеробства і тваринництва та охорони довкілля.

Плата за землю – справляється у вигляді земельного податку або орендної плати, що визначаються залежно від грошової оцінки земель. Розміри податку за земельні ділянки, грошову оцінку яких не встановлено, визначаються до її встановлення в

порядку, визначеному Законом України “Про плату за землю” від 3 лип. 1992 р., № 2535-ХІІ.

Платники збору на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства – відповідно до Закону України “Про збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства” від 9 квіт. 1999 р., № 587-ХІV визначаються як суб’єкти підприємницької діяльності незалежно від форм власності та підпорядкування, які реалізують у оптово-роздрібній торговельній мережі алкогольні напої та пиво.

Платники фіксованого сільськогосподарського податку – с/г підприємства різних організаційно-правових форм, передбачених законами України, селянські та інші господарства, які займаються виробництвом (виросуванням), переробкою та збутом с/г продукції, а також рибницькі, рибальські та риболовецькі господарства, які займаються розведенням, вирощуванням та виловом риби у внутрішніх водоймах (озерах, ставках та водосховищах), у яких сума, одержана від реалізації с/г продукції власного виробництва та продуктів її переробки за попередній звітний (податковий) рік, перевищує 75 % загальної суми валового доходу.

Племінна бджолина сім’я – високопродуктивна сім’я чистопорідних бджіл, яка стало передає потомству свої породні ознаки.

Племінна пасіка – пасіка, призначена для розмноження, поліпшення та виведення бджіл певної породи, збереження існуючого генофонду бджіл.

Племінна справа – система зоотехнічних, селекційних та організаційно-господарських заходів, спрямованих на поліпшення племінних і продуктивних якостей тварин. Правові засади племінної справи визначені Законом України “Про племінну справу у тваринництві” від 15 груд. 1993 р., № 3691-ХІІ.

Племінна тварина – чистопородна або одержана за затвердженою програмою породного вдосконалення тварина, що має племінну (генетичну) цінність і може використовуватися в селекційному процесі відповідно до діючих загальнодержавних програм селекції.

Племінне стадо – група чистопородних або одержаних за затвердженою програмою породного вдосконалення тварин однієї породи, що мають племінну (генетичну) цінність і використовуються в селекційному процесі відповідно до діючих загальнодержавних програм селекції.

Племінний бджолорозплідник – племінне бджільницьке підприємство, що спеціалізується на виведенні бджолиних маток і формуванні бджолиних сімей на продаж.

Площа посівів сільськогосподарських культур – частина ріллі або інших розораних угідь, яка фактично зайнята посівами: озимими, посіяними восени минулого року, що збереглися до закінчення весняної сівби, та ярими культурами під урожай поточного року.

Погосподарський облік – вид первинного обліку, передбачений для систематизації відомостей про окремих громадян і домогосподарства, що ведеться сільськими, селищними, міськими радами в сільських населених пунктах, які розташовані на їхній території, за єдиними на всій території України формами первинної облікової документації, затвердженими центральним органом виконавчої влади з питань статистики. Окремі форми первинної облікової документації ведуться і в міських поселеннях.

Податки – обов'язкові нормовані платежі в державний або місцевий бюджети, які вносять окремі особи, громадяни, с/г підприємства, організації та установи.

Податкові пільги – повне або часткове звільнення від податкових виплат юридичних і фізичних с/г осіб відповідно до чинного законодавства.

Покупці партії сільськогосподарської продукції –

юридичні та фізичні особи, які купують партію (партії) с/г продукції для наступного її продажу кінцевому споживачу через роздрібну торгівлю або для виробничого чи іншого використання, та уповноважені ними особи.

Порода бджіл – цілісна група бджолиних сімей спільного походження зі сталими характерними біологічними ознаками, яка склалася у процесі природного та штучного добору, поширена на території з певними кліматичними та медозбірними умовами.

Порода тварин – цілісна група тварин спільного походження, що склалася під впливом творчої діяльності людини в певних господарських і природних умовах, кількісно достатня для тривалого розведення та вдосконалення, має господарську й племінну цінність, чітку специфічність за типом, кількісними та якісними показниками вовнової, смушкової, м'ясної, молочної, овчинної продуктивності й відтворної здатності.

Посівні якості – сукупність показників якості насіння, що характеризують його придатність до посіву.

Послуги, супутні сільськогосподарській продукції – послуги із: а) сіяння та садження рослин, збирання врожаю, його брикетування чи складування, інших польових робіт, включаючи внесення добрив та засобів захисту рослин; б) пакування та підготовки до продажу, в тому числі сушіння, очистки, розмелювання, дезінфекції та силосування с/г продукції; в) зберігання с/г продукції; г) вирощування, розведення, відгодівлі та забою свійської худоби, застосування засобів захисту тварин, проведення протиепізоотичних заходів; г) надання послуг іншим с/г підприємствам з використанням с/г техніки, крім надання такої техніки в оренду (лізинг); д) надання послуг, супутніх веденню с/г діяльності; загальноуправлінського значення (з питань оподаткування, бухгалтерської звітності та обліку, організації внутрішнього виробничого управління), а також збуту (продажу, поставки) с/г продукції, вирощеної, відгодованої, виловленої або зібраної (заготовленої) безпосередньо таким платником податку; е) знищення бур'яну та шкідливих комах, обробки посівів і с/г площ засобами захисту рослин, а також з використання засобів захисту

тварин; є) експлуатації меліоративного (зрошувального) та іригаційного обладнання для посівних площ та с/г угідь.

Постачальницький сільськогосподарський кооператив – створюється з метою закупівлі та постачання засобів виробництва, матеріально-технічних ресурсів, необхідних для виробництва с/г продукції та продуктів її переробки; виготовлення сировини і матеріалів та постачання їх с/г товаровиробникам.

Поточні (оперативні) плани сільськогосподарських підприємств – передбачають реалізацію завдань, закріплених у перспективному річному плані с/г підприємства. **П. (о.) п. с/г. п.** регламентуються види господарської діяльності підприємства та його структурних підрозділів, вони необхідні для забезпечення узгодженості дій всіх підрозділів під час проведення с/г робіт та охоплюють найважливіші ділянки таких робіт: посівна, жнива, обробіток землі.

Поширення сорту рослин – комерційне розповсюдження сорту, занесеного до Державного реєстру сортів рослин, придатних для поширення в Україні.

Пояс лісових такс – класифікаційна одиниця диференціації лісових такс залежно від географічних, економічних умов та лісозабезпечення.

Правління сільськогосподарського кооперативу – виконавчий орган управління с/г кооперативу, який обирається загальними зборами членів кооперативу у кооперативі, до складу якого входить не менш як 10 членів, на термін, що не перевищує трьох років та здійснює оперативно-розпорядчі функції.

Право засновництва в аграрних підприємствах корпоративного типу – сукупність правових норм, якими встановлюються певні правила щодо формування складеного (статутного) капіталу аграрних корпоративних підприємств, укладення між засновниками установчого договору, своєчасного внесення вкладу до складеного (статутного) капіталу, державної реєстрації господарського товариства як суб'єкта господарювання.

Право земельного сервітуту – право власника або землекористувача земельної ділянки на обмежене платне або безоплатне користування чужою земельною ділянкою (ділянками). Правове регулювання земельних сервітутів здійснюються приписами Земельного кодексу України від 25 жовт. 2001 р., № 2768-III.

Право користування чужою земельною ділянкою – можливість проходу, проїзду через чужу земельну ділянку, прокладання та експлуатації лінії електропередачі, зв'язку і трубопроводів, забезпечення водопостачання, меліорації тощо.

Право на земельну ділянку для ведення особистого селянського господарства – право фізичної особи на отримання у власність або оренду в порядку, встановленому законом, земельної ділянки розміром не більше 2,0 гектара для ведення особистого селянського господарства. Громадяни України, які реалізували своє право на безоплатну приватизацію земельної ділянки для ведення особистого підсобного господарства в розмірі менше 2,0 гектара, мають право на збільшення земельної ділянки в межах норм, установлених ст. 121 Земельного кодексу України для ведення особистого селянського господарства.

Право на пай (майновий, земельний) в сільськогосподарському підприємстві – право вимоги члена с/г підприємства частки майна (земельної ділянки) такого підприємства. **П. н. п. (м., з.) в с/г п.** належить до зобов'язального права та виникає внаслідок передачі членом с/г підприємства останньому пайового внеску (майна, земельної ділянки).

Право на створення фермерського господарства – має кожний дієздатний громадянин України, який досяг 18-річного віку, виявив бажання та пройшов професійний відбір на **П. н. с. ф. г.**

Право оренди земельної ділянки – засноване на договорі строкове платне володіння і користування земельною ділянкою, необхідною орендареві для провадження підприємницької та іншої діяльності.

Право участі громадян в аграрних підприємствах кооперативного типу – сукупність правових норм, якими встановлюються правила реалізації учасниками аграрних господарських товариств набутих ними корпоративних прав.

Право членства у сільськогосподарському підприємстві кооперативного типу – сукупність правових норм, у тому числі й локального характеру, якими встановлені правила і порядок вступу осіб до с/г підприємств кооперативного типу (набуття членства в них), права та обов'язки членів таких підприємств, а також підстави припинення перебування осіб у складі членів с/г кооперативних підприємств.

Правова охорона майнових прав сільськогосподарських підприємств – сукупність правових засобів, спрямованих на збереження та раціональне використання належного с/г підприємствам майна. Охорона та захист права власності с/г підприємств здійснюються цивільно-правовими, господарсько-правовими, адміністративно-правовими та кримінально-правовими засобами.

Правове регулювання виробничо-господарської діяльності аграрних товаровиробників – здійснюється загальними та спеціальними законами та підзаконними актами. До них належать: Господарський кодекс України від 16 січ. 2003 р., № 436-IV; Закони України “Про господарські товариства” від 19 верес. 1991 р., № 1576-XII, “Про акціонерні товариства” від 17 верес. 2008 р., № 514-VI, “Про пріоритетність соціального розвитку села і агропромислового комплексу в народному господарстві” від 17 жовт. 1990 р., № 400-XII, “Про фермерське господарство” від 19 черв. 2003 р., № 473-IV, “Про сільськогосподарську кооперацію” від 17 лип. 1997 р., № 469/97-ВР, “Про особисте селянське господарство” від 15 трав. 2003 р., № 742-IV, “Про насіння і садивний матеріал” від 26 груд. 2002 р., № 411-IV, “Про охорону прав на сорти рослин” від 21 квіт. 1993 р., № 3116-XII, “Про карантин рослин” від 30 черв. 1993 р., № 3348-XII, “Про пестициди і агрохімікати” від 2 берез. 1995 р., № 86/95-ВР, “Про племінну справу у тваринництві” від 15 груд. 1993 р., № 3691-XII, “Про бджільництво” від 22 лют. 2000 р., № 1492-III,

“Про ветеринарну медицину” від 25 черв. 1992 р., № 2498-ХІІ та ін.

Правовий режим майна державного (комунального) сільськогосподарського підприємства – встановлені нормативними актами правила, можливості, межі “панування” над належним державним (комунальним) с/г підприємствам майном. **П. р. м. д. (к.) с/г. п.** характеризується правом господарського відання або ж правом оперативного управління.

Правовий режим майна, що використовується для ведення особистого селянського господарства – характеризується правомочностями права власності. Майно, яке використовується для ведення особистого селянського господарства, може бути власністю однієї особи, спільною частковою або спільною сумісною власністю його членів.

Правовий статус сільськогосподарського працівника – правове становище фізичної особи, зайнятої в с/г виробництві, яка має системно впорядковану сукупність реальних прав, обов’язків та інтересів, закріплених у чинному законодавстві, гарантованих державою і особистою відповідальністю працівників перед законом, суспільством і трудовим колективом.

Предмет правового регулювання аграрного права – аграрні суспільні відносини, що становлять собою комплекс відносин (земельних, майнових, трудових, організаційно-управлінських, фінансових та інших), що складаються в процесі виробництва с/г продукції, її переробки та реалізації с/г товаровиробниками, а також у відносинах з іншими суб’єктами господарювання, органами державної влади та органами місцевого самоврядування.

Приватизація земель сільськогосподарського призначення – система заходів з безоплатної передачі земельних ділянок с/г призначення з державної (комунальної) власності у приватну власність фізичних та юридичних осіб з метою створення умов для їх ефективного використання.

Приватизація майна державних сільськогосподарських підприємств – система заходів, спрямована на роздержавлення майна ДСП, передачу цього майна у приватну власність. Правові засади та особливості **П. м.** ДСП визначені Законом України “Про особливості приватизації майна в агропромисло-

вому комплексі” від 10 лип. 1996 р., № 290/96-ВР.

Приватне сільськогосподарське підприємство – таке, що діє на основі приватної власності громадян чи суб’єкта господарювання (юридичної особи) та займається виробництвом с/г продукції, її переробкою та реалізацією.

Приватно-орендне сільськогосподарське підприємство – підприємство, що діє на основі приватної власності фізичної особи на засадах оренди земельних часток (паїв), майна, використовує працю фізичних осіб на підставі трудових договорів, займається виробництвом с/г продукції, її переробкою та реалізацією.

Примусове відчуження земельної ділянки з мотивів суспільної необхідності – може проводитися у порядку, встановленому законом, у разі введення воєнного або надзвичайного стану.

Принципи аграрного права – основні, керівні ідеї, які визначають напрямки та характер правового регулювання аграрних відносин. Зasadничими **П. а. п.** є: свобода аграрного підприємництва та форм господарювання на селі; самоуправління (колективна демократія); різноманітність форм власності та форм господарювання на селі; рівноправність аграрних суб’єктів господарювання; невтручання державних органів у виробничо-господарську діяльність с/г товаровиробників. Окрім основних, виділяють принципи виробничо-господарської діяльності, принципи державного регулювання сільського господарства та ін.

Принципи виробничо-господарської діяльності – основні, керівні ідеї, які визначають характер правового регулювання виробничо-господарської діяльності аграрних товаровиробників: вільний вибір напрямків діяльності; самостійне розпорядження виробленою продукцією та отриманими доходами; вільний вибір контрагентів, партнерів; право на об’єднання діяльності з іншими суб’єктами господарювання; самостійне планування своєї діяльності.

Принципи державного регулювання сільського гос-

подарства – основні, керівні ідеї, які визначають характер правового забезпечення державного регулювання сільського господарства: створення рівних умов для розвитку всіх форм власності та господарювання; свобода господарської (підприємницької) діяльності; принцип законності; поєднання галузевого і територіального розвитку; принцип єдності і диференціації у підході до суб'єктів с/г діяльності; принцип досягнення кінцевих результатів.

Принципи діяльності сільськогосподарських кооперативів – добровільність членства фізичних і юридичних осіб в кооперативі та безперешкодний вихід з нього; обов'язкова трудова участь членів у діяльності виробничого кооперативу; обов'язкова участь членів у господарській діяльності обслуговуючого кооперативу; відкритість і доступність членства для тих, хто визнає статут кооперативу, бажає користуватися послугами цього кооперативу та у разі потреби погоджується брати участь у фінансуванні його на умовах, встановлених статутом кооперативу; демократичний характер управління, рівні права у прийнятті рішень за правилом “один член кооперативу – один голос”; обмеження виплат часток доходу на паї; розподіл доходу між членами кооперативу відповідно до їх участі в діяльності кооперативу; контроль членів кооперативу за його роботою в порядку, передбаченому статутом цього кооперативу.

Принципи організації праці в агропромисловому комплексі – основоположні засади, спрямовані на приведення в систему трудової діяльності фізичних осіб в с/г підприємствах: урахування умов та особливостей виробництва в сільському господарстві; урахування особливостей організаційно-правових форм аграрного господарювання; створення безпечних для здоров'я працівників умов; нормування часу роботи та відпочинку; оплата праці відповідно до кількості та якості роботи; забезпечення можливості поєднання навчання з роботою.

Принципи соціального розвитку села – основоположні засади, на яких ґрунтується соціальний розвиток села: пріоритетність соціального розвитку сільських територій, протекціонізм соціального розвитку села; поєднання місцевих і державних ін-

тересів щодо соціального розвитку села; управління розвитком сільських територій; взаємна соціальна відповідальність громадян, суспільства та держави за послідовний розвиток соціальної сфери села; здійснення судового захисту соціальних прав селян, сільських громад.

Природно-сільськогосподарське, еколого-економічне, протиерозійне та інші види районування (зонування) земель – поділ території з урахуванням природних умов та агробіологічних вимог вирощування с/г культур; основа для оцінки земель і розроблення землевпорядної документації щодо використання та охорони земель.

Присадибна земельна ділянка – земельна ділянка (обмежована, забезпечена виїздом на вулицю, провулок тощо), на якій розміщені житловий будинок, господарські будівлі та споруди, сад, город тощо.

Програма сільськогосподарського перепису – перелік запитань щодо різноманітних характеристик стану та структури сільського господарства, явищ та процесів у цій галузі.

Продавець сільськогосподарських машин – згідно із Законом України “Про захист прав покупців сільськогосподарських машин” від 5 черв. 2003 р., № 900-IV визначається як юридична або фізична особа (підприємство, організація, установа, громадянин-підприємець), яка реалізує машини оптом чи вроздріб.

Продавці сільськогосподарської продукції – юридичні та фізичні особи, які є власниками с/г продукції і продають покупцям партію (партії) с/г продукції, та уповноважені ними особи, які здійснюють цю діяльність.

Продовольча безпека – захищеність життєвих інтересів людини, яка виражається в гарантуванні державою безперешкодного економічного доступу людини до продуктів харчування з метою підтримання її звичайної життєвої діяльності.

Продукти харчування – будь-яка продукція тваринного і рослинного походження та виробі з неї, призначені для харчування.

Продукція сільського господарства – продукція, що виробляється в сільському господарстві та відповідає кодам 01.11 – 01.42 та 05.00.1 – 05.00.42 Державного класифікатора продукції та послуг ДК 016-97.

Протекціонізм сільського господарства – економічна політика, спрямована на заохочення розвитку с/г виробництва та національної економіки, а також на захист від іноземної конкуренції. Реалізується в основному за допомогою високих митних платежів на товари, що ввозяться, контингентування ввозу певних с/г товарів.

Професійний вибір громадян з питань створення фермерських господарств – проводиться з метою встановлення наявності у громадянина достатнього досвіду роботи в сільському господарстві або необхідної с/г кваліфікації районною (міською) професійною комісією з питань створення фермерських господарств, склад якої формується і затверджується районною (міською) радою. Відбір здійснюється згідно з Положенням про порядок проведення професійного відбору з питань створення фермерських господарств, затвердженим наказом Міністерства аграрної політики України, Міністерства праці та соціальної політики України від 17 груд. 2003 р., № 452/335, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 28 січ. 2004 р., № 118/8717. Позитивний висновок професійної комісії є підставою для отримання (придбання) громадянином у власність або в оренду земельної ділянки державної чи комунальної власності.

Пункт карантину рослин – спеціально облаштоване місце, в якому визначається фітосанітарний стан об'єкта регулювання.

P

Реалізація – діяльність суб'єктів господарювання АПК з продажу с/г товарів (робіт, послуг).

Реверсія – очікувана вартість земельної ділянки в період, що настає за прогнозним.

Ревізійна комісія сільськогосподарського кооперативу – орган управління с/г кооперативу, який здійснює контроль за фінансово-господарською діяльністю кооперативу. У с/г кооперативі, до складу якого входить менше 10 членів, функції ревізійної комісії виконує ревізор.

Регульований некарантинний шкідливий організм – некарантинний шкідливий організм, наявність якого в насіннєвому та садивному матеріалі справляє економічно неприйнятний вплив на очікуване використання цих рослин, внаслідок чого він підлягає регулюванню.

Регульований шкідливий організм – карантинний організм або регульований некарантинний шкідливий організм.

Ресстр сортів рослин України – установлений державою перелік сортів рослин, придатних для поширення в Україні.

Режим спеціального кредитування – система заходів держави, спрямованих на кредитне забезпечення с/г підприємств з урахуванням специфіки їх виробничо-фінансової діяльності.

Рентний дохід – дохід, який можна отримати із землі як фактора виробництва залежно від її якості та місця розташування.

Реорганізація сільськогосподарського підприємства – припинення діяльності с/г підприємства шляхом злиття, приєднання, поділу, виділення, перетворення з наступним переходом до новостворених підприємств усіх майнових прав та обов'язків колишнього підприємства.

Рибальство – підгалузь рибного господарства, яка полягає у здійсненні виду спеціального використання риби та інших водних живих ресурсів для виробництва харчової, технічної, кормової, медичної та інших видів продукції у рибогосподарських водних об'єктах.

Рибництво – підгалузь рибного господарства, яка поля-

гає у розведенні та вирощуванні риби та інших водних живих ресурсів у спеціально створених штучних умовах або визначених для цього рибогосподарських водних об'єктах.

Ризики організованого аграрного ринку – загрози невиконання умов біржових договорів (контрактів), які поділяються на системні та стандартні.

Ринок сільськогосподарської продукції – частина аграрного ринку, де здійснюється оптова торгівля с/г продукцією.

Рішення – індивідуально визначені акти, які є обов'язковими виключно для тих, кому вони адресовані, тобто це дещо обмежені юридичні інструменти, що застосовуються за певних обставин або до конкретних суб'єктів.

Робота – діяльність виконавця, результатом якої є виготовлення с/г продукції або зміна її властивостей за індивідуальним замовленням споживача для задоволення його особистих потреб.

Робочі плани сільськогосподарських підприємств – систематизований перелік с/г робіт з визначенням термінів їх виконання. **Р. п. с/г. п.** не є складовою частиною річного плану таких підприємств, але сприяють його виконанню. Основне завдання робочих планів – забезпечення своєчасного проведення с/г робіт.

Роздрібна торгівля сільськогосподарською продукцією – діяльність з купівлі-продажу с/г продукції кінцевим споживачам для їх власного використання.

С

Садивний (посадковий) матеріал – рослини та їх частини, що вважаються придатними для відтворення цілісних рослин.

Саморегульована організація оптового ринку сільськогосподарської продукції – асоціація оптових ринків с/г про-

дукції, що набула статусу саморегульованої організації в порядку, визначеному Законом України “Про оптові ринки сільськогосподарської продукції” від 25 черв. 2009 р., № 1561-VI.

Самофінансування – забезпечення науково-технічного, виробничого та соціального розвитку аграрного підприємства за рахунок власних зароблених коштів.

Санкції за порушення договірних зобов’язань сільськогосподарських підприємств – заходи впливу на правопорушника у сфері договірних відносин, у результаті застосування яких для нього настають несприятливі економічні та/або правові наслідки. Відповідно до положень ГКУ за порушення аграрно-договірних зобов’язань застосовуються такі види господарських санкцій: відшкодування збитків, штрафні санкції, оперативно-господарські санкції.

Селекція – діяльність у сфері інтелектуальної власності пов’язана з виведенням (винаходом) абсолютно нових, не виведених раніше насінневих ресурсів як вихідного матеріалу, надалі використовуваного у насінництві при розмноженні високопродуктивних сортів насіння зернових культур.

Сервісний сільськогосподарський кооператив – здійснює технологічні, транспортні, меліоративні, ремонтні, будівельні, еколого-відновні роботи, ветеринарне обслуговування тварин і племінну роботу, займається телефонізацією, газифікацією, електрифікацією в сільській місцевості, надає медичні, побутові, санаторно-курортні, науково-консультаційні послуги, послуги з ведення бухгалтерського обліку, аудиту та ін.

Сертифікат на насіння – документ, що засвідчує сортові та посівні якості насіння і садивного матеріалу.

Система аграрного права (як галузі права) – науково обґрунтоване, логічно-послідовне розміщення аграрно-правових інститутів, нормами яких регулюються аграрні відносини. **С. а. п.** включає загальну, особливу та спеціальну частини.

Система інженерно-технічного забезпечення агропро-

мислового комплексу – сукупність суб'єктів відносин, що знаходяться у відповідних взаємозв'язках, а також принципів, форм, методів, організаційних та економічних важелів, спрямованих на створення, випробування, виробництво, реалізацію, використання й обслуговування технічних засобів для АПК.

Система насінництва та розсадництва – комплекс взаємопов'язаних організаційних, наукових і агротехнічних заходів, спрямованих на забезпечення виробництва, реалізації та використання насіння і садивного матеріалу с/г, лісових, квітково-декоративних, а також лікарських рослин.

Система оплати праці в сільськогосподарських підприємствах – спосіб установаження співвідношення між затраченою працею, що вимірюється згідно з певними показниками, і розмірами оплати, що нараховується. Виділяють наступні **С. о. п. в с/г. п.**: відрядно-преміальна, акордно-преміальна, погодинно-преміальна та ін.

Сільське господарство (сільськогосподарське виробництво) – вид господарської діяльності з виробництва продукції, яка пов'язана з біологічними процесами її вирощування, призначеної для споживання в сирому і переробленому виді та для використання на нехарчові цілі.

Сільський зелений туризм – відпочинковий вид туризму, що передбачає тимчасове перебування туристів у сільській місцевості (селі) та пов'язаний з перебуванням туристів, у тому числі у власному житловому будинку сільського господаря, окремому (гостевому) будинку або на території особистого селянського чи фермерського господарства. Послуги сільського зеленого туризму можуть надаватися з використанням майна особистого селянського чи фермерського господарства.

Сільські території – частини земної поверхні у визначених межах (кордонах) з властивими їм географічним положенням, природними та створеними діяльністю людей умовами та ресурсами, а також з повітряним простором та розташованими під ними надрами, що відносяться до сільських населених

пунктів відповідно до адміністративно-територіального устрою України.

Сільськогосподарська діяльність – сукупність дій з виробництва (виращування), переробки та збуту с/г продукції.

Сільськогосподарська дорадча діяльність – сукупність дій та заходів, спрямованих на задоволення потреб особистих селянських та фермерських господарств, господарських товариств, інших с/г підприємств усіх форм власності і господарювання, а також сільського населення у підвищенні рівня знань та вдосконаленні практичних навичок прибуткового ведення господарства. Правові засади С/г. д. д. встановлені Законом України “Про сільськогосподарську дорадчу діяльність” від 17 черв. 2004 р., № 1807-IV.

Сільськогосподарська дорадча служба – юридична особа незалежно від її організаційно-правової форми та форми власності, що здійснює дорадчу діяльність, у складі якої працює не менше трьох дорадників та яка пройшла реєстрацію відповідно до законодавства і внесена до Реєстру дорадчих служб.

Сільськогосподарська кооперація – система с/г кооперативів, об’єднань, створених з метою задоволення економічних потреб членів кооперативу.

Сільськогосподарська культура – сукупність рослин певного ботанічного таксону, що її вирощують (культивують) через корисні властивості.

Сільськогосподарська машина – всі види техніки і обладнання для АПК.

Сільськогосподарська продукція – товари, які підпадають під визначення 1-24 груп Українського класифікатора товарів зовнішньоекономічної діяльності; продукція, що виробляється в сільському господарстві та відповідає кодам 01.11 – 01.42 та 05.00.1 – 05.00.42 Державного класифікатора продукції та послуг ДК 016-97 або ж як с/г харчові продукти тваринного і рослинного походження, що призначені для споживання людиною в

сирому або переробленому виді як інгредієнти для їжі.

Сільськогосподарська техніка – різноманітні с/г машини (техніка), причіпне та навісне с/г обладнання.

Сільськогосподарське акціонерне товариство – засноване на засновницькому договорі і статуті господарське товариство з виробництва, переробки й реалізації с/г продукції, виконання робіт і надання послуг, статутний капітал якого поділено на визначену кількість акцій однакової номінальної вартості, корпоративні права за якими посвідчуються акціями.

Сільськогосподарське підприємство – юридична особа, основним видом діяльності якої є виروشвання та переробка с/г продукції, виручка від реалізації якої становить не менше 75 % загальної суми виручки.

Сільськогосподарське товариство з обмеженою відповідальністю – господарське товариство з виробництва, переробки й реалізації с/г продукції, виконання робіт і надання послуг, що має статутний (складений) капітал, розділений на частки, розмір яких визначається установчими документами.

Сільськогосподарський виробничий кооператив – юридична особа, утворена шляхом об'єднання фізичних осіб, які є с/г товаровиробниками, для спільного виробництва продукції сільського, рибного і лісового господарства на засадах обов'язкової трудової участі у процесі виробництва.

Сільськогосподарський дорадник – фізична особа, яка на професійній основі провадить дорадчу діяльність, склала кваліфікаційний іспит та одержала кваліфікаційне свідоцтво і внесена до Реєстру с/г дорадників та с/г експертів-дорадників.

Сільськогосподарський експерт-дорадник – фізична особа, яка провадить дорадчу діяльність не на постійній основі, має достатній фаховий рівень та одержала кваліфікаційне свідоцтво відповідно до вимог законодавства і надає дорадчі послуги на запит дорадчих служб та дорадників і відповідає вимогам, передбаченим законом. **С/г. е.-д.** є працівники закладів науки та

освіти, інші вузькоспеціалізовані фахівці, які внесені до Реєстру с/г дорадників та с/г експертів-дорадників.

Сільськогосподарський кооператив – юридична особа, утворена фізичними та/або юридичними особами, що є с/г товаровиробниками, на засадах добровільного членства та об'єднання майнових пайових внесків для спільної виробничої діяльності у сільському господарстві та обслуговування переважно членів кооперативу.

Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив – кооператив, створений для надання послуг переважно членам кооперативу та іншим особам з метою провадження їх с/г діяльності.

Сільськогосподарський перепис – періодичне державне статистичне спостереження, що включає в себе збирання даних, які на встановлену дату характеризують стан та структуру сільського господарства, явища і процеси в цій галузі, а також оброблення, узагальнення, поширення та використання його результатів. **С/г. п.** має два види: 1) загальний – суцільне або несуцільне статистичне спостереження щодо комплексної характеристики стану і структури галузі сільського господарства; 2) тематичний – періодичне суцільне або несуцільне статистичне спостереження щодо окремих напрямів діяльності, явищ та процесів у сільському господарстві. Правові засади **С/г. п.** визначені Законом України “Про сільськогосподарський перепис” від 23 верес. 2008 р., № 575-VI.

Сільськогосподарський ринок – 1) сукупність економічних відносин, що виявляються у сфері обміну с/г товарами між виробниками (с/г підприємствами) і споживачами; 2) облаштована територія, на якій здійснюється реалізація товаровиробниками с/г продукції, у тому числі виготовленої (вирощеної) в особистому селянському господарстві, а також торговельно-закупівельна діяльність; 3) суб'єкт господарювання, що надає послуги з організації купівлі-продажу с/г продукції та товарів.

Сільськогосподарський товаровиробник – фізична або юридична особа незалежно від форми власності та господарю-

вання, в якій валовий дохід, отриманий від операцій з реалізації с/г продукції власного виробництва та продуктів її переробки, за наявності с/г угідь (ріллі, сіножатей, пасовищ і багаторічних насаджень тощо) та/або поголів'я с/г тварин у власності, користуванні, в тому числі й на умовах оренди, за попередній звітний (податковий) рік перевищує 75 % загальної суми валового доходу. Це обмеження не поширюється на осіб, які ведуть особисте селянське господарство.

Сільськогосподарські переписи – періодичні державні статистичні спостереження, що включають в себе збирання даних, які на встановлену дату характеризують стан та структуру сільського господарства країни, явища та процеси в цій галузі, а також оброблення, узагальнення, поширення та використання їх результатів.

Сільськогосподарські рослини – зернові, кормові, олійні, ефіроолійні, технічні, прядивні, овочеві, лікарські, квіткові, плодові, ягідні рослини, виноград, картопля, які використовуються в с/г виробництві тощо.

Сільськогосподарські тварини – тварини, що утримуються та розводяться людиною для отримання продуктів і сировини тваринного походження.

Сільськогосподарські угіддя – земельні ділянки, які систематично використовуються для одержання с/г продукції і включають у себе рілля, перелоги, багаторічні насадження, сіножаті та пасовища.

Склад земель сільськогосподарського призначення – а) с/г угіддя (рілля, багаторічні насадження, сіножаті, пасовища та перелоги); б) несільськогосподарські угіддя (господарські шляхи і прогони, полезахисні лісові смуги та інші захисні насадження, крім тих, що віднесені до земель лісгосподарського призначення, землі під господарськими будівлями і дворами, землі тимчасової консервації тощо).

Склад земель фермерського господарства – а) земельна ділянка, що належить на праві власності фермерському гос-

подарству як юридичній особі; б) земельні ділянки, що належать громадянам – членам фермерського господарства на праві приватної власності; в) земельна ділянка, що використовується фермерським господарством на умовах оренди. При цьому права володіння та користування земельними ділянками, які знаходяться у власності членів фермерського господарства, здійснює фермерське господарство.

Собівартість продукції (робіт, послуг) сільськогосподарських підприємств – витрати підприємства, пов'язані з виробництвом і збутом продукції, виконанням робіт та наданням послуг.

Сортова чистота – відношення числа стебел основного сорту до загальної кількості розвинених стебел цієї культури.

Сортовий контроль – діяльність щодо визначення сортової чистоти, встановлення належності насіння і садивного матеріалу с/г, лісових, квітково-декоративних, а також лікарських рослин до відповідного сорту рослин методом проведення апробації посівів і насаджень, ґрунтового контролю і лабораторного сортового контролю.

Сортові якості – сукупність показників, що характеризують належність насіння до відповідного сорту.

СОТ – Світова організація торгівлі. **СОТ** була створена згідно з Марракеською угодою, укладеною 15 квіт. 1994 р. **СОТ** є загальною організаційною структурою у взаємних торгових відносинах її членів і сприяє виконанню, адмініструванню й реалізації торговельних угод між країнами-членами. Україна набула членства в **СОТ** 16 трав. 2008 р.

Соціальний розвиток села – комплекс соціальних і економічних заходів з розвитку аграрного виробництва, розширення на сільських територіях об'єктів охорони здоров'я, освіти, культури, торгівлі, громадського харчування, побутового обслуговування, перетворення сіл у упорядковані поселення.

Спеціалізація сільськогосподарських підприємств –

форма суспільного поділу праці, що дістає вияв у територіальному розміщенні та розчленуванні галузі на окремі види виробництва с/г продукції й сировини. Розрізняють три види спеціалізації с/г підприємств: 1) глибокспеціалізовані господарства з однією галуззю, від якої отримують 60-70% всіх надходжень, та 3-4 додатковими; 2) спеціалізовані господарства з двома основними галузями та 3-4 додатковими; 3) господарства з трьома основними галузями, кожна з яких займає 20% у загальному обсязі виробництва, та 3-4 додатковими.

Спеціалісти сільського господарства – особи, які здобули вищу або середню спеціальну освіту, а також особи, які здобули освіту за однією із загальних професій та працюють у с/г підприємствах незалежно від виду організаційно-правової форми та форми власності, в результаті чого наділені спеціальною правосуб'єктністю.

Спеціальна частина аграрного права – складник навчальної дисципліни “Аграрне право”, присвячений характеристиці основних рис аграрного права зарубіжних країн, вивченню правового регулювання земельної та аграрної реформ в цих країнах.

Споживач – фізична особа, яка придбаває, замовляє, використовує або має намір придбати чи замовити с/г продукцію для особистих потреб, безпосередньо не пов'язаних з підприємницькою діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника.

Споживчий кредит – кошти, що надаються кредитором-банком або іншою фінансовою установою споживачеві на придбання с/г продукції.

Спостережна рада сільськогосподарського кооперативу – обирається загальними зборами членів кооперативу за умови, якщо кількість членів кооперативу становить не менш як 50 осіб, для контролю за діяльністю виконавчого органу кооперативу.

Спотова угода – біржова угода, пов'язана з негайною

(від 1 до 30 днів) взаємною передачею прав та обов'язків щодо реальної с/г продукції.

Ставка капіталізації – коефіцієнт, за допомогою якого рентний або чистий операційний дохід перераховується в поточну вартість земельної ділянки або іншого об'єкта оцінки.

Ставка фіксованого сільськогосподарського податку – законодавчо визначений річний розмір плати з одного гектара с/г угідь, що встановлюється у відсотках до їх грошової оцінки, проведеної за станом на 1 лип. 1995 р. відповідно до Методики, затвердженої Кабінетом Міністрів України, в таких розмірах: для ріллі, сіножатей та пасовищ – 0,15; для багаторічних насаджень – 0,09; для земель водного фонду, які використовуються рибницькими, рибальськими та риболовецькими господарствами для розведення, вирощування та вилову риби у внутрішніх водоймах, – 0,45 відсотка грошової оцінки одиниці площі ріллі по об'єктах та Автономній Республіці Крим.

Стагнація сільськогосподарського виробництва – падіння с/г виробництва із прискоренням зростання цін, що не припиняється.

Страховий насіннєвий фонд – недоторканий, періодично відновлюваний запас насіння в господарствах на випадок неврожаю чи стихійного лиха.

Страхові ризики за договором страхування врожаю сільськогосподарських культур – град, пожежа, вимерзання, ураган, буря, злива, зсув, повінь, сель, посуха, повне раптове знищення посівів карантинними шкідниками.

Страхувальники за договором страхування врожаю сільськогосподарських культур – державні с/г підприємства щодо врожаю с/г культур і багаторічних насаджень та с/г підприємства всіх форм власності щодо врожаю зернових культур і цукрових буряків.

Строк придатності – дата, визначена нормативно-правовими актами, нормативними документами, умовами с/г до-

говору, до настання якої у разі додержання відповідних умов зберігання чи споживання с/г продукції її якісні показники і показники безпеки повинні відповідати вимогам нормативно-правових актів, нормативних документів та умовам с/г договору.

Строк служби сільськогосподарської техніки – календарний строк використання с/г техніки за її призначенням, починаючи з моменту її експлуатації чи після ремонту, протягом якого виробник (ремонтне підприємство) гарантує її належне функціонування (роботу), безпеку в експлуатації, та несе відповідальність за недоліки, що виникли з вини останніх.

Субвенція (лат. *subvenio* – приходжу на допомогу) – вид грошової допомоги органам влади з боку держави, у тому числі і для підтримки сільського господарства. Субвенція виділяється тільки на конкретні цілі й у разі використання не за призначенням підлягає поверненню.

Суб'єкти аграрного права – товаровиробники аграрної продукції, наділені спеціальною правосуб'єктністю, володіють відокремленим майном, відповідають самостійно за своїми зобов'язаннями, здійснюють виробничо-господарську діяльність на умовах раціонального використання землі як засобу виробництва для повного забезпечення населення продуктами харчування, продовольством та сировиною.

Суб'єкти (учасники) аграрних правовідносин – фізичні та юридичні особи, наділені правами та обов'язками у сфері виробництва с/г продукції, її переробки та реалізації: а) виробники с/г продукції, які володіють аграрною правосуб'єктністю (юридичні особи: фермерські господарства, с/г кооперативи, аграрні господарські товариства, приватні (приватно-орендні), державні та комунальні с/г підприємства, їх об'єднання); фізичні особи: приватні підприємці, члени та наймані працівники с/г підприємств, селяни; особисті селянські господарства; б) підприємства агросервісу (постачальницькі, збутові, переробні, сервісні та ін.); в) органи державної влади та органи місцевого самоврядування, аграрні біржі, Аграрний фонд, Фонд аграрних страхових субсидій, банківські установи та ін.

Суб'єкти племінного тваринництва – підприємства з племінної справи, селекційно-гібридні центри, іподроми, лабораторії імуногенетичного контролю, контрольно-випробувальні станції, центри трансплантації ембріонів, інші підприємства, установи і організації незалежно від форм власності, а також фермерські господарства, які мають свідоцтво на право займатися племінною справою.

Суб'єкти племінної справи – власники племінних (генетичних) ресурсів; підприємства (об'єднання) з племінної справи, селекційні, селекційно-технологічні та селекційно-гібридні центри, іподроми, станції оцінки племінних тварин; підприємства, установи, організації, незалежно від форм власності, та фізичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності, які надають відповідні послуги та беруть участь у створенні та використанні племінних (генетичних) ресурсів; власники неплемінних тварин – споживачі племінних (генетичних) ресурсів та замовники послуг з племінної справи у тваринництві.

Суб'єкти права власності на землю – а) громадяни та юридичні особи – на землі приватної власності; б) територіальні громади, які реалізують це право безпосередньо або через органи місцевого самоврядування, – на землі комунальної власності; в) держава, яка реалізує це право через відповідні органи державної влади, – на землі державної власності.

Суб'єкти права на ведення особистого селянського господарства – фізичні особи, які використовують передані їм у власність або оренду земельні ділянки розміром не більше двох гектарів; інші особи, які є членами сім'ї зазначених осіб чи іншими родичами, що спільно займаються веденням особистого селянського господарства.

Суб'єкти права сільськогосподарського землекористування – а) громадяни (землі надаються для ведення особистого селянського господарства, садівництва, городництва, сінокосіння та випасання худоби, ведення товарного с/г виробництва); б) с/г підприємства (землі надаються для ведення товарного с/г виробництва); в) с/г науково-дослідні установи та навчальні заклади, сільські

професійно-технічні училища та загальноосвітні школи (землі надаються для дослідних і навчальних цілей, пропаганди передового досвіду ведення сільського господарства); г) несільськогосподарські підприємства, установи та організації, релігійні організації і об'єднання громадян (землі надаються для ведення підсобного сільського господарства). Землі с/г призначення не можуть передаватись у власність іноземним громадянам, особам без громадянства, іноземним юридичним особам та іноземним державам.

Суб'єкти сільськогосподарської дорадчої діяльності – дорадники, експерти-дорадники, дорадчі служби.

Субсидії сільськогосподарські – грошові суми, які виплачуються в основному фермерам та с/г кооперативам, для стимулювання виробництва с/г продукції і підтримання доходів с/г товаровиробників, в основному це здійснюється шляхом безпосередніх інтервенцій на ринках з метою підтримання цін на с/г продукцію.

T

Таксаційний виділ – класифікаційна одиниця поділу вкритих лісовою рослинністю та призначених для вирощування земель лісу за лісівно-таксаційними параметрами лісонасаджень.

Територія оптового ринку сільськогосподарської продукції – спеціально відведене та облаштоване місце для надання послуг оптовим ринком с/г продукції.

Термін придатності харчового продукту – проміжок календарного часу, визначений виробником цього продукту, протягом якого, у разі додержання відповідних умов зберігання, якісні показники та показники безпеки цього продукту повинні відповідати вимогам нормативних документів та нормативно-правових актів.

Технічний регламент щодо харчових продуктів – нормативно-правовий акт, затверджений центральним органом ви-

конавчої влади з питань технічного регулювання та споживчої політики, в якому зазначаються характеристики продукту чи пов'язані з ним процеси і методи виробництва, включаючи відповідні адміністративні положення, виконання яких є обов'язковим. **Т. р.** не містить вимог щодо безпечності харчових продуктів, встановлених санітарними заходами, та може включати або бути цілком присвяченим вимогам щодо термінології, позначення, пакування, маркування та етикетування стосовно продукту, процесу чи методу виробництва.

Технічний сервіс – забезпечення АПК технічними засобами і підтримання їх у технічно справному стані протягом усього періоду експлуатації, вивчення попиту, реклама, технічна і торгово-економічна інформація, доставка, передпродажна підготовка, гарантійне обслуговування нових та відремонтованих технічних засобів, забезпечення запасними частинами, навчання експлуатаційно-ремонтного персоналу.

Технічні засоби для агропромислового комплексу – машини, механізми, обладнання, устаткування, технологічні комплекси і лінії з них, які використовуються в сільському господарстві, харчовій та переробній промисловості для вирощування, збирання, зберігання та перероблення с/г продукції, а також для надання послуг з технічного сервісу.

Технічні засоби застосування пестицидів і агрохімікатів – спеціальні машини, механізми та пристрої для обробки об'єктів пестицидами та внесення органічних і мінеральних добрив.

Технологічний сервіс – діяльність, спрямована на виконання за замовленням технологічних процесів і операцій з вирощування, збирання, зберігання і переробки с/г продукції, агрохімічних, меліоративних, транспортних та інших робіт, прокату і оренди технічних засобів.

Тип лісорослинних умов – основна класифікаційна одиниця лісової типології однорідних за ґрунтово-гідрологічними умовами земель, укритих лісовою рослинністю або призначених

для вирощування лісу.

Товарна (біржова) сесія – період часу, який розпочинається від моменту відкриття біржових торгів (в тому числі на с/г продукцію) та закінчується моментом їх закриття.

Товарна державна аграрна інтервенція – продаж с/г продукції при зростанні цін на організованому аграрному ринку понад максимальний рівень, що здійснюється з метою досягнення рівня рівноваги, у тому числі шляхом продажу товарних деривативів.

Товарна сільськогосподарська продукція – продукція с/г виробництва, призначена для реалізації.

Товарний дериватив – стандартний документ, який засвідчує право продати та/або купити біржовий товар (крім цінних паперів) на обумовлених стандартних умовах у майбутньому, відповідає підпункту 1.5.4 “в” пункту 1.5 ст. 1 Закону України “Про оподаткування прибутку підприємств” від 28 груд. 1994 р., № 334/94-ВР.

Торговельне приміщення для реалізації сільськогосподарської продукції – майновий комплекс, який має окрему споруду (офісне приміщення) або розміщений у спеціально призначеній та обладнаній для торгівлі споруді, де суб’єкт господарювання реалізує с/г продукцію.

Торгова секція – частина аграрної біржі, де об’єктом біржової торгівлі виступають товарні деривативи (крім форварду) або об’єкти державного цінового регулювання, призначені для їх експорту.

У

Український державний фонд підтримки фермерських господарств – державна бюджетна установа, яка виконує функції з реалізації державної політики щодо фінансової підтримки становлення і розвитку фермерських господарств, діє на основі статуту,

який затверджується центральним органом виконавчої влади з питань аграрної політики України. Статут Фонду затверджений наказом Мінагрополітики України від 2 квіт. 2004 р., № 119.

Умови поставки сільськогосподарської продукції – умови, визначені відповідно до вимог Міжнародних правил щодо тлумачення термінів “Інкотермс” чинної редакції в договорі поставки.

Уніфіковані джерела аграрного права (уніфіковані нормативно-правові акти) – нормативно-правові акти, норми яких спрямовані одразу на багатьох суб'єктів, закріплюють принципи, які є основою правового становища та правового регулювання їх діяльності.

Уповноважена лабораторія – акредитована лабораторія, якій відповідним державним органом надано право випробовувати (вимірювати параметри, аналізувати) відповідно до спеціальних методів та процедур харчові (с/г) продукти, харчові добавки, дієтичні добавки, допоміжні матеріали для переробки, допоміжні засоби і матеріали для виробництва та обігу з метою проведення розширеного контролю (перевірки).

Управління ризиком в аграрному секторі – процес вибору альтернативних рішень на підставі результатів оцінки ризику та в разі необхідності вибору і впровадження відповідних заходів управління (контролю), включаючи регулярні заходи.

Участь у господарській діяльності сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу – поставка (збут) через с/г обслуговуючий кооператив продукції, сировини, придбання товарів у кооперативі, користування послугами кооперативу.

Ф

Фальсифікована сільськогосподарська продукція – та, що вироблена: а) з порушенням технології виробництва; б) з неправомірним використанням знаків, які не відповідають якості та дійсному стану даної с/г продукції; в) документація, оформлена на неї, не відповідає справжній с/г продукції.

Фальсифікований (міжнародний санітарний або ветеринарний) сертифікат – не затверджений до використання або виданий з порушенням форми, встановленої офіційним органом сертифікації країни-експортера, або виданий не уповноваженими на це особами, організаціями, іншими суб'єктами, або такий, що містить неправдиву чи недостовірну інформацію сертифікат.

Фермерське господарство – форма підприємницької діяльності громадян із створенням юридичної особи, які виявили бажання виробляти товарну с/г продукцію, займатися її переробкою та реалізацією з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм для ведення **Ф. г.** відповідно до закону. Правові підстави ведення **Ф. г.** визначені Законом України “Про фермерське господарство” від 19 черв. 2003 р., № 973-IV.

Фіксований сільськогосподарський податок – податок, який не змінюється протягом визначеного терміну і справляється з одиниці земельної площі. Згідно із Законом України “Про фіксований сільськогосподарський податок” від 17 груд. 1998 р., № 320-XIV сплачується в рахунок таких податків і зборів (обов'язкових платежів): податку на прибуток підприємств; плати (податку) за землю; комунального податку; збору за геолого-розвідувальні роботи, виконані за рахунок державного бюджету; плати за придбання торгового патенту на здійснення торговельної діяльності; збору за спеціальне водокористування. Інші податки та збори (обов'язкові платежі), визначені Законом України “Про систему оподаткування” від 25 черв. 1991 р., № 1251-XII, сплачуються с/г товаровиробниками в порядку і розмірах, визначених законодавчими актами України.

Фінансова державна аграрна інтервенція – придбання с/г продукції при падінні спотових цін на організованому аграрному ринку нижче мінімального рівня, яка здійснюється з метою досягнення рівня рівноваги, у тому числі через придбання товарних деривативів.

Фітосанітарна процедура – порядок, установлений центральним органом виконавчої влади з питань аграрної політики у сфері карантину рослин, та спосіб застосування фітосані-

тарних правил, включаючи проведення огляду, обстеження, аналізу, інспектування та здійснення контролю за знезараженням об'єктів регулювання.

Фітосанітарні правила – встановлені нормативно-правовими актами правила із запобігання занесенню та/або поширенню карантинних організмів та обмеження економічного впливу регульованих некарантинних шкідливих організмів, включаючи процедури фітосанітарної сертифікації.

Фонд аграрних страхових субсидій – державна спеціалізована установа, яка створюється для надання страхових субсидій виробникам с/г продукції; є бюджетною організацією, має свій кошторис, бюджетні рахунки та здійснює неприбуткову діяльність; підпорядковується, є підзвітною та підконтрольною Міністерству аграрної політики України.

Форвардна угода – біржова угода, пов'язана з відстроченою (від 30 до 360 днів) взаємною передачею прав та обов'язків щодо реальної с/г продукції.

Форми державного регулювання сільського господарства – зовнішнє виявлення діяльності відповідних органів державної влади, органів місцевого самоврядування або посадових осіб, спрямоване на регулювання відносин в аграрному секторі і досягнення максимальної ефективності с/г виробництва. **Ф. д. р. с. г.:** правотворча, правозастосовна, правоохоронна та організаційна.

Форми оплати праці в сільськогосподарських підприємствах – грошова та натуральна.

Форми оплати праці в сільськогосподарських підприємствах натуральна – видача працівникові с/г продукції, насіння, цукру, олії. У багатьох випадках є бажаною для працівників таких підприємств, оскільки вони займаються веденням особистого селянського господарства. За Законом України “Про оплату праці” від 24 берез. 1995 р., № 108/95-ВР виплата заробітної плати натурою не може перевищувати 30 % нарахованої за місяць.

Форми організації праці в сільськогосподарських під-

приємствах – виробничі одиниці аграрних підприємств, в яких безпосередньо виробляється с/г продукція: виробничі цехи, тваринницькі ферми, бригади, ланки, ділянки, підсобні підприємства та промисли тощо. Такі підрозділи можуть бути постійними або тимчасовими та є суб'єктами внутрішньогосподарських відносин.

Франшиза (страхова) – частина збитку, яка підлягає самостійному відшкодуванню (покриттю) страхувальником за свій рахунок при виникненні страхового випадку.

Фумігація (зnezараження) – обробка товару хімічною газоподібною речовиною.

Функціональний харчовий продукт – харчовий продукт, який містить як компонент лікарські засоби та (або) пропонується для профілактики або пом'якшення перебігу хвороби людини.

Ф'ючерсна угода – біржова угода, пов'язана з взаємною передачею прав та обов'язків щодо стандартного контракту на с/г продукцію.

X

Харчова добавка – будь-яка речовина, яка зазвичай не вважається харчовим продуктом або його складником, але додається до харчового продукту у процесі виробництва з технологічною метою та яка в результаті стає невід'ємною частиною продукту (в поняття не включаються забруднювальні речовини, пестициди або речовини, додані до харчових продуктів для поліпшення їх поживних властивостей) відповідно до Закону України “Про безпечність та якість харчових продуктів” від 23 груд. 1997 р., № 771/97-ВР.

Харчовий продукт (їжа) – “будь-яка речовина або продукт (сирий, включаючи с/г продукцію, необроблений, напівоброблений або оброблений), призначений для споживання

людиною. Харчовий продукт включає напій, жувальну гумку та будь-яку іншу речовину, включаючи воду, які навмисно включені до харчового продукту під час виробництва, підготовки або обробки” (відповідно до Закону України “Про безпечність та якість харчових продуктів від 23 груд. 1997 р., № 771/97-ВР).

Хімізація сільського господарства – застосування хімічних препаратів у сільському господарстві з метою: а) нищення тварин, бур’янів і мікроорганізмів, що є шкідниками сільського господарства; б) хімічної меліорації земель.

Хімічна меліорація – система заходів, спрямованих на поліпшення фізичних властивостей і хімічного складу ґрунтів (вапнування, гіпсування, збагачення фосфором).

Художнє плетіння з рослинних матеріалів – спосіб виготовлення з рослинних матеріалів (частин рослин) плетених меблів (столів, крісел, шаф, ліжок, стільців, полицок, етажерок, дитячих ліжок), кошиків, підставок для квітів, сумок, капелюхів, посуду, доріжок, капців, скульптурних виробів, декоративних панно, сувенірних виробів, прикрас тощо.

Ц

Цілісний майновий комплекс фермерського господарства – майно, передане до складеного капіталу фермерського господарства, нерозподілений прибуток, майнові та інші зобов’язання.

Цільове призначення земельної ділянки – сукупність встановлених земельним законодавством вимог щодо способів використання земельної ділянки, визначених на підставі документації із землеустрою у встановленому законодавством порядку.

Ціна – грошове вираження вартості товару, послуг.

Ціна земельної ділянки – фактична сума грошей, сплачена за перехід прав на земельну ділянку від продавця до покупця.

Ціна негайної поставки (спот-ціна) – ціна, яка встановлюється на підставі збалансування цін попиту та пропозиції на с/г продукцію, яка є у фізичній наявності та може бути передана покупцю протягом п'яти робочих днів з моменту укладення договору купівлі-продажу на умовах поставки.

Ціна попиту – ціна, офіційно заявлена покупцем, яка зумовлює безвідкладну пропозицію придбати заявлений товар (с/г продукцію) на умовах споту, форварду або ф'ючерсу.

Ціна пропозиції – ціна, офіційно заявлена продавцем, яка зумовлює безвідкладну пропозицію продати заявлений товар (с/г продукцію) на умовах споту, форварду або ф'ючерсу.

Ціна рівноваги (фіксінг) – ціна, яка встановлюється внаслідок досягнення рівноваги між ціною пропозиції та ціною попиту на с/г продукцію і зазначається у зареєстрованому біржовому договорі.

Ч

Чистий операційний дохід – різниця між доходом від орендних платежів за землю та/або її поліпшення, який визначається попитом на ринку, та щорічними витратами на утримання й експлуатацію земельної ділянки та її поліпшення.

Член сільськогосподарського кооперативу – фізична або юридична особа, яка зробила вступний і пайовий внески в розмірах, визначених статутом с/г кооперативу, визнає принципи і цілі кооперативу, дотримується вимог його статуту і користується правом ухвального голосу в с/г кооперативі.

Члени особистого селянського господарства – фізичні особи, які спільно ведуть особисте селянське господарство. В аграрно-правовій літературі правомірність вжиття щодо таких осіб терміна “члени особистого селянського господарства” піддається критиці, оскільки таке господарство не є юридичною особою і

інститут членства в ньому відсутній.

Члени фермерського господарства – подружжя, їх батьки, діти, які досягли 14-річного віку, інші члени сім'ї, родичі, які об'єдналися для спільного ведення фермерського господарства, визнають і дотримуються положень статуту фермерського господарства. **Ч. ф. г.** не можуть бути особи, які працюють у ньому за трудовим договором (контрактом).

Ш

Шкода, заподіяна сільськогосподарському товаровиробнику – знищення або пошкодження майна с/г товаровиробника, наслідком чого є спричинення негативних матеріальних наслідків (збитків).

Штами мікроорганізмів – це різновид мікроорганізмів як порода тварин чи рослин. Штами мікроорганізмів використовуються в сільському господарстві для потреб ветеринарної медицини, а також для виробництва окремих видів продуктів харчування (йогурту, кефіру тощо). Аграрне законодавство регулює використання **Ш. м.** і порядок охорони прав на них.

Штрихове кодування сільськогосподарської продукції (товару) – подання даних відносно с/г продукції (товару) за допомогою штрихового коду.

Ю

Юридична фірма аграрна – юридична комерційна або некомерційна організація, яка здійснює надання різноманітних правових послуг та юридичної допомоги аграрним товаровиробникам. Може створюватися та функціонувати у формі приватного чи іншого підприємства, товариства з обмеженою відповідальністю, акціонерного товариства тощо і об'єднувати у своєму складі адвокатів, спеціалістів (юристів) та співробітників з числа обслуговуючого персоналу. Діє на підставі статуту або іншого статутного документа, наділена правами юридичної особи.

Юридичне обслуговування сільськогосподарських підприємств – сукупність відносин, пов’язаних із наданням с/г підприємствам допомоги в галузі правознавства фахівцем, який володіє спеціальними знаннями. **Ю. о. с/г. п.** може здійснюватися штатним юрисконсультантом с/г підприємства, за договором на надання юридичних послуг (адвокатом, приватним підприємцем, громадянином, який має юридичну освіту) або ж в інших формах. Загальні засади **Ю. о. с/г. п.** визначені Загальним положенням про юридичну службу міністерства, іншого органу виконавчої влади, державного підприємства, установи та організації, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 26 листоп. 2008 р., № 1040.

Я

Якість харчового продукту – ступінь досконалості властивостей та характерних особливостей харчового продукту, які здатні задовольнити потреби (вимоги) та побажання тих, хто споживає або використовує цей харчовий продукт. Правові засади регулювання **Я. х. п.** визначені Законом України “Про безпеку та якість харчових продуктів” від 23 груд. 1997 р., № 771/97-ВР.

Ярмарок сільськогосподарський – 1) ринок, який організується для торгівлі с/г продукцією, с/г технікою та реманентом; 2) короткотермінова виставка, яка регулярно повторюється у певному місці під традиційною назвою в обумовлений термін з метою вивчення попиту на с/г продукцію та товари і подальшого їх продажу; 3) захід, безпосередньо пов’язаний з торгівлею (роздрібною чи оптовою), що проводиться регулярно в певному місці та у визначені строки; 4) місце проведення торговельно-виставкового заходу. **Я. с/г.** широко використовується для реклами та реалізації нових видів с/г продукції та товарів, що мають суттєві відмінності від існуючих аналогів. Угоди на **Я. с/г.** укладають щодо реального товару в умовах цінової та науково-технічної конкуренції, а тому він має значення і для формування цін.

Довідкове видання

**СЛОВНИК
З АГРАРНОГО ПРАВА
600 понять і термінів**

*За редакцією
професора В.П. Жушмана*

У к л а д а ч і : ЖУШМАН Віктор Павлович,
ПОГРІБНИЙ Олексій Олександрович,
УРКЕВИЧ Віталій Юрійович

Відповідальний за випуск *В.П. Жушман*

Редактор *О.І. Борисенко*
Коректор *Л.М. Рибалко*
Комп'ютерна верстка *А.В. Яно*

Підписано до друку 24.09.2010. Формат 60×84 ¹/₁₆. Папір офсетний.
Гарнітура Times. Умови, друк. арк. 9,9. Об'єм літ.-вид. арк. 7.
Вид. № 590. Тираж 300 прим.

Видавництво «Право» Національної академії правових наук України
Україна, 61002, Харків, вул. Чернишевська, 80

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції — серія ДК № 559 від 09.08.2001 р.

Виготовлено у друкарні ФОП Шевчун О. М.
тел. (057) 719-49-13